

YAŞAYAN BELLEKTE DENİZLİ

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Halkbilimi Bilim Dalı**

Mehmet Tolga BAKIRTAŞ

Danışman: Doç. Dr. Mustafa ARSLAN

**MART 2014
DENİZLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Halkbilimi Bilim Dalı öğrencisi Mehmet Tolga BAKIRTAŞ tarafından Doç. Dr. Mustafa ARSLAN yönetiminde hazırlanan “Yaşayan Bellekte Denizli” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 07. 03. 2014 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ali DUYZMAZ

Jüri Başkanı

Doç. Dr. Mustafa ARSLAN

Jüri Üyesi

Yrd. Doç. Dr. Levent KURGUN

Jüri Üyesi

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 21/03/2014 tarih ve 08/16 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Turhan KAÇAR
Müdür

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Mehmet Tolga BAKIRTAŞ

TEŞEKKÜR

Bu tezin şekillenmesi ve belirli bir düzen içinde yazılmasında bana yol gösteren, beni büyük bir sabırla yönlendiren, bilgi ve tecrübesiyle bakış açımı yeni bir boyut kazandıran saygıdeğer danışman hocam, Doç. Dr. Mustafa ARSLAN'a teşekkürümü ve minnetimi ifade ediyorum.

Tez döneminde bir süreliğine danışmanlığımı üstlenen, bu süre zarfında ve sonraki süreçte bilgi birikimini ve desteğini benden eksik etmeyen Yrd.Doç.Dr. Levent KURGUN'a teşekkürümü sunuyorum.

Tezin yazım sürecinde bana destek olan ve beni yüreklendiren Doç.Dr. Turgut TOK'a ve Doç.Dr. Özgür Kasım Aydemir'e teşekkürü bir borç bilirim. Yaptığımız anketin değerlendirmesinde özverili ve nitelikli katkı sağlayan Arş.Gör. Doğan BAKIRTAŞ'a, ankete katılan ve konu hakkında benimle mülakat yapan herkese teşekkür ediyorum.

Yaşamımın her aşamasında olduğu gibi yüksek lisans tezimde de desteklerini benden esirgemeyen annem Nuray BAKIRTAŞ'a ve babam Ahmet BAKIRTAŞ'a teşekkür ediyorum. Böyle bir çalışma için bana ortam sağlayan, manevi katkılarıyla tezimin de her aşamasında destek olan eşim Emine BAKIRTAŞ'a, kendilerinden çaldığım zamana karşın çalışmamda manevi güç kaynağı olan kızım Nuray Gülsüm BAKIRTAŞ'a ve oğlum Ahmet Efe BAKIRTAŞ'a teşekkür ediyorum. Çalışmalarına sağladıkları destekten dolayı Pamukkale Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Proje Birimi'ne teşekkür ediyorum.

Mehmet Tolga BAKIRTAŞ

Denizli – 2014

ÖZET

YAŞAYAN BELLEKTE DENİZLİ

BAKIRTAŞ, Mehmet Tolga
Yüksek Lisans Tezi,
Türk Dili ve Edebiyatı ABD.
Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Mustafa ARSLAN
Mart 2014, ix + 162 Sayfa

Günümüzde kimlikli gelişme yolu geleneksel kültür kodlarını tanımaktan geçmektedir. Dolayısıyla yaşayan bellekte var olduğu bilinen kültür kodlarının tespiti gereklidir. Bu düşünceden hareketle, ilgili kültür ürünlerini tespit etmek, korumak ve yaşanabilir kılmak amacıyla, Denizli il merkezindeki, yaşayan bellekte yer alan kültürel unsurların belirlenmesi bu çalışmanın ana konusudur.

“Yaşayan Bellekte Denizli” adlı çalışmada, Denizli ilinin toplumsal yapısı ve gündelik yaşam pratikleri, mekânsal dönüşümler, çeşitli meslek gruplarında usta çırak ilişkileri ve geleneksel bilgileri, şu an hayatta olan kişilerin anıları üzerinden geçmişten günümüze doğru incelendi. Elde edilen veriler, yazılı ve görsel olarak kayıt altına alınarak geçmişten günümüze Denizli’yi tanımlayan ve yıllar içerisinde değişiklik gösteren algılamaların demografik faktörlere göre farklılık gösterip göstermediğinin tespiti yapıldı. Bu tespitler için görüşme (mülakat) yöntemi ve anket yöntemi kullanıldı.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde, kültür, bellek, kültürel bellek, kent belleği ve kentsel imgeler hususları ele alındı. İkinci bölümde, Denizli’nin sosyal ve kültürel hayatı ile yaşayan bellekte Denizli ve oluşan imgeler incelendi. Üçüncü bölümde ise, yaşayan bellekte Denizli’ye ilişkin tespitler değerlendirildi. Çalışmanın sonunda, Denizli’nin kentsel imgelerinin *Pamukkale*, *horoz* ve *tekstil* üzerinde yoğunlaştığı kanaatine varıldı.

Anahtar Kelimeler: Denizli, Yaşayan Bellek, Kültür, Kültürel Bellek, Kent İmgesi

ABSTRACT

DENIZLI in LIVING MEMORY

BAKIRTAŞ, Mehmet Tolga

Master Thesis,

Turkish Language and Literature Department.

Advisor of Thesis: Assoc. Prof. Dr. Mustafa ARSLAN

March, 2014. ix + 162 Pages

Nowadays, the way of progress in identity requires recognising traditional cultural codes. Thus, it is necessary to identify the cultural codes which are known to exist in living memory. Considering this idea, for the purpose of identifying, preserving and terraforming cultural products, determining cultural factors taking place in living memory in Denizli city centre has been adjusted as the main topic of our thesis.

In the study of “Denizli in Living Memory”, it has been made an effort for the social structure of Denizli province and daily life experiences, spatial transformation, folks and mentor system in occupational clusters to be analysed from past to present by means of memories of the people who are alive in the present. Then, determination of whether perceptions, describing Denizli from past to present, and differing within the years showed a change according to demographic factors or not has been made by trying to have them recorded in written and visual form. For these determinations, interview and survey method have been used.

The study is made up of three chapters: In the first chapter, culture, memory, cultural memory, city memory and matters of urban images have been discussed. In the second chapter, Denizli in living memory with social and cultural life of Denizli and originated images have been analysed. As for the third chapter, determinations concerning Denizli in living memory have been evaluated. At the end of the study, it has been observed that urban images of Denizli are *Pamukkale, rooster and textile*.

Keywords: Denizli, Living Memory, Culture, Cultural Memory, City Image.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
GRAFİKLER DİZİNİ.....	vi
TABLolar DİZİNİ.....	vii
SİMGE VE KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ.....	1
ARAŞTIRMA SAHASININ ÖZELLİKLERİ.....	1
ARAŞTIRMA KONUSU, AMACI VE YÖNTEMİ.....	5

BİRİNCİ BÖLÜM

BELLEK VE KÜLTÜR KAVRAMLARI

1.1. Kültür Kavramı.....	9
1.2. Bellek Kavramı.....	15
1.3. Kent Belleği ve Kentsel İmgeler.....	22

İKİNCİ BÖLÜM

DENİZLİ'NİN KENT KİMLİĞİ

2.1. Denizli'de Sosyal ve Kültürel Hayat.....	25
2.1.1. Giyim Kuşam.....	25
2.1.2. Eğitim Öğretim.....	31
2.1.3. Spor.....	34
2.1.4. Yemek.....	37
2.1.5. Horoz.....	41
2.2. Yaşayan Bellekte Denizli ve Oluşan İmgeler.....	42
2.2.1. Mekân.....	42
2.2.2. Olaylar ve Kişiler.....	65

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
YAŞAYAN BELLEKTE DENİZLİ'YE İLİŞKİN İSTATİSTİK
VERİLER VE VERİLERİN ANALİZİ

3.1. Anket Çalışmasının Amacı.....	73
3.2. Anket Çalışmasının Önemi	73
3.3. Anket Çalışmasının Kapsamı ve Sınırlılıkları.....	73
3.4. Anket Çalışmasının Yöntemi	74
3.4.1. Anket Çalışmasının Örneklemi ve Veri Toplama Aracı.....	74
3.4.2. Ölçeğe İlişkin Güvenirlilik Analizi	74
3.4.3. Verilerin Analiz Yöntemi	75
3.5. Verilerin Analizi ve Bulgular	76
3.5.1. Örnekleme İlişkin Demografik Bilgiler	76
3.5.2. Bağımsız Örneklem T-Testi ve ANOVA Testi Sonuçları.....	81
3.5.2.1. Cinsiyet Değişkenine Göre	81
3.5.2.2. Medeni Durum Değişkenine Göre	90
3.5.2.3. Eğitim Durumu Değişkenine Göre.....	102
3.5.3. Demografik Faktörlere göre Günümüz Denizlisine Bakış	112
3.6. Verilerin Değerlendirilmesi.....	114
SONUÇ	133
KAYNAKLAR	139
KAYNAK KİŞİLER.....	145
EKLER.....	147
ÖZGEÇMİŞ	162

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 1. “Denizli’yi düşündüğünüzde, aklınıza gelen ilk üç şeyi yazınız” sorusuna birinci sırada verilen cevaplar	115
Grafik 2. “Denizli’yi düşündüğünüzde, aklınıza gelen ilk üç şeyi yazınız” sorusuna ikinci sırada verilen cevaplar	115
Grafik 3. “Denizli’yi düşündüğünüzde, aklınıza gelen ilk üç şeyi yazınız” sorusuna üçüncü sırada verilen cevaplar	116
Grafik 4. Denizli’yi ziyaret edecek kişilere tavsiye edilecek mekânlar	117
Grafik 5. Denizli’nin Alışveriş Mekânları	121
Grafik 6. Denizli’nin Tarihî Mekânları	125
Grafik 7. Denizli’nin Eğlence Mekânları	127
Grafik 8. Denizli’nin Mesire Alanları	127
Grafik 9. Denizli’nin Yemek Kültürü	129
Grafik 10. Günümüz Denizlisinin Özellikleri	132
Grafik 11. Denizli’de Geçmişe Ait Özlenen Unsurlar	132

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 3. 1 Güvenirlilik Analizi	75
Tablo 3. 2 Katılımcıların Cinsiyet Dağılımı	76
Tablo 3. 3 Katılımcıların Yaş Dağılımı.....	77
Tablo 3. 4 Katılımcıların Şehir Faktörüne Göre Dağılımı	78
Tablo 3. 5 Katılımcıların Medeni Durum Faktörüne Göre Dağılımı	78
Tablo 3. 6 Katılımcıların Eğitim Durumu Göre Dağılımı.....	79
Tablo 3. 7 Katılımcıların Gelir Dağılımı.....	80
Tablo 3. 8 Manzara ve Doğal Çekicilikler Kriteri	81
Tablo 3. 9. Tarihi Çekicilikler Kriteri	82
Tablo 3. 10. Kültürel Çekicilikler Kriteri	82
Tablo 3. 11. Turizm için Konaklama Tesislerinin Kalitesi Kriteri	83
Tablo 3. 12. Turizm için Konaklama Tesislerinin Kalitesinin Cinsiyet Kriteri.....	83
Tablo 3. 13. Yöresel Yemekler Kriteri.....	84
Tablo 3. 14. Eğlence ve Gece Hayatı Kriteri	85
Tablo 3. 15. Yerel Festivallerin Varlığı/İmkânı Kriteri	85
Tablo 3. 16. Yerel Festivallerin Varlığı/İmkânının Cinsiyet Kriteri.....	86
Tablo 3. 17. Turistik Çekiciliklerin Çeşitliliği Kriteri	86
Tablo 3. 18. Turistik Çekiciliklerin Çeşitliliğinin Cinsiyet Ayrımı	87
Tablo 3. 19. Kültürel Miras Kriteri	87
Tablo 3. 20. Trafik Altyapısı Kriteri	88
Tablo 3. 21. Can ve Mal Güvenliği Kriteri	88
Tablo 3. 22. Temizlik ve Hijyen Kriteri.....	89
Tablo 3. 23. Alışveriş İmkânları Kriteri.....	89
Tablo 3. 24. Yerel Halkın Konukseverliği Kriteri	90
Tablo 3. 25. Manzara ve Doğal Çekicilikler Kriteri	91
Tablo 3. 26. Tarihi Çekicilikler Kriteri	91
Tablo 3. 27. Kültürel Çekicilikler Kriteri	92
Tablo 3. 28. Turizm için Konaklama Tesislerinin Kalitesi Kriteri	93
Tablo 3. 29. Yöresel Yemekler Kriteri.....	93
Tablo 3. 30. Eğlence ve Gece Hayatı Kriteri	94
Tablo 3. 31. Yerel Festivallerin Varlığı/İmkânı Kriteri	95
Tablo 3. 32. Yerel Festivallerin Varlığı/İmkânı Kriterinin Medeni Durum Ayrımı	95
Tablo 3. 33. Turistik Çekiciliklerin Çeşitliliği Kriteri	96
Tablo 3. 34. Kültürel Miras Kriteri	97
Tablo 3. 35. Trafik Altyapısı Kriteri	97

Tablo 3. 36. Can ve Mal Güvenliği Kriteri	98
Tablo 3. 37. Can ve Mal Güvenliği Kriterinin Medeni Durum Ayrımı	99
Tablo 3. 38. Temizlik ve Hijyen Kriteri	99
Tablo 3. 39. Alışveriş İmkânları Kriteri	100
Tablo 3. 40. Yerel Halkın Konukseverliği Kriteri	101
Tablo 3. 41. Yerel Halkın Konukseverliği Kriterinin Medeni Durum Ayrımı	101
Tablo 3. 42. Manzara ve Doğal Çekicilikler Kriteri	102
Tablo 3. 43. Manzara ve Doğal Çekicilikler Kriterinin Eğitim Durumu Ayrımı	103
Tablo 3. 44. Tarihi Çekicilikler Kriteri	103
Tablo 3. 45. Kültürel Çekicilikler Kriteri	104
Tablo 3. 46. Turizm için Konaklama Tesislerinin Kalitesi Kriteri	105
Tablo 3. 47. Yöresel Yemekler Kriteri	105
Tablo 3. 48. Eğlence ve Gece Hayatı Kriteri	106
Tablo 3. 49. Yerel Festivallerin Varlığı/İmkânı Kriteri	107
Tablo 3. 50. Turistik Çekiciliklerin Çeşitliliği Kriteri	107
Tablo 3. 51. Kültürel Miras Kriteri	108
Tablo 3. 52. Trafik Altyapısı Kriteri	109
Tablo 3. 53. Can ve Mal Güvenliği Kriteri	109
Tablo 3. 54. Temizlik ve Hijyen Kriteri	110
Tablo 3. 55. Alışveriş İmkânları Kriteri	111
Tablo 3. 56. Yerel Halkın Konukseverliği	111
Tablo 3. 57. Cinsiyet ve Denizli Algısı	112
Tablo 3. 58. Yaş ve Denizli Algısı	113
Tablo 3. 59. Yaşanılan Şehir ve Denizli Algısı	113
Tablo 3. 60. Medeni Durum ve Denizli Algısı	113
Tablo 3. 61. Eğitim Durumu ve Denizli Algısı	114

SİMGE VE KISALTMALAR

ADNS	Adrese Dayalı Nüfus Sistemi
AHIYAT	Ahi Sinan Ahilik Kültürünü Araştırma Yayma ve Yardımlaşma Derneği
AVM	alışveriş merkezi
bkz.	bakınız
C.	Cilt
Cad.	cadde/caddesi
CSA	Cafer Sadık Abalıoğlu Eğitim ve Kültür Vakfı
çev.	çeviren
DEHAM	PAÜ Denizli Halk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi
DENİB	Denizli İhracatçılar Birliği
der.	derleyen
ed.	Editör
H.	hicrî
hızl.	hazırlayan
Km	kilometre
m	metre
M.	miladî
Mah.	mahalle/mahallesi
M.Ö.	milattan önce
M.S.	milattan sonra
PAÜ	Pamukkale Üniversitesi
PAÜSEM	Pamukkale Üniversitesi Sürekli Eğitim Merkezi
S.	sayı
s.	sayfa
SPSS	Statistical Package for the Social Sciences
TDK	Türk Dil Kurumu
THMER	Türk Halkbilimi Uygulama ve Araştırma Merkezi
TMMOB	Türk Mühendis ve Mimarlar Odaları Birliği
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu
vb.	ve başkası, ve başkaları, ve benzeri, ve benzerleri, ve bunun gibi.
Yay.	yayını/yayınları

GİRİŞ

ARAŞTIRMA SAHASININ ÖZELLİKLERİ

COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ

Denizli, Türkiye'nin en büyük coğrafi bölümü olan Anadolu'nun güneybatısında, Ege Bölgesi'nin güney-doğusunda yer almaktadır. Denizli ili 28° 30'-29° 30' doğu meridyenleri ile 37° 12'-38° 12' kuzey paralelleri arasındadır. 11.868 km² yüz ölçümüne sahip olan Denizli'nin merkez ilçe yüzölçümü 1439 km²'dir. Doğudan Isparta, Burdur, Afyonkarahisar, batıdan Aydın, Manisa, kuzeyden Uşak ve güneyden Muğla illeri ile çevrilidir. Denizli'nin, Acıpayam, Akköy, Baklan, Bekilli, Beyağaç, Bozkurt, Buldan, Çal, Çameli, Çardak, Çivril, Denizli Merkez, Güney, Honaz, Kale, Sarayköy, Serinhisar ve Tavas olmak üzere toplam on sekiz ilçesi vardır.

“Denizli, coğrafi konum bakımından Ege, Akdeniz ve İç Anadolu bölgeleri arasında bir geçit görevi üstlenir. Bu yönüyle de güneybatı Anadolu bölgesinde kavşak bölge durumundadır”(Arslan, 2011: 305). Ülkenin farklı ticaret ve turizm merkezlerinin ortasında ve yakın bir mesafede bulunan Denizli'nin bu geçit olma özelliği, sadece güzergâh seviyesinde oluşmamış, iklim ve bitki örtüsüne dayalı özgün bir geçiş noktası özelliğini de barındırmıştır. Zira Ege Bölgesinde bulunmasına rağmen bölgenin karakteristik iklim özelliklerini barındırmayan Denizli'de Akdeniz ikliminin, Ege ikliminin ve (bazı ilçelerinde) İç Anadolu ikliminin izlerini görebilmek mümkündür. İklim özellikleri arazinin yüksekliği ve dağların konumuna dayalı olarak değişiklik göstermektedir. Yüzölçümünün yaklaşık %47'si dağlardan oluşan Denizli, Batı Anadolu'nun en yüksek dağı olan Honaz'ın (2571 m.) yanı sıra Akdağ (2449m.), Bozdağ (2421 m.), Karcı (2308 m.), Eşeler (2254 m.), Bulkaz (1990 m.), Elmadağ (1805 m.), Büyük Çökelez (1340 m.), Beşparmak (1307 m.) gibi dağları siyasi sınırları içerisinde barındırmaktadır. Denizli'nin yerleşim bölgelerine göre rakımı 170-1350 metre arasındadır. Denize en yakın ilçesi Sarayköy'ün rakımı 170 metreyken, en yüksek ilçesi Çameli'nin rakımı 1350 metredir. İlin en büyük akarsuyu Büyük Menderes'tir. Ayrıca Çürüksu, Dalaman (Gireniz Çayı), Akçay (Bozdoğan), Derbent Çayı, Yenidere, Gökpınar Çayı, Kufi Çayı, Bağnaz Çayı ve Hamam Çayı ilde bulunan akarsulardandır. İlde Çardak Gölü'nün (Acıgöl) yanında Beylerli Gölü, Karagöl, Kartal Gölü,

Süleymaniye Gölü, Işıklı Baraj gölü bulunmaktadır. “Ortalama yüksekliği 800 m.’den aşağı olan yerlerde genel olarak Akdeniz iklimi hüküm sürer... Yüksek kısım: İçanadolu Bölgesi iklimi, hüküm sürer... Yağmurlar en çok kış ve ilkbahar mevsimlerinde yağar. Yıllık yağış ortalaması dağlarda 1000 mm.’dir. Ovalarda ise bunun yarısı kadardır. Denizli’nin yağış ortalaması 532 mm.’dir. Yağışların % 40’ı kışın; % 30’u ilkbaharın, % 20’si sonbaharın, % 10’u ise yazın olur” (Sarıkaya, 1963: 8-9). İlin bu konumunun etkisiyle, bu topraklar tarih öncesi çağlardan günümüze kadar birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Verimli topraklarının yanı sıra dokumaya dayalı özgün üretimleri ve termal su kaynakları Denizli’nin öncelikli yaşam alanı olarak konumlanmasına katkı sağlamıştır. Termal kaynaklara dayalı sağlık turizmi oranının şehrin genel turizm girdileri içerisindeki katkısının son yıllarda artış gösterdiği Denizli’nin 2013 yılı adrese dayalı Nüfus Kayıt Sistemine göre merkez ilçe şehir nüfusu 574.321’dir. İlin toplam nüfusu ise 963.464’tür (ADNS 2013).

TARİHİ ÖZELLİKLERİ

Doğal imkanlarının çok olması dolayısıyla tarih öncesi çağlardan günümüze kadar birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış olan Denizli’ye farklı devirlerde farklı devletler hakim olmaya çalışmışlardır. Denizli adının *Tonguzlug* veya *Tonuzlu*’dan geldiği şeklinde farklı görüşler vardır. *Tonuzlu* adının güzel adlandırma sonucu söylene söylene Denizli olduğu görüşü ile etrafında çok sayıda yaşayan domuzlardan dolayı bu adı aldığı belirtilmesine karşın; “*Denizli adının su ile ilgili bir adlandırma sonucu ortaya çıktığı, coğrafi ve jeolojik yapının da (bugün olmasa bile) buna müsait olduğu*” (Kurgun 2011; 257) görüşü de ifade edilmiştir.

M.Ö. 5000-3000 yıllarını kapsayan kalkerolitik (bakır taş) çağa ait bulgular, Çivril yakınlarında bulunan Beycesultan Höyüğü’nde 1954-1959 yılları arasında yapılan kazılarda ortaya çıkmıştır. Bölgede sadece bu höyük mevcut olmayıp, araştırmacılar bu höyüğün haricinde kırk iki tane daha höyük tespit etmiş ve daha detaylı bir çalışma yapılması sonucunda yerleşim sayısının daha da artabileceğini vurgulamışlardır. “*Daha sonra bu topraklarda ilk önemli yerleşmeler Akdeniz Uygarlığını kuran topluluklar zamanında oldu. Ege havzasında önemli uygarlık eserleri bırakmış olan Helenler’in bir kısmı M.Ö. 21-19. yüzyıllar arasında Balkanlar’dan gelen şiddetli akınlar sonucu Anadolu’ya geçtiler. Batı Anadolu’da İzmir, Efes, Milet, Foça ve Hierapolis gibi önemli şehirleri, bunlardan başka daha birçok küçük şehirleri kurdular. Böylece Denizli İlinde*

ilk büyük yerleşmeler tarihte İyon adını verdiğimiz Helenler zamanında oldu” (Sarıkaya, 1963: 63). Antikçağ’da Denizli, Pisidya Bölgesi’nin batı kesiminde idi. M.Ö. 7. yy’da Homeros Milyas, Pisidya, Kabalia ve İsavria yörelerinin halklarıyla aynı kökten gelen Salimoslar’dan söz etmekte ve Milyas yörelerine “Solimi” denildiğini kaydetmektedir.

“Başkent Gordion olmak üzere kurulan Frig Devleti’nin kesin sınırları bugün saptanamamakla birlikte Orta ve Batı Anadolu civarında hakim oldukları bilinmektedir. İşte bu dönemde Denizli yöresinin büyük bölümü Frig sınırları içinde yer alıyordu. Xenophon’a göre Frigya’nın batı sınırlarındaki en önemli yerleşmecilerinden biri Collosai (bugün Honaz) şehri idi” (Sevin 1982: 248). Ancak Frig Devletinin bir bozkır kavmi olan Kimmerler tarafından M.Ö. 7.yy.’ın ilk çeyreğinde yıkılması sonucu bölge Lidyalıların eline geçmiştir. Parayı bulan Lidya Devleti’nin doğu sınırının, bugünkü Denizli’nin Sarayköy ilçesine dayandığı bilinmektedir. *“M.Ö. 547 yılında Lidya Devleti ile Persler arasında yapılan savaşı Lidyalıların kaybetmesi sonucu Persler Başkent Sard şehrine girerek Lidya Devletine son vermiştir”* (Mansel 1999: 253). Denizli yöresinde önemli bir dirençle karşılaşan Pers Devleti’nin egemenliği Kral Büyük İskender öncülüğündeki Makedonyalıların Anadolu’ya gelişine kadar sürmüştür. Büyük İskender’in M.Ö. 323 yılında ölümü üzerine geniş topraklara sahip ülkesi komutanları arasında paylaşılmıştır. İmparatorluk toprakları üzerinde Ptolome, Selevkos ve Makedonya devletleri ortaya çıkmıştır. Pitolome Devleti, Mısır ve çevresinde, Makedonya Devleti adından anlaşılacağı gibi imparatorluğun Avrupa toprakları üzerinde yani Makedonya bölgesinde kurulmuştur. Suriye, İran ve Anadolu’da ise Selevkos Devleti ortaya çıkmıştı. Yaklaşık 200 yıl kadar süren bu karmaşa ve parçalanmışlık içinde, Batı Anadolu’da Selevkos toprakları üzerinde ortaya çıkan Bergama Krallığı döneminde Batı Anadolu ve özellikle Denizli yöresi birçok alanda büyük ilerlemeler kaydetmiştir. Özellikle Bergama Krallığı döneminde Denizli, kültür ve ticaret hayatında bölgenin önde gelen yerleşim birimleri arasında yer almıştır. Ticaret yollarındaki değişmelere dayalı olarak antik çağda ekonomik faaliyetlerinin merkezi olma özelliği de Kıyı Ege’den, Denizli merkezli İç Ege’ye kaymıştır. Roma Devleti’nin M.S. 395 yılında ikiye ayrılması sonucunda Anadolu, Doğu Roma (Bizans) idaresi altında kalmıştır.

Bizans Devleti zamanında Denizli yöresi, Hellenistik ve Roma dönemlerdeki önemini kaybetmiş ve bir süre sonra bölgeye gelen Türklerin hâkimiyeti altına girerek

Türk kültür evrenine beşiklik etmeye başlamıştır. Bölgede hâkimiyet kuran ilk Türk Beylikleri bilinmemekle beraber öncü akınların ardından Anadolu'yu yurt tutmak amacıyla bölgeye gelen Türkler'in Denizli bölgesindeki kesin hâkimiyetlerinin Selçuklu Devleti döneminde, Afşin Bey öncülüğünde 1070 yılında sağlandığını belirtebiliriz. *“Laodekia ve civarı Kutalmışoğlu Süleyman'ın yönetimindeki beyler tarafından 1071 Malazgirt zaferinin ardından tamamen fethedilmiş ve Denizli yirmi yıl kadar Türklerin yönetiminde kalmıştır. (...) Bizanslılar 1097 yılındaki haçlı seferlerinin desteği ile, 5. Dukas tarafından Denizli ve çevresini 1098 yılına kadar tekrar ele geçirmiştir. Bu tarihlerde Denizli ve çevresi, Türkler ve Bizanslılar arasında devamlı olarak el değiştirmiştir. Anadolu'da Haçlıları ağır bir şekilde yenen I. Kılıçarslan 1102 yılında buraları tekrar fethetmiştir”* (Kodal 2007: 10-11). 1. haçlı seferinin yanı sıra 2. haçlı seferi etkisiyle de büyük yağmalamalara maruz kalan Denizli, Anadolu Selçuklu Devleti'nde II. Kılıçarslan döneminde 1158 yılında alınmak istenmiş olmakla beraber akınlar amacına ulaşamamıştır. Özetle *“1094 M. tarihinden 1210 M. yılına kadar geçen 116 yıllık müddet içinde Laodikya mühim ve kanlı harplere sahne oldu. Birçok defa Bizanslılar'dan Türkler'e ve Türkler'den Bizanslılar'a geçti. Ve 1210 M. yılından sonra bir daha Bizanslılar'ın eline düşmedi”* (Akça 2010: 23). Ancak Denizli'de Türk kültürünün asıl hâkimiyetinin Miryakefalon savaşı sonrası sağlandığını belirtebiliriz. *“Anadolu'nun Türkleşmesi açısından büyük öneme sahip olan 1176 yılındaki Miryakefalon (Kumdanlı) Savaşından sonra Türkler, Denizli sınırına yayılmışlardır. Bu tarihten itibaren Türk hakimiyeti, Denizli'nin doğu kısımlarında yerleşmeye başlamış ve devam eden tarihlerde ise, Denizli çevresi Bizanslılar eliyle tahrip edilerek Türk hakimiyetine geçiş çabuklaştırılmıştır. Denizli, II. Kılıçarslan'ın ölümünden sonra Bizanslıların eline geçmekle beraber, Anadolu Selçuklu tahtına çıkan I. Gıyâseddin Keyhüsrev bölgenin fethedilmesiyle yakından ilgilenmiş, Mehmed ve Server Gazi başta olmak üzere, diğer Türkmen beylerinin de yardımıyla Denizli Anadolu Selçuklu Devleti'ne kesin olarak 1206-1207'de katılmış ve vali olarak Esede'd-din Ayaz atanmıştır (...) Batı Anadolu'daki İnançoğulları beyliği gibi gâzi beylikleri çok geçmeden, Selçuklu Devleti'nin gelenek ve kurumlarını benimsemişlerdir. Bu nedenle eski Selçuklu sınır yöresinde kurulmuş olan Denizli bir Selçuklu uygarlığı, bilim ve kültür merkezi haline gelmiştir”* (Kodal 2007: 11-12). Anadolu Selçuku Devleti'nin yıkılmasının ardından bir müddet beylikler mücadelesine sahne olan Denizli, Kütahya sancağı bünyesinde Osmanlı Devleti'ne katılmıştır. Sultan I. Murad Han'ın 1389'da Kosova'da, öldürülmesinin ardından Karamanoğulları hakimiyeti altına giren Denizli,

1391 yılında Sultan Yıldırım Bayezid Han döneminde bir kez daha Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Osmanlı egemenliği altındaki dönemine Ankara Savaşı sonrasında ara verilen Denizli, 1403-1411 yıllarında Germiyanogulları, 1411-1429 yılları arasında Karamanogulları hâkimiyeti altında bulunmuştur. Osmanlı Devleti bünyesinde gelişimine sürekli olarak devam eden Denizli'nin sosyal ve ekonomik gelişiminin sadece 1744 ve 1899 depremleriyle sekteye uğradığı belirtilebilir.

Denizli, Cumhuriyetin kuruluşuna zemin hazırlayan Kurtuluş Savaşı'na yüksek düzeyde katkı sağlamıştır. Mondros Mütarekesi sonrasında İstanbul hükümetinin telkinlerine aldırılmadan, işgal güçlerine karşı örgütlenen Denizlililer, 1919'da İzmir'de toplanan Redd-i İlhak Kongresine, aralarında Müftü Ahmed Hulûsi Efendi'nin de bulunduğu geniş bir heyetle katılmışlardır. Aynı yıl İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinden yaklaşık dört saat sonra gerçekleştirilen ilk mitingde Denizli'de gerçekleştirilmiştir. Bu mitingde, Müftü Ahmet Hulûsi Efendi, maddi imkânsızlıklar içerisindeki Denizlilileri muhtemel saldırı karşısında mücadeleye davet etmiş ve mücadele aracı olarak hiçbir şey bulamasalar dahi yerden alacakları “uç taş” ile düşmana karşılık vermeleri gerektiğini bildiren tarihî konuşmasını yapmıştır. Denizli il merkezi Milli Mücadele yıllarında işgal edilememiştir.

ARAŞTIRMA KONUSU, AMACI VE YÖNTEMİ

KONU

Denizli, Anadolu coğrafyasının güneybatısında, Ege bölgesinin güneydoğusunda, coğrafi konum itibari ile ticaret yolları üzerinde yer alır. Ege, Akdeniz ve İç Anadolu bölgesinde bir geçit görevi üstlenir. Eski dönemlerden günümüze kadar birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış olan Denizli, sinesinde birçok kültür katmanını barındırmaktadır. Denizli'nin bu çok zengin tarihi geçmişine ve geçmişin bize bıraktığı somut kültürel mirasa verilen öneme karşılık, somut olmayan kültürel mirasın önemi daha yeni yeni anlaşılmaktadır. Somut olmayan, belleklerde yer alan kültürel değerler, belirli bir bilimsel disipline bağlı olarak kayıt altına alınmadıkça yok olmaya mahkûm olacaklardır. Günümüzde kimlikli gelişme yolunun geleneksel kültür kodlarını tanımaktan geçtiği bilinciyle, yaşayan bellekte var olduğu bilinen kültür kodlarının

tespiti, önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamdan hareketle ilgili kültürel ürünleri tespit etmek, korumak ve yaşatılabilir kılmak amacıyla, Denizli il merkezindeki, yaşayan bellekte yer alan kültürel unsurların belirlenmesinin önem arz ettiğini düşünmekteyiz. Belleklerde yaşayan kültürel ürünlerin tespiti tezimizin ana konusunu oluşturmaktadır.

AMAÇ

1946 yılında yirmi ülke tarafından kurulan kısa adı UNESCO olan “Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu” bütün kültürleri insanlığın ortak mirası olarak kabul eder ve geleneksel kültürlerin gelecek kuşaklara aktarılmasının önemini vurgular. Bunun için 1972 yılında Doğal ve Kültürel Dünya Mirasının Korunması Sözleşmesi hazırlanır ve kabul edilir. Bu sözleşme insanların binlerce yılda meydana getirdiği somut yapıları, sit alanlarını ve doğal-kültürel çevrenin korunması gereken kültürel miras olarak kabul eder. Türkiye Cumhuriyeti’nin 1983 yılında taraf olduğu bu sözleşmeye dayalı olarak oluşturulan “Dünya Kültürel Miras Listesi” Türkiye’den dokuz tarihi ve doğal-kültürel miras alınmıştır. Bu sözleşmede sadece somut olan kültürel miras üzerinde durulmakta; yaşayan kültüre, insana ve kültürel mirasa yönelik bir yaklaşım sergilenmemektedir. Bu konuda yapılan eleştiriler karşısında somut olmayan kültürel mirasın da korunması gerekliliği tezini de benimseyen UNESCO, 2003 yılında Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesini imzalamıştır. Türkiye Cumhuriyeti 2006 yılında bu sözleşmeye taraf olmuştur. Bu sözleşmelerle UNESCO “koruma” sözcüğüne vurgu yapmakta ve bu belgelerle kentleşme, sanayileşme ve küreselleşme karşısında dünyanın somut ve somut olmayan kültürel mirasının korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasını temel amaç olarak görmektedir.

Bu noktadan hareketle “Yaşayan Bellekte Denizli” adını taşıyan bu çalışma, Denizli’nin toplumsal yapısı ve gündelik yaşam pratiklerini, mekânsal dönüşümlerini, çeşitli meslek gruplarında usta çırak ilişkilerini ve folklorunu, şu an hayatta olan kişilerin anılarıyla geçmişten günümüze kadar incelemeyi, yazılı ve görsel olarak kayıt altına almayı, aynı zamanda geçmişten günümüze Denizli’yi tanımlayan ve yıllar içerisinde değişiklik gösteren algılamaların demografik faktörlere göre farklılık gösterip göstermediğinin tespit edilmesini amaçlamaktadır. Denizli’nin yerel kültürel öğelerin oluşturduğu belleklerinden tespit edebildiğimiz kültürel öğeleri kayıt altına alarak,

ulusal ve evrensel kültürle buluşturabilirsek, günümüz popüler ve küresel kültür dünyasında yaşayabilmelerine olanak sağlanacağı kanaatindeyiz.

YÖNTEM VE TEKNİKLER

Çalışma alanı Denizli merkez ilçe ve bağlularıyla sınırlandırılmıştır. Araştırmanın olgusal dayanakları, farklı veri ve bilgi toplama tekniklerinin kullanılmasıyla elde edilen nicel ve nitel verilerin birbirleriyle ilişkilendirilmesi ve harmanlanmasıyla elde edilmiştir. Konuya ilişkin yazılı kaynakların içerikleri taranmış, ilgili bölümleri derlenmiştir. Özellikle kavramsal ve kuramsal bölümlerin yazımında nicel verilerden faydalanılmıştır.

Yaşayan bellekte Denizli algılamasını ölçmek için iki nitel yöntem tercih edilmiştir. Veri toplamak için mülakat (görüşme) yöntemi ve anket yöntemi kullanılmıştır.

Birinci veri toplama aracı olarak görüşme (mülakat) yöntemi ve gözlem yöntemi kullanılmıştır. Bunun için Denizli’de yaşayan kültürel değerlere vâkıf kişiler tespit edilmiştir. Bu kişilerle 2010-2013 yılları arasında yönlendirilmiş ve yönlendirilmemiş görüşme tekniğiyle yapılan derlemelerde çeşitli veriler elde edilmiştir. Özellikle, Denizli’de kültürel değerlere vâkıf ve belleklerde yaşayan Denizli’yi tespit edebileceğimizi düşündüğümüz elli yaş üzeri kişilerle bireysel mülakatlar yapılmıştır. Veriler ses kayıt cihazı, fotoğraf makinesi ve/veya kamerayla tespit edilmiştir. Araştırma sırasında mülakat yapmak için, bazı kişilere ulaşmakta, görüşmeye razı etmekte, görüşmeye razı olanların bazılarında ise kayıt altına alınmasında güçlükler yaşanmıştır. Ayrıca bazı verilere hiç ulaşılabilmesi, toplanan verilerin bir standartının olmaması, bazı kaynak kişilerin kendisini ifade edememesi ve görüşme sürecini konu çerçevesinde tutamamak, yaşanan diğer güçlüklerdir.

İkinci veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. İl merkezinde yaşayan 40 yaş üstü kişilerden faydalanılmıştır. Araştırmaya dâhil olan katılımcılar toplamı yüz seksen yedi kişi olup, bu katılımcılardan altmış yedisi kadın, yüz yirmisi ise erkek katılımcıdır. Araştırma verisinin güvenilir olmasını sağlamak ve araştırma sürecinden kaynaklanan hataları en aza indirmek amacıyla anketler yüz yüze görüşülerek toplanmıştır.

Anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde araştırmaya dahil olan katılımcıları tanımaya yönelik sorular sorulmuştur. Bu sorular demografik bilgiler bölümü başlığı altında toplanmıştır. İkinci bölümde, katılımcıların Denizli'ye ait on dört değişik yargıyı hem geçmiş hem de günümüz koşullarına göre değerlendirmeleri istenmiştir. Son bölümde ise, Denizli düşünüldüğünde ilk akla gelen yargılar, açık uçlu cevap seçeneği ile katılımcılara yöneltilmiştir.

Anket formunda yer alan ikinci bölüme ait yargılar, cevaplama oranını artıracakı düşünülerek katılımcıların daha rahat anlayabileceği şekilde düzenlemiş ve basit ifadeler kullanılmıştır. Bu bölümde yer alan yargılara “Çok kötü, Kötü, Orta, İyi ve Çok iyi” şeklinde cevap seçenekleri konulmuş, cevaplama dereceleri artırılmaya çalışılmıştır. Anketten elde edilen veriler SPSS programıyla analiz edilmiştir. Mülakatlar ve anket sonuçları tasnif edilerek elde edilen veriler halkbilimi yöntemlerine göre değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

BELLEK VE KÜLTÜR KAVRAMLARI

1.1. Kültür Kavramı

Kültür ve kültürle ilgili kavramlar, felsefe, sosyoloji, psikoloji, antropoloji, halkbilim, dilbilim, edebiyat, tarih, sanat tarihi gibi pek çok bilim dalının inceleme konusu olmuştur. Bu doğrultuda kültür kavramının, bireye ve topluma ilişkin incelemelerin tamamında gözardı edilmemesi gereken öneme sahip olduğu belirtilebilir. Kültür, pek çok bilim dalının araştırma alanına girmesine dayalı olarak, çok sayıda ve birbirinden farklı tariflerin yapıldığı bir kavramdır. “*Bununla beraber şimdiye kadar ortaya atılan bütün tarifler gözden geçirildiği takdirde hepsinde müşterek olanı ve kültürden ne kastedildiğini anlamak kolaydır*” (Turhan, 2006: 35). 1952 yılında Antropolog A.L. Kroeber ve C. Kluckhohn kültürün 164 farklı tanımını derlemiş (Güvenç, 1994: 95), Baykara (1997: 5) günümüzde bu sayının 200’e çıkmış olduğunu belirtmiştir. Toplumsal yapının ve buna bağlı olarak sosyal bilimlerin hızla geliştiği 1995’ten 2013 yılına gelindiğinde, elimizde kesin bir veri bulunmamasına karşın tanım sayısının hayli artmış olduğunu ileri sürebiliriz. Kültür sözcüğü Latince “*cultur/a*”, “*aslında lâtince’de ‘toprağı işleme’ demek olan bu tâbir...*”den türetilmiştir (Kafesoğlu, 1977: 1). ‘*cultur/a*’; “*İşleme, ekip biçme, çiftçilik, tarım; (zihin, ruh) terbiye, yetiştirme; (şahıs) hürmet gösterme*” (Kabağağaç 1995: 143) ifadesiyle tanımlanmaktadır. İngilizcedeki ilk kullanımlarında da kültür, hayvanların ve ekinlerin “yetiştirilmesi” (cultivation) ve dinsel tapınma anlamına gelmekteydi. Günümüzde de bu anlamıyla, bakteri kültürü, peynir kültürü, bahçe kültürleri araştırma merkezi vb. örneklerde olduğu gibi kullanılmaktadır. Cultura sözcüğü ilk kez Voltaire tarafından insan aklının oluşumu, gelişimi ve geliştirilmesi anlamında kullanılmıştır. Sözcük, Almanca’ya geçmiş ve 1793 yılında Alman Dili Sözlüğünde “*cultur*” olarak kullanılmış ve takip eden yıllarda bugünkü hali ile tüm dillere girmiştir (Soydaş, 2010: 31).

Güvenç (1994) “*İnsan ve Kültür*” adlı eserinde kültürü, “*bir toplumun ya da tüm toplumların birikimli uygarlığıdır, belirli bir toplumun ya da topluluğun kendisidir*” biçiminde ifade etmektedir. Akarsu (1979: 119) kültür kavramını “*bir toplumun iç yasalarına göre biçim kazanması ve gelişmesi; bir toplumun yaşama biçimlerinin çeşitli alanlara yoğunlaşması*” şeklinde açıklamıştır. Bunları destekleyen bir biçimde Wells

(1984) kültür için, “*sosyal kalıtımın tümü*” ifadesini kullanmakta, bununla da içgüdüsel ve genetik koşullanmaya bağlı olmamayı ifade etmektedir. Kültür, bilerek ya da farkında olmaksızın insanın toplumdan öğrendiklerini açıklamaktadır. Özellikle kuşaklar arasında aktarılan bilgi birikimi ve bütünleşmiş davranış örüntülerini ifade etmektedir. Kültürü öğrenilmiş davranışlarla ilişkilendiren yaklaşımlara temel oluşturan bu ifade, insanların belirli bir biçimde davranmalarının nedenini, belirli bir kültür ortamında doğmaları ve yetişmeleri ile ilişkilendirmektedir. Diğer bir ifade ile kültür, insanlar tarafından paylaşılan anlamlar olarak “nelerin doğru, nelerin yanlış, nelerin iyi nelerin kötü olduğunu” belirleyen ve grup üyeleri açısından uygun olan davranış ve düşünce biçimlerini belirleyen sistemdir (Güney, 2007: 201). Bu nedenle de kültür, bireylerin ve grupların birbirlerine karşı tutumlarını ve davranışlarını etkileme özelliğine sahiptir. Bununla birlikte, “*kültür bir cemiyetin kendi problemlerini çözenin bir tarzı olarak benimsenmiş olup kullandığı her türlü davranış sistemleri ve maddi vasıtaların bir terkididir. Bütün bu davranışların gerisinde çok defa açıkça görülmeyen birtakım inançlar, normlar ve kıymetler vardır ki manevi kültür dediğimiz bu zihni unsurlar kültürün temel yapısını teşkil eder*” (Güngör, 1986: 31). Bireylerin aileye bakışı, cinsiyete ilişkin değer yargıları, yeme içme biçimleri, değer verdikleri nesnelere/konular, yaşadıkları coğrafyanın ve zamanın soyut özellikleri, anlamı ve değeri gibi değerlendirme sisteminde kültür belirleyici bir nitelik taşımaktadır. Bu konumlamalardan dayanak alarak, anlamlandırma evrenindeki bağlamı içerisinde insanın başlı başına kültür ürünü olduğu ifade edilebilir. Zira insan doğayı biçimlendirirken ya da yeniden üretirken, bir yönüyle kendisini de üretmektedir (Hançerlioğlu, 1967: 225). Sosyoloji sözlüğünde ana hatlarıyla “*Sosyal bilimde kültür, insan toplumunda biyolojik olarak değil, toplumsal araçlarla aktarılıp iletilen her şeyi anlatır*” (Marshall, 1999: 442), olarak tanımlanan kültür için felsefe sözlüğünde benzer içeriğe vurgu yapılmış ve terime karşılık olarak “*Toplumların, biyolojik olarak değil de, sosyal olarak kuşaktan kuşağa aktardığı maddî ve maddî olmayan ürünler bütünü, sembolik ve öğrenilmiş ürünler ya da özellikler toplamı; insanın faaliyetlerinin genetik değil de, toplumsal olarak aktarılan yönlerinden oluşan bütün*” (Cevizci, 2005: 1048), ifadesine yer verilmiştir. Kültür, bütün bu üretimin toplamıdır. “*Bir başka ifadeyle kültür (culture) insanların biyolojik kalıtımlarının ötesinde ihtiyaçlar, doyumlar ve doyumsuzlukların şekillendirdiği ve insanların öğrenme yoluyla kazandığı, edindiği, inşa ettiği maddi ve manevi birikimi, değerleri, yönelimleri, duygu ve düşünce dünyaları, sosyal davranışları, teknolojileri ve sanatlarının tamamını ifade eden ve*

doğaya (nature) eklenmiş yaratmalar, donatmalar bütünüdür” (Çobanoğlu, 2005: 18). Kültür tarihçileri de, insanoğlunun hayatta kalma ve varlığını sürdürme savaşındaki başarısını, kültürel bir varlık oluşuna, yani yaşayarak öğrendiklerini kültüründe saklayıp yeni kuşaklara aktarma yeteneği ile becerisine bağlı görmektedirler. Bu saptamaya bağlı olarak özgün kültürel değerlerini gelecek kuşaklara aktaramayan toplulukların yok olmakla karşı karşıya kalabileceği vurgulanmaktadır. Bu bilginin koşutunda günümüzde gelineen kültür düzeyinin varlığını, tarihsel sürece dayalı öncüllerine borçlu olduğunu ifade edebiliriz. Kültürel devamlılık içerisinde aktarımın ve muhafazanın toplumsal belleğin zenginliğine bağlı olduğunu belirtebiliriz.

Kültür verileri, somut ve somut olmayan alt başlıkları içerisinde değerlendirilmektedir. Ancak somut kültür verilerinin algılanabilmesinden öte alımlanabilmesinde, ilgili envanterin arkasındaki soyut kültürel birikim belirleyici niteliğe sahiptir. Bu doğrultuda kültürün özünün maddî değil manevî nitelikte olduğu belirtilebilir. Kültür kavramının Lévi-Strauss, Barthes ve Lacan çizgisindeki yapısal temellerinden Foucaultçu postyapısal görünümüne değin bağımsız bir sistematığı barındırdığı vurgusu ile soyut arka planın temel özelliği taşıdığı savı değişmemiştir. Hatta günlük yaşamı dahi kültür araştırmalarının önemli bir alanı olarak değerlendiren etnometodoloji ve fenomenoloji, anlamın merkeziliğine dayalı olarak her somut kültür verisinin arkasındaki soyut anlam evrenini ana çalışma alanı olarak tanımlamaktadır. Düşünce dünyasındaki bu yüzeysel tarihî süreç içerisinde soyut anlam evrenin dile dayalı aktarım biçimleri ve onların çözümlenmesi de kültür bağlamı önemli bir tartışma ve çalışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu da, Platon’dan, Lévi-Strauss’a, Propp’tan Wittgenstein’e, Saussure’dan Derrida’ya kadar olan farklı kurguların, kültür çalışmalarına dayalı tüm bilimsel disiplinleri etkilemesine yol açmıştır. Antropoloji, dilbilimi ve halkbilimi ise, belirtilen bilimsel disiplinler içerisinde tartışmaların daha yoğun yaşandığı ve birbirlerinden kesin çizgilerle ayrıştırılamayan alanlar olarak değerlendirilmektedir. Bu disiplinler bünyesinde bir konu, bir anlamda üçünün önemli kesişme noktalarından birisi olarak ele alınmaktadır: Kültür aktarımı. Kültür aktarımı, sözlü ve/veya yazılı olmak üzere gerçekleşmektedir. Sözlü kültür aktarımı, yazılı kültür aktarımından çok daha eski olduğu için sözlü kültür aktarımından başlamanın daha doğru olacağı kanaatindeyiz. Sözlü kültür ifadesi kullanılırken sadece yazı öncesi dönem kastedilmemektedir. Sözlü iletişim araçları vasıtasıyla günümüzde dahi sözlü kültürel aktarımlar yapılabilmektedir. Ong (2010), sözlü kültürün oluşum, gelişim ve

aktarım biçimlerini ele alarak bu biçimlerin geçirdiği tarihsel süreçleri ve yazının bu bağlamda yarattığı etkileri incelediği “Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözlü Teknolojileşmesi” adlı çalışmasında, sözlü kültürle yazılı kültür arasındaki ayırım üzerinde durarak, dikkatini özellikle sözlü kültüre yöneltir ve sözlü kültürün iki döneme ayrıldığını belirtir. Buna göre Ong, “yazı ve matbaa kavramlarının varlığını bile bilmeyen, iletişimin yalnız konuşma dilinden oluştuğu kültürleri, ‘birincil sözlü kültür’ olarak nitelendirir. Nitekim Ong’un sözünü ettiği “*birincil sözlü kültür çağı ürünlerin sözlü olarak üretildiği, yaşatıldığı ve nakledildiği bir çağdır ve metinden yoksundur*” (Oğuz, 2004: 32). Ong’a göre, sözlü kültürün ikinci dönemi ise, “*günümüz ileri teknolojiyle yaşantımıza giren telefon, radyo, televizyon ve diğer elektronik araçların ‘sözlü’ nitelikleri, üretimi ve işlevi önce yazı ve metinden çıkıp sonra konuşma diline dönüştüğü için “ikincil sözlü kültür”ü oluşturur*” (Ong, 2010: 23-24). Bu bağlamda, Ong’a göre, yazı ve matbaanın yaygınlaşması sonucunda “birincil sözlü kültür” yok olurken teknolojik gelişmelerle yeni bir sözlü kültür çağı ortaya çıkmaktadır.

Kültürün aktarımı bağlamında dil mutlak öneme sahiptir. “*Toplum bilimci gözüyle bakılınca da dil, toplumu ulus yapan bağların en güçlüsüdür. Kişiyi toplumun bir ferdi yapan, geçmişle gelecek arasında bir köprü kuran dil, kişiyi geçmişle gelecek arasındaki zaman halkası durumuna getirir*” (Aksan, 2007: 13). Bir toplumun, bir milletin birçok özelliği, dünya görüşü, sanatsal kabiliyeti, yaşam gerekçesi konuştuğu dile yansır. Yıllar sonra bile toplumun veya milletin dille meydana getirdikleri ürünler incelendiğinde tarihî bir vesika olmasa bile o toplumun, milletin yapısını ortaya çıkarılabilir. Dil, aynı zamanda her yönüyle bir ulusun kültürünün de aynasıdır (Akalin, 1988: 12). Bu bakımdan dil, ait olduğu toplumun sosyo-kültürel durumunu ortaya çıkarır. Milletlerin yakaladıkları kültür seviyeleri kendini en iyi dil vasıtasıyla ifade eder. W. Ong, dilin temelinin sese dayandığını söyleyerek el kol hareketleri çok şey ifade etse de işaret dillerinin konuşmanın yerini tutmak için kullanıldığını, bunun da aslında sözlü konuşma sistemine bağlı olduğunu belirtir (Ong, 2010: 19). Bu yolla iletişim sağlanmış olsa da, iletişimin sağlanmasına yardımcı olan söz göndericiden alıcıya iletişimi sağlayan en etkin vasıta. Sözlü etkisi icra edildiği anda yapılan mimikler, vurgulamalar ve jestlerle daha da güçlenir. Bu gücün, etkinin yazı ile sağlanması oldukça zordur ki bu nedenle bilgi aktarımındaki iknâ sürecine katkı sağlayan belagat/retorik sözlü kültürde daha etkin bir işleve sahiptir.

Sözlü kültür aktarımına ilişkin olguların, basit dikkat çekici ve tekrarlanabilir olması akılda kalmayı kolaylaştırmaktadır. Böylelikle kalıplaşmış sözler, deyimler, atasözleri, masallar, maniler, bilmeceler gibi sözlü halk kültürü ürünleri dilden dile, kulaktan kulağa, nesilden nesile aktararak günümüze kadar ulaşmıştır. Bu noktada, hatırlama ve kayıt aracı olarak ritüeller de etkili olmaktadır. Birey ya da gruplarla ilgili bazı değerlerin, uygun zamanlarda, sembolik ve aşağı yukarı değişmeyen ardışık davranış biçimleri ile tekrarlanması olarak tanımlanan ritüeller, yapıma amaçlarına ve dönemlerine göre farklı sınıflandırmalara tabi tutulabilmektedir. Geçiş ritüelleri, takvimsel ritüeller, bunalım ya da kriz dönemi ritüelleri ayrımı en çok kabul gören sınıflandırma biçimlerindedir. Ritüellerin toplumsal hayata olan etkilerine bakıldığında sosyal bütünleşmenin önemli bileşenlerinden biri olduğu görülmektedir. Ayrıca, temel karakterleri itibarıyla ortak bir nitelik taşıyan ritüeller, ilgili grubu bir arada tutmakta, grup içinde dayanışmayı artırmakta, grubun ortak bilincini güçlendirmektedir. Ritüeller, geçmişini günümüze, günümüzü de geleceğe bağlayan bir bağ olma özelliğine sahiptir. Bu temel özelliği, ritüelleri kültürel belleğin aktarımının önemli araçlarından biri haline getirmektedir.

Kültürel birikimin aktarımında kullanılan ritüeller, “*içeriği statik, icrası dinamik işlevsel uygulamalardır*”(Temur 2011; 157). Bunlar geçmişin, bir başka ifade ile topluluğun kültürel belleğinin yeniden canlandırılmasıdır; sıradan durumlarda, anımsama, sahnenin ya da durumun bir taklidinin, temsili giysileri içinde geri dönüşleridir. Bu canlandırmalar şarkılara, mitlere ve bunlardan ayrı olarak da bedensel davranışlara dayanır. Bedensel davranışlar, söz ve imgelere başvurmadan da belleği taşıyabilir ve koruyabilir. Bu yönleri ile ritüeller, geleneklerin devam etmesine, değer yargılarının kökleşmesine yardım ederek birtakım kültürel unsurları ayakta tutar, bireyleri bir araya getirir, bireyler arasındaki toplumsal bağı güçlendirir, toplumdaki türlü ortaklıkları pekiştirir.

Ong sözlü kültürde, “*...bilgi, güç bela elde edilir ve değerlidir; toplum, bunu koruyan ve eski günleri anlatabilen yaşlı ve bilge kadınlarla erkeklere büyük hürmet gösterir*”(Ong 2010: 57) demiştir. Yazının icadıyla bilgi aklın dışında da muhafaza edilmeye ve aktarılmaya başlanılmıştır. Yazının icadıyla birlikte “okuma” kavramı da insanoğlunun hayatına girmiştir. Böylelikle tarihin en eski devirlerinden beri, sistemli olarak bir araya gelen anlamlı işaretler, sözlü kültürden aldığı mirası, gelecek nesillere aktarmada bir vasıta görevi görmektedir.

Yazı kavramı ile ilgili açıklamalara baktığımızda, her tanımın, bu kavrama farklı açılardan yaklaştığını görüyoruz. Örneğin, TDK Türkçe Sözlük'te "*düşüncenin belli işaretlerle tespit edilmesi*" (TDK, 2005: 2154) şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanımda, yazının birinci işlevi olarak düşünceyi şekillendirmesi üzerinde durulmaktadır. Bir başka tanımda ise; "*dilin sesli göstergelerini karşılamayı amaçlayan, görüntüsel öğelerden ya da yazaçlardan oluşan göstergeler dizgesi*" (Vardar, 1998: 229), gibi dilbilimsel bir tanımda yazı ile ilgili olarak ses, görüntü ve yazı ögesi gibi kavramlar ön plana çıkmaktadır. Burada yazı, dildeki sesleri karşılayan bir kavram olarak ele alınmıştır. Tanımda yer alan görsel öğeler, yazının, alfabeyle ulaşıncaya kadarki dönemini kapsamaktadır. Bilindiği üzere, alfabe, yazının keşfedilmesinden çok sonra kullanılmıştır. Bu döneme kadar, yazıda kullanılan işaretler çeşitli aşamalar geçirmiştir. Vardar'ın tanımında "görüntüsel öğeler"den kasıt, yazının resim ve damgalar dönemidir. İnsanlar başlangıçta gördükleri nesnelere ayrıntılı olarak resmetmişler, daha sonra, onun en çok etkilendikleri bölümlerini çizmeye başlamışlardır. Örneğin başlangıçta kuş resmi tam olarak çizilirken, daha sonraları sadece kanatlarını çizilmesiyle yetinilmiştir. Ancak bu resimler veya damgalar tek başlarına bir anlam ifade etmezler, "*Uygun bir düzgülü (code) veya bir dizi kural yardımıyla belki bir şey ifade edebilir...*" (Ong, 2010: 103). Ong, yazının konuşmaya sadece bir ek olmadığını vurgulamıştır. "*konusmayı sözlü-ışitsel duyu dünyasından çıkarıp yeni bir duyu dünyasına, görmeye bağladığı için hem konuşmayı hem de düşünme biçimini dönüştürür*" (Ong, 2010: 104). Yazının icadı insanlık tarihinde yeni bir çağ açmıştır. Tarihi yazı ile başlatan klasik sınıflandırma bu bakımdan doğrudur. Ses dilinden çok, bilhassa yazı dili, "mazi" denilen ve insan hayatında derin etkileri olan varlığı meydana getirmiştir. Yazı, insanoğluna ait her şeyin hatırasını, zaman ve mekân içinde taşıma gücü olan bir araçtır. Keşif olarak ne buhar, ne elektrik, hatta ne de atom enerjisi yazıyla mukayese edilebilir.

Yazının etkisi kayıt araçlarıyla kişiden kişiye geçirilen herhangi bir açıklamanın, değişmez biçimde kalıcı ve düzenleniş sürecinin kapalı olmasına dayanır. Fonetik yazı, ses ile simgelenen bir kaydın yerine, görsel bir kaydı getirip koyarak, bir toplumu, belleği sözlü kültürün araçları olan ritimler, ritüeller vb. şeylerle desteklemenin sınırlılıklarından kurtarır. Tek tek deyişlerin artık ezberlenmesine gerek yoktur; bunlar, gereksinim duyulduklarında başvurulmak üzere bir yana bırakılan gereçler ile korunabilir. Bellek alanındaki bu tutumluluk daha önce bellek destekleme sistemlerinin kurulup sürdürülmesinde harcanan çok büyük zihinsel enerjilerden tasarruf sağlamış,

böylece sıradan, bildik olmayan deyişlerin üretilmesi ve yeni düşüncelerin geliştirilmesi yolu genişlemiştir. Bu bağlamdan hareketle yazılı kültüre geçiş, bedenleştirme pratiğinden, kaydetme pratiğine geçiştir diyebiliriz. (Connerton, 1999: 118-120).

1.2. Bellek Kavramı

Farklı disiplinlerin değişik açılardan ele aldığı bir kavram olan bellek, bilim ve düşünce tarihi içerisinde de farklı anlamların üzerine inşa edilmiştir. Bellek kavramı nöroloji, psikoloji, felsefe, sosyoloji, antropoloji, dilbilimi, halkbilimi, tarih gibi çeşitli bilimsel disiplinler için özellikle orta çağdan bu yana önemli bir çalışma noktası olma özelliğini korumuştur. Böylesine çok yönlü ve art zamanlı niteliğe sahip olan bellek kavramı, bu bölümde genelden özele tanımlanmaya ve konumlandırılmaya çalışılacaktır.

Bellek, Türkçe Sözlükte “*yaşananları, öğrenilen konuları, bunların geçmişle ilişkisini bilinçli olarak zihinde saklama gücü, dağarcık, akıl, hafıza, zihin*” (TDK Türkçe Sözlük, 2005: 240) olarak açıklanırken, Psikoloji Sözlüğü’nde “*bilgiyi (görülen, işitilen, düşünülen, hissedilen, vb. şeyleri) algılama, düzenleme, kodlama, saklama ve hatırlamayla/tanımayla tanımlanan bilişsel süreç, bu bilgilerin saklandığı var sayılan yer ve bu şekilde saklanan bilgilerin kendisi*” (Budak, 2000: 121-122), olarak, Toplumbilim Terimleri Sözlüğü’nde “*İnsanın toplumsal bir varlık olmasını sağlayan çevresiyle etkileşmesinin sonuçlarını anlığında saklayabilmesi ve daha sonraki etkinlikleri sırasında bu sonuçları anımsayabilmesi yeteneği.*” (Ozankaya, 1975: 19) şeklinde, Felsefe Sözlüğü’nde ise “*Geçmişteki deneyimleri, tecrübe ve yaşantıları hatırlayabilme yetisi... Hatırlayan öznenin, geçmiş yaşantılarına, bilinç hallerine ya da geçmişte algılamış olduğu nesnelere ilişkin çıkarımsal olmayan bilgisi...*” (Cevizci, 2005: 224) olarak belirtilmiştir. Bu tanımlardan hareketle kısaca belleği, bilgiyi saklayan, depolayan, gerektiğinde ise geri getiren, dinamik yapıya sahip bir mekanizma olarak tanımlayabiliriz. Bellek istemli veya istemsiz, hayatımıza girmiş olan her tür bilgiyi (veriyi) kaydeder, geçmişte kaydettiği verileri ihtiyaç duyduğu şimdiki zamanda ortaya çıkarır ve geleceğe taşır. “*Bellek sadece geçmişi kurgulamakla kalmaz, aynı zamanda şimdi ve geleceğin deneyimlerini de organize eder*” (Assmann 2001: 46).

Genel itibariyle “*bellek, imgeleri zihne sokma becerisi eğretilmesi üzerinden ele alınır. Bu, geleneksel ‘bulunuş metafiziği’nin temelindeki geçmişin şimdi tarafından*

tamamıyla geri kazanılması hedefine talip olan bellektir” (Barash 2007: 12-13). Belirtilen genel konumlamasına dayalı olarak belleğin belirgin bir işlevi ile karşılaşılmaktadır: düşünsel temelli uygulamaların *zamanlar arasılığı*. Modernizmin öncesinden post modernist algıya belleğin özelliğinden çok niteliği haline gelen yönü genellikle bu doğrultudadır. Zamanlar arasılık ya da zaman üstü kavramlarının temelini oluşturan bellek algısı için özne bireysel yönünden çok toplumsal yönüyle ele alınmıştır. Bu bağlamda tüm zamanlarda yer alan, gelişimini sürdüren, devamlılığa dayalı olarak tekâmüle erme çabası içerisinde olan toplumsal özne kavramı, belleğin değerlendirilmesinde önem arz etmektedir. Böylelikle bellek kavramının Platon ve Aristotelesin ‘anımsama’ temelli felsefi yönelimlerinin ötesinde sosyokültürel bağlam içerisinde konumlandırıldığını belirtebiliriz. Toplumsal bellek kavramı, ilk olarak Maurice Halbwachs tarafından 1920’li yıllarda ortaya konulmuştur. *“Halbwachs, belleği biyolojik açıdan, yani nörolojik ve beyin fizyolojisi açısından ele almaz, bunun yerine bireysel bir belleğin oluşması ve korunması için şart olan sosyal çerçeveyi koyar”* (Assmann 2001: 39). Toplumlar kendi üyelerinin belleklerini belirlerler. Bunu da kültürleriyle gerçekleştirebilirler. Kişiler birbirleriyle olan ilişkilerinden elde ettikleri bilgileri öğrenme yoluyla belleğe yerleştirir ve hatırlama yoluyla da bu bilgiler varlıklarını korurlar. Hatırlama ve hafızayla şekillenen bellek geçmişle bağ kurar. Hatırlamanın sürekliliği ritüeller ve törenlerle, toplumsal değerlerle, dil ve yazıyla, kitle iletişim araçlarıyla ve bunların içlerinde barındırdığı imge ve sembollerle sağlanır. Geçmişin hatırlanması, toplumun ve bireylerin ortak yönlerini ortaya koyarak kimliklerini kurabilmelerini sağlar. Toplumların geleneksel bilgiler çerçevesinde (geçmişten gelen bilgiler) “neyi, ne zaman, ne kadar, nasıl, ne şekilde” yapılması gerektiğini öğrenmiş olurlar. Tarlaların ne zaman ekileceğini, ürünün ne zaman hasat edileceğini bu toplumsal akıl belirler. Örneğin sebze ekimi veya ağaç budanması için ay yenisinin¹ geçmesi beklenir. Bu bilgiler toplumların uzun gözlem ve deneyimlerinden elde ettikleri verileri biriktirmeleri sonucu nesilden nesile aktararak günümüze kadar ulaşmıştır. Günümüze kadar gelen bu deneyimler toplumlar için adeta bir rehber görevi görmektedir. Geleneksel davranışta, insanlar bir değer gözetmeksizin gördükleri davranış modellerini uygularlar. Bir başka deyişle yaşadıkları toplumun örf ve adetleri uygularlar. Geçmiş kuşaklardan aktarılan bu hazır eylem kalıpları, nesiller boyu kullanıldıkça hem gelişir, hem de işlevselliğini korumuş olur. *“Böylece olaylar dizisinin*

¹ Ay yenisi gökyüzünde ayın hilal şeklinde görülmesi. Bunu takip eden ilk üç gün sebze dikimi ve ağaçlarda budama yapılmaz. Yapılırsa kurtlanacağı ve tutmayacağı inancı vardır.

sonsuzda kaybolması önlenir ve bir ortak kültürün unsurları olarak tanınabilir ve hatırlanabilir örneklere dönüşmesi sağlanır” (Assmann, 2001: 21).

Geçmişteki bir “ân” şimdiki zamanda “anı”dır. Farklı kişiler geçmişteki “ânı”, aynı mekânda, aynı zamanda yaşamış olabilmelerine karşın olayın anlamı her biri için aynı öneme sahip olmayabilir. Hatta bu “anı” farklı etmenler (çevresel, ekonomik vb.) nedeniyle eşit ölçüde dikkate alınmayabilir. Nesiller arasındaki anlayış, inanç ve değerlerdeki farklılıklar, toplumsal belleğin önemini fazlalaştırabildiği gibi azaltabilir de. “...farklı kuşaklar, zihinsel ve duygusal bakımdan birbirlerinden tamamen kopuk olabilirler; bir kuşağın anıları, o kuşağın üyelerinin beyinleri ve bedenleri içinde bir daha geri alınamayacak biçimde kilitlenmiş olabilir” (Connerton, 1999: 11). Bu duruma şöyle bir örnek verebiliriz, Denizli’nin Acıpayam İlçesi’ne bağlı Karahöyük Köyü’nde yıllardır yapılan “garik ekmeği”, elli ve daha üstü yaşlardaki insanların belleğinde önemli bir yere sahipken, aynı mekânda yaşayan genç nesilde sıradan bir ekmektir ve onlar için bir öneme sahip değildir. O, kimisi için “garik pazarını” hatırlatırken, kimisi için babası veya dedesinin eve gelirken getireceği bu ekmekten payına ne kadar düşeceğini hatırlatır. Ekmek bir gün çıkmazsa genç nesil için bir kayıp olarak görülmeyecek, belki bir daha hiç hatırlanmayacakken, bu ekmeğin yolunu gözlemiş olanların hatıralarında yerini koruyacaktır.

Toplumsal bellekte olaylar belli bir süre yaşar. Bu süre için Mircea Eliade (Rifat, 2006: 70) tarihî bir olayın halk belleğinde en fazla iki-üç yüzyıl saklanabileceğini söylerken, Lord Raglan (Lord, 2005: 314) bu süreyi yalnızca yüz elli yıl olarak belirlemiştir. Öngörülen süre, farklı etmenlere bağlı olarak kısalıp uzayabilir. Bellekte kalma süresini etkileyen etmenler; toplumunda bıraktığı etkiyle ilişkili olduğu kadar, bilginin kullanım değeriyle ilişkilidir. Olayın etkileri ne kadar çoksa ve ne kadar çok tekrar ediliyorsa belleklerde korunma süresi de o kadar uzun olacaktır.

Belleğin toplumsal etkilerden bağımsız olmadığı düşüncesinin gelişmesiyle birlikte, bellekle ilgili birçok çalışma alanı gelişmiştir: Kültürel bellek, toplumsal bellek, kolektif bellek, iletişimsel bellek, yerel bellek, aile belleği, tarihsel bellek vb. Bellek konusunda çalışmalar yapan bilim insanları/araştırmacılar belleği çeşitli şekillerde tasnif etmişlerdir;

Barbara Anna Misztal (Misztal, 2003: 9-10); belleği işlemsel bellek, deklaratif ya da anlamsal bellek, kişisel/otobiyokratif bellek, bilişsel bellek, alışkanlık belleği

olmak üzere beşe ayırmıştır. Jan Assman ise (Assman, 2001: 25-26); mimetik bellek, nesnelere belleği, iletişimsel bellek ve kültürel bellek, olarak dört ana başlık altında değerlendirmiştir. Davranışlar, mimetik bellekte taklide dayalı edimlerle, nesnelere belleğinde çevrede bulunan nesnelere yüklenen anlamlarla, iletişimsel bellekte dilin iletişim formlarıyla oluşmaktadır. Kültürel belleğin ise, diğer üç belleğin bütünlük içinde bulunduğu alan olduğunu belirtilir. Assman, diğer bellek türlerini de kapsadığı gerekçesiyle, kültürel belleğin üzerinde daha fazla durmuştur.

Kültürel bellek alanında, 20. Yüzyılın başlarında sosyolog Maurice Halbwachs ve sanat tarihçisi Aby Warburg, ortak ve toplumsal bellek kavramları üzerinde durmuşlardır. Ancak bu kavramın bilimsel olarak ilk defa tanımını, Alman bilim adamı Jan Assmann yapmıştır. Assmann'a göre; *“Kültürel bellek ile insan belleğinin dış boyutu kastediliyor. Bellek denince insanın aklına genellikle bir iç olgu gelir ve bunun mekânı bireyin beynidir, yani belleğin beyin fizyolojisiyle, nöroloji ve psikoloji ile ilgili olduğu düşünülür, ama tarihsel kültür bilimi ile bir ilgisi yoktur. Oysa bu belleğin neleri içerdiğini, bu içeriklerin organize edilmesini ve ne kadar süre ile muhafaza edileceğini, bireyin kapasitesi ve yöneliminden çok, dış koşullar, yani toplumsal ve kültürel çerçevenin koşulları belirler”* (Assmann 2001: 24). Bu tanımdan anlaşılacağı üzere, bir toplumun kültürünü koruyarak ona süreklilik kazandıran, insan belleğinin dış boyutudur. İnsan belleği, “veri taşıyıcısı” olarak kültürel unsurların yaşatılmasında önem teşkil eder. Ortak bir geçmişi, dolayısıyla ortak hatıraları olan topluluklarda ise toplumsal bellek ve kültürel bellek ortaya çıkar. Assmann'a göre toplumsal bellek grup üyeliğinin bir ispatıdır. Aynı zamanda da somut kimliktir (Assmann 2001: 43). Kültürel bellek geçmişin belli noktalarına yönelir, geçmiş onda olduğu gibi kalmaz, daha çok onun başlandığı sembolik figürlerde yoğunlaşır (Assmann 2001: 55).

Sosyokültürel çerçevenin derinlerinde, mitik değerlere uzanan köke sahip olan belleğin kültürel kodları, çoğu felsefeci ve antropolog açısından küreselleşmenin karşısındaki önemli bir engel özelliğiyle ele alınmaktadır ki, bu durum bellek kavramının yerel ve küresel ölçekteki stratejik değerini de ortaya koymaktadır. Nitekim yerel kaynaklardan beslenen kültürel değerlerin etkinlik alanı olan kolektif belleğin sınırlayıcısı zaman kavramıdır. Kolektif belleğin kapsadığı zamanın genişliği ve darlığı ise bir toplumdaki diğerine değişkenlik gösterebilmektedir. Zira ilgili toplumun kültür ağacının köklerinden en yüksek noktaya kadar var oluş çerçevesini çizen bellek kavramına temel olan zaman kronolojik zaman olarak değil kozmik zaman özelliğiyle

ele alınmaktadır. Bu kurgu, toplumlar arasındaki kollektif belleğin sınır farklılıklarının belirleyicilerinden biri olarak değerlendirilmektedir. “*Yani şöyle de söyleyebiliriz: Bir topluluk, kendi düşüncesini destekleyecek ve sürdürecektir insanlar bulunmadığı zaman uykuya dalar, ama sadece uyur ve üyeleri ona tekrar yaklaşmaya hazır olduklarında, ayrıldıkları anda bıraktıkları noktaya dönerek topluluğu yeniden kurduklarında bu uykudan uyanır*” (Halbwachs 2007: 59). Böylelikle, bellek kavramı, toplumların var oluşuna temel oluşturmaktadır. Bu algının bir adım ötesinde anlamın sınırlarını irdeleyen modernist akımlar için (dilbilim içerisinde anlambilim için ve felsefe içerisinde hermenötik için) bellek, “anlamlandırma” alanına adeta giriş anahtarı özelliğine sahiptir.² Belleğin tarihsel köklerine dayalı kurgulara bağlılığın özgürlükten vazgeçiş anlamı taşıdığını savunan muhalif düşünür Adorno için dahi ‘aydınlanma’, belleğin olanak sağladığı özgün anlamlandırmalar sonrasında mitik kökenlerden arınmaya dayandırılmaktadır ki, bu köken reddiyesi de kanaatimizce içerisinde belleğe gereksinim duyan bir paradoks özelliği taşımaktadır. Özetle bellek kavramı zaman ve toplumun kesişiminde derinlikli düşünce tarihi boyunca her akım tarafından özgün önemini korumakla beraber farklı konumlamalara tâbi tutulmuş bir kavramdır.

İnsan ömrünün sonladığında sonlanmayan, bellek unsurlarını barındıran, tek tek bireyler toplamında “biz” bilincini oluşturan kültürel bellek, toplumların; değerler, etkinlikler, fikirler, ahlakî tutumlar, inanç, dil vb. gibi öğelerle ortaklıklarını kurar ve aile, ulus vb. gibi sosyal kurumlarla işler. Önceki kuşaktan aktararak gelen ortak bilgi, sonraki nesiller için kültürel kimliği yeniden yapılandırır. Bu bağlamdan hareketle sadece geçmişin hatırlanması değil, hatırlama işlevini yerine getirme ve toplumsal kimliği sürdürme gibi işlevleri de vardır. Ortak belleğin oluşmasında, kültürün kişilere aidiyet kazandırmasında önemli bir faktördür. Ortak geçmiş, geçmişteki ortak paylaşımlar, önemsenen olaylar ve onların birbirleriyle olan uyumları, grupların ortak kimliğini ortaya çıkararak toplum olmayı kolaylaştırır. “*Bireyler ve toplumlar, kimlik kazanabilmek ve kimliklerini geleceğe taşıyabilmek adına geçmişlerine ihtiyaç duyarlar. Hatırlama, bireylerin düşüncelerinin benzer olmasından değil, grup üyelerinin belleklerinde bir arada toplanmış anılarla ilgilenmiş olmasındandır*” (Connerton 1999: 60-62). Geçmiş olgusu, farklı iletişim kanallarından faydalanması ve yaygınlaştırılması kültürel hafızayı oluşturur. Bu süreçte bellek canlıdır ve iletişim içinde varlığı ve inşası

² Ayrıntılı bilgi için bkz. ARSLAN, Hüsamettin. (2002), İnsan Bilimlerine Prologomena Dil, Gelenek ve Yorum, İstanbul: Paradigma Yayınları içerisinde; KISIEL, Theodore. Gelenegin Vukubulması: Gadamer ve Heidegger’in Hermenoutiği, s. 181-207.

devam etmektedir. Şayet bu durum kısmen ya da tamamen değişir veya kaybolursa unutmaya gerçekleşir. Hatırlama nasıl bir sosyal olguya, unutmaya da sosyal bir olgudur. Bellek bu iki işlevi de kendi içinde barındırır. Nitekim Assmann da “*Halbwachs’ın bellek teorisinin, aynı zamanda bir unutmaya teorisi olduğuna dikkat çekerek bu teoriye çok önemli bir katkı yaptığını*” (Assmann 2001: 66) belirtir. İnsan ömrüyle sınırlı olamayan kültürel bellek, kalıtsal bir özellik de değildir. Kuşaktan kuşağa kalıtsal yollarla geçmediği için, nesiller boyunca canlı tutulması gerekliliği ortaya çıkar.

Geçmişin hatırlanmasındaki, toplumun anma nesnelere deşifre ettiğimizde, o toplumun geçmişten neleri ve nasıl hatırladığını ortaya koyabiliriz. Kültürel belleğin oluşumunda ve devamlılığında önemli işlev gören araçlara, Sancar şu örnekleri vermiştir: “*anıtlar, heykeller, tarih ders kitapları, binalar, cadde ve meydan isimleri, posta pulları, edebiyat ve sanat eserleri, siyasal hitabetler, anma günleri, anı kitapları, sancak ve bayraklar gibi*” (Sancar, 2007: 46). Cenaze törenleri, düğünler, kutlamalar, dini törenler, danslar, özel günler (hıdırellez, şenlikler vb.) gibi ritüeller, giyim kuşam, takı, dövme, halı, kilim, mutfak gibi ortak simgeler, atasözleri, fıkralar, deyimler, masallar, halk hikâyeleri, efsaneler gibi sözlü ve yazılı eserler ve müze, eski evler, pazar yerleri gibi mekânlar da bu örneklere dâhil edilebilir. Bu ortak yaratmalar, belleğin ana malzemesini oluşturmasının yanında kültürün de hammaddesini oluşturmaktadır. Bu gibi örnekler, geçmiş günümüze, günümüzü de geleceğe bağlayan ritüeller, toplumsal belleğin en önemli öğelerindendir ve toplumsal hayata etkisi çoktur. Ritüellerin etkili olmasındaki başlıca unsurlar, uygulanışı sırasında sözün dışında, mekân kullanımı, sembollerin kullanımı, kıyafetlerin kullanımı, jest ve mimiklerin kullanımınıdır. Assmann’ın vurguladığı gibi “*Ritüeller bir grubun kimliğini sürdürmesi için vardır. Katılımcıların kimliklerine ilişkin bilgileri edinmelerini sağlarlar. Dünyanın devamını sağlayarak grubun kimliğini kurar ve yeniden üretirler*” (Assmann 2001: 142). “*Yazısız kültürlerde ayinler ya da ritüeller kimliği kollayan bilginin dolaşımından ve yeniden üretiminden sorumludur. Ritüeller kimlik sisteminin alt yapısını kimliğin kollayıcı anlamın aktığı kanalları, damarları oluşturur*” (Assmann 2001: 143). Ritüel alanları, ilk hareket noktalarının bozulmadan kalmış olduğu ve tekrarlarla yeniden beden bulduğu mekânlardır. Bu ritüellerle ilgi hatırlamalar toplumun ortak belleğidir. Geçmiş ya da geçmişten günümüze ulaşan bir imge, günümüzde anlam kazanmaktadır. Bu ritüellerin uygulanışı sırasında bireyler giydikleri giysilerle, takılarıyla ve yaptıkları danslarla veya oyunlarla dâhil olurlar. Böylece kimliklerini koruyan bilginin üretilmesini ve korunması

sağlarlar. Ritüeller “*Bilinerek istenerek belli kalıplara sokulduğu için, kendiliklerinden çeşitlemelere uğramazlar; ya da ancak dar sınırlar içinde kalan değişikliklere açık oldukları söylenebilir*” (Connerton 1999: 70). Etkileri tören zamanlarıyla kısıtlı olmayan bu ritüeller, o anlık ve doğaçlama hareketlerle şekillenmezler, belli duyguları benimsetmek veya açığa çıkarmak için bilinçli yapılan hareketlerden oluşmaktadır. (Connerton 1999: 70-72). Bu bilgi aktarımını yapan kişilere Assmann, şamanları, ozanları, din adamlarını, filozofları örnek göstermiştir (Assmann 2001: 57). Bu aktarımlarda anlamın gündelik biçiminin ötesine taşınması ve kültürel belleğin koruma altına alınması bu işle görevlendirilenlerin sorumluluğundadır. Bellek aktarıcılarının en önemli ve en zor olan sorumlulukları, anlatılanın kelimesi kelimesine aktarımının üstlenilmesi ve başarılmasıdır. Burada insan belleği “veri taşıyıcısı” olarak yazının bir ön biçimi olarak kullanılır (Assmann 2001: 57).

Yazının bulunmasıyla bellek ve dış alanın algılanışı değişime uğrar. Assmann’a göre bu değişim; “*...dış belleği mümkün kılan yazıdır, kaydedilen haber ve bilgilerin canlanıp beklenmedik ölçüde yaygınlaşmasını sağlar, ama aynı zamanda doğal belleğin kapasitesinin kullanımını azaltır*” (Assmann 2001: 28). Yazıya geçiş, ilk çağ düşünürlerinden modernizm sonrası düşünülere değin önemli bir tartışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır “*Derrida, ‘Platon’un Eczanesi’ adlı makalesinde Platon’un dile getirdiği eski bir miti ele alır. Bu mitte yazıyı bulan Theuth, bulduğu bu sanatı tanrı-kral Thamus’a sunar. Ama yazı, sözü zaten kendisine yeterli olan Thamus tarafından küçümsenir. Thamus yazıyı yalnızca yararsız değil, tehlikeli de bulur. Theuth yazıyı tanrı-kral Thamus’a bilginin ve belleğin bir eczası, ilacı (pharmakon) olarak sunmuştur. Ancak bu ilacın belleğe bir deva mı dert mi getireceği belirsizdir. Nitekim kral yazının belleğe katkıda bulunmak bahanesiyle onu daha da unutkan kılacağını, bu yüzden de bilgiyi arttıracığı yerde azaltacağını düşünür. Yazı belleğe katkıda bulunmak bahanesiyle onu daha da unutkan kılar, bilgiyi arttırmak yerine azaltır. Belleğin ihtiyacına karşılık vermez, belleği ıskalamayı hedefler, mnèmè’yi (yaşayan bilen bellek) değil, hypomnèsis’i (tekrar belleme, anımsama, emanet etme) pekiştirir*” (Göksel 2006: 359-360). Yapisöküme, belirtilen bağlamda tâbi tutulmuş olan yazı kavramının etkinliğinin artmasına dayalı olarak bilginin mekânı artık ritüellerden çok, metinler ve bu kutsal metinlerin yorumlanması olmuştur. Bu durumu Assmann, ritüel bağdaşıklıktan metinsel bağdaşıklığa geçiş olarak adlandırmıştır (Assmann 2001: 90). Ancak “*sözlü zihin yapısı, hemen yazının icadıyla silinmemiş, matbaanın icadıyla*

aşama aşama değişmiştir” (Ong 2010: 89). Değişime uğrayan sözel kültür ölmemiş, değişime uğramakla beraber günümüzde hala devam etmektedir ki bu sözlü kültüre duyulan gereksinimin ve sözlü kültürün işlevinin devam etmesi bağlamında değerlendirilebilecek bir olgudur.

1.3. Kent Belleği ve Kentsel İmgeler

Kent; nüfus büyüklüğü, nüfus yoğunluğu, kentte yaşayan nüfusun özelliklerine dayalı olarak farklı biçimlerde tanımlanabilmektedir. Kent kavramı Türkçe sözlüklerde; “şehir” (TDK 2005: 1138), “*nüfusun çoğu ticaret, sanayi ya da hizmet alanında çalışan, tarımsal etkinliklerin olmadığı yerleşim alanı*” (Püsküllüoğlu 2007: 1064), “*tarımsal etkinliklerin olmadığı, halkın çoğunluğunun sanayi, ticaret ve yönetim işlerinde çalıştığı büyük yerleşim birimi; şehir, kasaba*” (Çağbayır 2007: 2550), “*Sürekli toplumsal gelişme içinde bulunan ve toplumun, yerleşme, barınma, gidiş-geliş, çalışma, dinlenme, eğlenme gibi gereksinmelerinin karşılandığı, pek az kimsenin tarımsal uğraşlarda bulunduğu, köylere bakarak nüfus yönünden daha yoğun olan ve küçük komşuluk birimlerinden oluşan yerleşme birimi*” (Keleş 1998: 75) olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlar kentin ne olduğundan daha çok ne gibi özellikler sahip olması, neleri kapsamı gerektiğine ilişkindir. Bu bağlamdan hareketle, kent adlandırması için birden fazla özelliğe gereksinim duyulduğu belirtilebilir. Bunların başlıcalarını, belli bir yönetsel sınırının olması, belirli bir nüfus yoğunluğuna sahip olması, özel bir sosyo-kültürel yapısının olması, tarımsal üretimden çok sanayi üretiminin yapılması olarak belirtebiliriz. Kentlerin de diğer varlıklar gibi kendilerini tanımlayan, diğer kentlerden ayıran ve fark edilebilmelerini sağlayan özellikleri vardır. Bu ayırt edici özellikler “kent kimliği” veya “kent imgesi” gibi kavramlarla açıklanmaktadır. Geçmişten geleceğe doğru sürekliliği olan kentlerin, kimlik oluşumları uzun bir süreçte oluşmaktadır ki bu küresel ve milli değerlerin etkisi altında bu tarihsel doku kentin kimliğini de belirlemektedir.

Kent kimliğini veya imgesini oluşturan bileşenleri doğal, beşerî ve insan eliyle yapılmış (yapay) çevreden kaynaklanan unsurlar olarak ele alabiliriz. “*Kentsel kimlik ya da kentsel imge olgusu doğal, coğrafi, kültürel ve sosyal yaşam normlarını kapsayan pek çok farklı unsurun karşılıklı etkileşimi ile ortaya çıkar, üstelik bu unsurlar tıpkı kentin kendisi gibi sürekli olarak değişir, dönüşür ve yeni içeriklere ulaşır*” (Avcı 2010:

9). Bu unsur vasıtasıyla toplumlar o mekânları içselleştirir ve aidiyet kazandırır. Böylelikle de kentler daha insan ile bütünleşmiş, insan ile anımlanmış bir anlam taşımaya başlar.

“Doğal çevreden kaynaklanan kimlik unsurları, kentin topografik durumu, iklim koşulları, bitki örtüsü, genel konumu gibi özellikleridir” (Avcı 2010: 10). Burada yaşayanlar da toplumlarda kentin bu durumuna ayak uydurmuşlardır. Doğal çevrenin kazandırdığı özellikler ile kent imgeleri ortaya çıkmış ve orada yaşayan insanların duygu ve düşünce dünyalarında kent ile bütünleşmeleri sağlanmıştır. Kentsel imgeler çerçevesinde değerlendirilen yerleşim birimlerinin sahip oldukları doğal çevre unsurlarının doğru analiz edilmiş olması, korunması ve üzerinde durulması kent kimliğinin korunmasını ve yaşanılan/yaşatılan mekâna ilişkin algılama sürecinin yansıtılmasına katkı sağlamaktadır. Bu doğrultuda, Bursa'nın Uludağ'la, Ağrı'nın Ağrı Dağı ile, Isparta gülleri ile bellekte yer aldığı belirtilebilir.

Beşerî çevreden kaynaklanan kimliğin temel birimleri, toplumun ve onu oluşturan bireylerin algı evrenleridir. Beşerî adlandırması; beşer isim köküne nisbet “i”sinin eklenmesine dayalı olarak “insanla ilgili, insana özgü” anlamı taşımaktadır. İnsana ilişkin olan değer yapılarının toplumsal yapıyı belirlediği bilgisinin temelinde, bireylerin kimliklerini de geçmişten getirdikleri deneyimleri, bilgi birikimleri, düşünceleri, davranışları, inançları, içinde yaşadığı toplumun gelenek ve görenekleri biçimlendirdiği belirtilebilir. Toplumlar da, kendilerini meydana getiren bireylerin sahip olduğu değerler çerçevesinde kimliklerini oluştururlar. Bu değerler aynı zamanda kent kimliği ile doğrudan ilişki içinde olup bu kimliğinin oluşumunda etkin bir rol oynarlar. Kentlerde yaşayan kişi bellekleri bir araya gelerek ortak kimlik ve ortak bir yaşam alanını oluştururlar. Belleklerinde var olan, geçmişten taşınan kültürel kodlar ne oranda benzerlik taşırsa, o oranda kolektif bilince dayalı ortak kimlik benimsenmiş ve yaşatılmış olacaktır. Bu kodlar; dil, gelenek, nüfus, ekonomi, din, giyim, yemek benzeri kültürel unsurlardır ve toplumların kültürel belleklerini oluştururlar. *“Kültürel veya geleneksel imge, aynı zihinsel ve algısal yönlerin toplumun ortak değerleriyle şekillenen belleğinde anlam ve değer kazanarak çeşitli ifade vasıtalarıyla dışa yansıtılarak meydana gelir”* (Arslan vd., 2011: 393). Bu doğrultuda, Gaziantep baklavasıyla, Kayseri pastırmasıyla, Bursa Hacivat ve Karagözüyle, Konya Mevlana'sıyla anılmaktadır.

İnsan eliyle yapılmış (yapay) çevreden kaynaklanan kimlik unsurları ise kentlerdeki zaman içerisinde oluşan ihtiyaçlara dayalı düzenlemelerdir. Bu düzenlemeler; binalar, meydanlar, sokaklar, parklar, ibadet yerleri, anıtlar gibi insanların ortaya koyduğu somut ürünlerdir. İnsan eliyle yapılmış bu ürünler içerisinde, kentsel kimlik oluşturmaya en fazla katkıyı sağlayan unsurlar anıt niteliğindeki yapılardır. Anıtlar, camiler, evler, kısacası bir kentin mimarisi, o bölgede yaşamış olan toplumlar hakkında bilgi verir ve bu bilgilerin hatırlanmasında ve yaşatılmasında katkı sağlar. Örneğin İzmir Saat Kulesiyle, Edirne Selimiye Camisiyle, Safranbolu evleriyle anımsanmaktadır.

Kentsel kimlik ve buna dair kentsel imgeler, kent mekânı içerisinde uzun süreçlerde şekillenmektedir. Bir kentin kimliği sadece yapılarının mimarisi ve doğal çevre özelliklerini değil, kentsel ve toplumsal yaşama ait değerleri de kapsayan çok geniş bir arka plana sahiptir. Bununla birlikte kentin kimliği onu kullanan, yaşayan kentliler tarafından algılanıp anlaşılabilir olduğu, kişiler yaşadıkları mekâna değer yükledikleri ve oraya bağlandıkları ölçüde anlam kazanmaktadır³. Kentin özelliklerini oluşturan ve insanların yaşantılarında yer etmiş olan bu unsurlar, kent kimliğinin oluşumunda ve kimliğin gelecek nesillere aktarılmasında büyük öneme sahiptirler. Canlı bir sosyal dokuya sahip olan kentlerin varlıklarını devam ettirebilmeleri için kendine ait özelliklerin süreklilik taşıması gerekmektedir. Bu süreçte kentler, alt yerleşim birimlerinin kültür ve sanat merkezleri olma işlevini de yerine getirip, önceki nesilden aldıkları kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarımını yaparken üzerine yeni şeyler koyarak aktarıldığı mekânlar haline gelmişlerdir.

³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız (Tekeli, 1991: 78-89)

İKİNCİ BÖLÜM

DENİZLİ'NİN KENT KİMLİĞİ

2.1. Denizli'de Sosyal ve Kültürel Hayat

2.1.1. Giyim Kuşam

Giyim kuşam, insanoğlunun öncelikli ihtiyaçlarından olan yeme, içme ve barınmadan sonra gelmekle birlikte tarih boyunca önemini korumuştur. Öncelikle vücudun dış etmenlerden korunması amacıyla kullanılan kıyafetler, zamanla bir estetik unsuru olarak görülmüşlerdir. Bu tarihî süreçte öncelikle hayvan postları, daha sonra ince otlardan örgüler ve en son olarak pamuk, yün gibi ürünlerin dokunmasıyla elde edilen kıyafetler kullanılmıştır. Ortak özelliklerini barındırmalarının yanı sıra coğrafyalarına dayalı olarak her toplum kendi kültürel kodlarına kıyafetlerinde yer vermiştir.

Denizli, su kaynaklarının bol olması ve verimli ovaların pamuk yetiştiriciliğine imkân sağlaması vesilesiyle dokumacılığa elverişli bir ildir. Bu imkânların paralelinde tarihî süreç boyunca Denizli, bölgede dokumacılığın merkezi ve beşiği olarak konumlanmıştır. El tezgâhlarıyla başlayıp, günümüzde ise sanayi tipi büyük tezgâhlarda dokumacılığın devam etmesine karşın, bu tarihin akışı içerisinde muhtelif sebeplerden dolayı üretime ara verilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'na kadar el dokumacılığında ve dokumacılık sektöründe aktif olarak faaliyet gösteren Denizli'de, bu alandaki faaliyetlere, Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele esnasında ara verilmiştir. Ustaların dokuma tezgâhlarında ip yumaklarını yarım bırakarak gittikleri Kurtuluş Savaşı sürecinde yarım kalan işlerini tamamlayacak usta kalmamış, geri dönebilenler tezgâhlarını tekrar çalıştırarak yarım kalan yumaklarını dokumuşlardır. Nüfusun büyük çoğunluğu Milli Mücadele'ye katılmış olmasına rağmen Denizlililer, Cumhuriyet'in ilanından sonra dokumacılığı geliştirerek tekstil üretimine devam etmişlerdir. *“1331'de Denizli'ye gelip bir ay kadar kalan Arap seyyahı İbni Batuta burası için şöyle demiştir: 'orada pamuktan altın işlemeleri kumaş imal olunur ki misli yoktur. Pamuğun nefis olması ve kuvvetli eğrilmiş bulunması dolayısıyla ziyade dayanır. Bu kumaş beldenin ismiyle anılır.' Müverrih Ramsay Denizli hakkında şunları yazıyor: 'Denizli'nin zenginliği, toprağının inbat kudretinden ziyade, imalat ve sanatında olduğuna şüphe edilmez. Türkiye'de el tezgâhı dokumacılığının muhafaza edildiği bir yer varsa o da*

Denizli'dir. İnce bezler, renkli kumaşlar imalatı bu yerin yegâne meşguliyetidir" (Cillov, 1949: 29). Bu tarihten beş asır sonra "1883-84 tarihli Aydın vilayeti salnamesine göre Denizli ilinde dokuma ürünleri olarak alaca, kuşak, oda döşemesi, gömleklik bez ve havlu üretilmekteydi ve bu yıllarda dokumacılık ilkel tezgâhlarda el sanatı şeklinde yapılmaktaydı ve yaygın olarak işçi kullanılmamaktaydı diye aktarmıştır" (Özçelik, 2007: 539-548). "1927'de dokuma tezgahı olmayan ev yok gibiydi, ayrıca 423 dokuma atölyesi vardı" (Denizli Valiliği, 1998: 195).

Denizli'de dokumacılık 1939-1946 yılları arasında büyük gelişme göstermiştir. Bunda başlıca sebepler, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nda ithalatta zorluklar yaşamış olması ve el dokumasına rağbetin artmasıdır. Kırklı yıllarda sonra köyden kente göç artmıştır. Belirtilen yıllarda Denizli'nin köylerinden özellikle merkeze, İstanbul'a ve İzmir'e göçler yoğunluk göstermiştir. Kaynak kişilerimizden Mehmet Ali Özcan 1939 yılında, Ahmet Özsoy 1943 yılında, Mehmet Sehim 1946 yılında, Mehmet Sehim'in babası 1942 yılında, Fikret Önce 1950 yılında, Şerif Helvacı 1957 yılında Denizli'ye göçmüşlerdir. Makineleşmenin arttığı o yıllarda köylerdeki jeneratörlerin bu makinaları çalıştıracak güçte olmaması, üretimin Denizli'ye taşınmasında etkili olmuştur. Ancak Denizli'de de elektrik o makinaları çalıştıracak güçte olmadığından Bursa'ya, İstanbul'a ve İzmir'e göçler yaşanmıştır. "... bu süre içinde sadece 57.000 (elli yedi bin) kişi İstanbul ve İzmir'e gider" (Uysal, 2013: 20). 1927 yılı nüfus sayımına göre şehir merkezinde 15.704, 1935 yılında 17.345, 1940 yılında 19.461, 1945 yılında 20.162, 1950 yılında 22.017 kişi varken, 1955 yılında 29.909, 1960 yılında 48.925, 1965 yılında 64.331, 1970 yılında 82.372 kişi yaşamıştır.⁴ Bu artışla beraber Denizli merkezde tezgâhlardan çıkan sesler artmış, "...Saltak, Günbattı, Karaman, Gürcan, Sırakapılar, Değirmenönü, Kayalık, dokuma tezgâhları sesinden geçilmez" (Uysal, 2013: 21) olmuştur. Bu mahallelerden gelen sesler 1963 yılında 1. Sanayi Çarşısı kurulana kadar devam etmiş, 1963'ten sonra dokumacıların çoğu buraya taşınmışlardır. 1968 yılından itibaren o dönemin hükümeti KÖY (Kalkınmada Öncelikli Yörelere) olarak adlandırdıkları illere teşvik vermeye başlamıştır. Denizli 1973 yılında bu kapsama alınmış, sanayiciye teşvik primi, vergi indirimi, yatırım indirimi gibi kolaylıklar sağlayan bu teşviklerden Denizli sanayicisi de faydalanmaya başlamıştır. O yıl kaynak kişilerimizden olan Bekir Soylu'yu perakende satışla uğraşan ağabeyleri çağırır ve tekstil fabrikası açmayı teklif ederler. "...şimdi ben 1962-1963'te İzmir İktisadi ve Ticari

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Cumhuriyetin 50. Yılında Denizli, 1973 Denizli İl Yıllığı (1973), S.41.

Bilimler Fakültesi'ne girdim, 1967'de bitirdim. Askere gittim, askere gittikten sonra bu işe girdim. O da şöyle oldu; bundan evvel daha ziyade perakende işleri üzerinde çalışılıyorduk. Sonra daha yeni mağazamız vardı. Oyuncak üzerine sonra tabi ben bir tahsil yaptığım içinde askerde acaba ne yapabilirim diye çok düşündüm. Devamlı kafamda kurguluyordum. Buraya geldiğimde ben bu işi ufak gördüm. Dedim ki yav ben niye perakendeci olayım? Niye ben bir üretici olmayacağım diye kafamda kurarken abimler dediler ki sen bize lazımsın dediler. Peki ne yapacağız o zaman? Tekstile girelim dediler. Zaten bu işin o zaman ticaretini yapıyoruz hazır alıp satıyoruz. Onun arkasından biz İstanbul'a gittik. İstanbul'da da araştırmalar yaptık. Her seferinde bize güldüler. Dediler ki yav siz bunu nasıl yapacaksınız? biz bunu zor başarıyoruz. Siz Denizli'de nasıl baş edeceksiniz falan. Yok dedik biz bunu yapacağız. Ne ise abimlerle falan kararlaştırdık. Büyük bir azimle makineleri almaya başladık. Önce kırık dökük makinelerden getirdik buraya oradan bir usta aldık geldik. Onun çalışmaları, bizim gayretimizle belli bir yere kadar geldik ve öyle bir an geldi ki artık biraz daha dışa açılma zamanları geldi. O zaman Söke'deki Söktaş iplik fabrikasına gittik. Söktaş iplik fabrikası, o zamanda dünyada ilk üçe giren iplik yapıyorlardı. Onlarla anlaştık iplik almayı başardık ve o aldığımız ipliklerle iç çamaşırı üretip ilk defa Denizli'den İngiltere'ye ihracat yaptık. Denizli'den ilk ihracatı biz gerçekleştirdik, hatta o dönemde Hürriyet gazetesinde baş haber olarak yayınlanmıştı”(Soylu, 2010). 1973 yılında Soylu tekstilin haricinde, DEBA ve DENTAŞ vb. gibi sanayi tesisleri kurulmaya başlanmış ve bugünkü fabrikaların temelleri o günlerde atılarak, günümüze kadar devam etmesi sonucunda Denizli, artık tekstilde dünyada söz sahibi olma noktasına gelmiştir.

Denizli'nin dokumacılık ve kumaş konusundaki başarısının yansıması yöresel kıyafetlerin tasarımında ve üretiminde de gözlemlenebilmektedir. Denizli bölgesinde Cumhuriyetin ilanından sonra erkeklerde; yöresel kıyafetler önceleri il merkezinde ve kasabalarda, köylerde farklılık göstermekteydi. Ancak ile yönelik göçlerin sonrasında kasaba ve köylerdeki yöresel giyim tarzının il merkezinde de yaygınlık kazandığı belirtilebilir. Küçük kasaba ve köylerde geniş, paçası diz kapaklarında uçkurlu bir pantolon ve bunun üzerinde iki karış genişliğinde üst üste kullanılan kuşaklar kullanılmaktaydı⁵. Aynı zamanda çuhadan dikilmiş olan bu pantolonların üzerine sırtları işlemeli zıbın ve üzerine Muğla mintanı giyilir, ayaklarına uzun konçlu çorap ve tozluk

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. ŞAKİR, Kemal.(1927), Tarihi, Coğrafi, İştimai, Sıhhi, İktisadi Noktai Nazardan Denizli, Hüsn-ü tabiat Matbaası, İstanbul, S.46-48.

çekilip, uçları kozalı çorap bağı takarlardı⁶. Köylerde böyle olmasına karşın, tezimizin siyasî coğrafyaya dayalı sınırı il merkezi olduğu için giysilerin kullanım alanı da merkezle sınırlandırılmıştır. Tezimizde giysilerin özelliklerini kent merkezi sınırları içerisinde çocuk, erkek ve bayan giyimi bağlamında ele alınmıştır. Doğumla birlikte kundaklanan bebeğe, kundağının içinde zıbın giydirilir, kundağın iki uçunda bulunan bağlarla kundağa sardıktan sonra bağlanırdı. Genelde ayaklara elde örülmüş patikler giydirilirdi. Geleneksel erkek kıyafetlerine baktığımızda başa etrafı iğne oyali yazma sarılmış kozalı fes ve boyuna boyun dolağı takılır. Üst giysisi olarak Buldan bezinden beyaz veya renkli kilim desenli hâkim yakalı gömlek, gömleğin altına dışardan gelebilecek darbelere hatta saçmalara karşı korunmak amaçlı bazı bölgelerde “kuskun” bazı bölgelerde ise “yorgan kuşak” olarak adlandırılan keçeden yapılan kuşak bağlanırdı. Üzerine yelek şeklindeki “camadan”, onun üzerine “cepken” ve en üstte “kartal kanadı” adı verilen giysiler giyilirdi. Bedenin alt tarafına “potur” giyilir, bele belle önce kuşak daha sonra Denizli dokumalarından yapılan “golan kuşak” bağlanırdı. Bu kuşakların üstüne her türlü silahı koyabilmek adına “kütüklük” adı verilen silahlık takılırdı. Kuşağın içine köstekli saat, üzerine ise “yağlık” veya “çevre” adı verilen mendil sokulurdu. Ayağa, diz kapağına kadar kıldan yapılmış çorap, çorabın üstüne üzerinde işlemeleri olan “tozluk” giyilir ve altına da yemeni giyerlerdi. Bazı dönemlerde körüklü çizme de giyilmiştir. Yakın döneme baktığımızda ise, erkeklerde yaş durumuna göre değişiklik gösterse de genç ve orta yaş erkeklerde gömlek, ceket, yelek, mintan, şalvar giyerlerdi. Yaşlılarda ise şekil olarak (yakasız gömlek gibi) biraz değişiklik göstermekle beraber aynı şekildeki giysilerin daha sade biçimleri kullanılmaktaydı. Denizli’nin erkek ayakkabı ihtiyacı genellikle Yeşilyuva’da (Kayser) dikilen ayakkabılardan karşılanırdı. Burada dikilen ayakkabılar pabuç ve kundura olarak ikiye ayrılmaktaydı. Halkın çoğunluğu pabuç giymektedir, fakat hali vakti yerinde olanlar ise mestli kundura giyerlerdi. İşçi ve çiftçiler ise çalışma ve yolculuk esnasında çarık giyerler. Ayrıca Yeşilyuva’da işçi ve çiftçiler için çizmeler de yapılmaktaydı. Fazla olmamakla beraber Fransız kösesinden yapılan çizmeler de giyilmekteydi. Cumhuriyetin ilanından sonra ülke genelinde kullanılan fesler de bölgede yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır. Genç kızlar şalvar, üstüne göynek (gömlek), üçetek bunun üstüne de sim sırma işlemeli cepken giyerler, bellerine kuşak sarınır, oyali başörtüsü (bürgü) takarlardı. Genellikle bu kıyafetler canlı renklerde olan kumaşlardan dikilirdi.

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. VEHBİ, Ali.(1951), Acıpayam, Ankara Çankaya Matbaası, Ankara, s.70.

Kadınlar, genç kızlardan farklı olarak başlarına fes takar feslerinin üstüne tülbent bağlarlar, bellerine de şalkuşak bağlarlardı. Düğünlerde ise gelinler genellikle al (kırmızı) bir üçetek, göynek (gömlek), şalvar, bele şalkuşak dolar veya önlük takar, onun üstüne işlemeli kemer takarlar, başlarına çiçeklerle bezenmiş ve süslenmiş fes takıp oyalı yazmalarını da bu fesin üstüne takarlardı. Kadın giysileri de değişen hayat şartlarına göre değişiklik göstermiş, ilerleyen zamanlarda ise genellikle sarı ve kırmızı adi iplikten yapılmış peştamallar giymekteydiler, giydikleri peştamalların üzerine beyaz patiskadan yapılan ve adına mahrema denilen örtüler sarmaktaydılar. Bu giysilerin tamamına baktığımızda sadece dekoratif amaçlı olarak giyilmediğini, gündelik işlerle uğraşan bayanlar için kullanışlı olmasının yanı sıra, bölgede yaşayan toplumun kültür kodlarını da yansıttığını görmekteyiz. Bu kültür kodları, giysi yapımında kullanılan kumaş türünden dokuma şekline, kullanılan motif ve süslemelerden bağlama şekline ve hatta renklerine kadar ortak kodlara sahiptir. Giysi geleneğinin oluşumuna etki eden bağlamı kültürel ögeler, iklim ve yaşam koşulları ile sosyal olaylar gibi genel başlıklar altında değerlendirebiliriz. Giysilerde kullanılan kumaş türlerindeki farklılıkları, belirtilen özelliklere dayalı olarak İklim şartlarının yanı sıra insanların meşgul oldukları işlerle ilişkilendirilebilir. Dağlık bölgede yaşayan insanlar kalın giysileri tercih ederken, ovalarda ise daha ince kumaşlardan yapılmış giysiler tercih edilmiştir. Denizli'ye baktığımızda, görüşme yaptığımız kişilerin ifadelerinden de anlaşıldığı üzere yaşanan bölgelerin ve meşgul olunan işlerin giyim farklılığı oluşturduğu tespit edilmiştir. Denizli'nin nispeten yüksek bölgesi olan Başkarcı'daki giysilerin kumaşları kalın iken, ovada olan Akhan'da ise daha ince kumaşlar kullanılmıştır. Çobanlar keçeden yapılmış kalın kepenek giyerlerken, Pamukkale Ovası'nda pamuk yetiştiren çiftçilerin daha ince kumaştan elde edilmiş giysileri tercih ettikleri görülmektedir. Toplumun inanç sisteminin dinin etkisiyle de giyim kuşam şekillenmektedir. Dinin gereğini yerine getirmek için giyilen giysilerin yanı sıra, dinsel törenlerde giyilen giysiler de çeşitlilik arz etmekte ve Denizli'nin yöresel giyim çeşitliliğine katkı sağlamaktadır. Evlenecek olan kızlar geleneksel anlamda al bir gelinlik giyip ve yüzleri al bir duvakla örtülmekteydi. Günümüzde her al gelinliğin yerini beyaz gelinlik almış olsa da özelde Denizli'de, genelde ise Türkiye'nin diğer bölgelerinde al duvak kullanımı devam etmektedir. Denizli'deki kullanımının temelinde, al rengin gelini kötülüklerden ve nazardan koruyacağı inancı yatmaktadır. Bu doğrultudaki bilinçli kullanımın Denizli Merkez Şirinköy Mahallesinde devam ettiği bilgisi, kaynak kişilerimizden Ayşe Avcı (Avcı,2012) ile yapmış olduğumuz görüşmede de belirlenmiştir. Ayrıca yine aynı

bölgede düğünden önce “baş bağlama” töreni davet edilen konuklarla yapılır. Başın üstüne “arapcın” adını verdikleri bakır veya alüminyumdan tasa benzer bir araç (eskiden bunun yerine fes kullanılmaktaymış) koyup üstüne al duvağı örtüp, sonra al duvağın üzerinden gelinin başı çeşitli çiçek, tüy gibi eşyalarla süslenir ve aynalar takılır. Bu şekilde bağlanan gelin başının birinci işlevi her ne kadar güzel görünmek gibi algılansa da asıl işlevinin ve kullanım temelinin kem gözleri ve nazarlı bakışları geri çevirmek olduğunu belirtebiliriz. Ayrıca günümüzde Denizli’de gerçekleştirilen kına gecelerinin birçoğunda gelinler hala al renkte üç etek giymeye devam etmektedir. Atalarının sandıklarında sakladıkları giysiler gibi kendileri de, gerek Kaleiçi’nden gerekse farklı yerlerden temin ettikleri üç etekleri bir sonraki nesile kültür aktarımını gerçekleştirecekleri sandıklarının içinde bu üç eteklere ve al duvaklara yer vermektedirler. Tarhan Toker’in de belirttiği gibi “...bugün efe elbisesi, üçetek, şalvar, yelek, başlık gibi renk renk kadın giysileri, gelinlikler, gelin alayı gibi kökü Türkmen dedelerimize dayanan zengin folklor ve kültür karakterlerimiz, yaşayan neslin sandıklarında kalmışsa, bizim için bir değer sayılmaktadır” (Toker, 1992: 54). Toker, artık rafa kaldırılmış bu değerlerin rafta sergilenmesinin bile bir aktarım biçimi olduğunu vurgulamaktadır ki, Denizli’de bu kültürel aktarım halen yaşatılarak devam etmektedir.

Cumhuriyetin ilanından sonra 1925 yılında çıkarılan kanunla kılık kıyafet inkılabının gerçekleştirilmesi, daha sonra sanayi alanındaki gelişmeler gibi sebeplerden dolayı giyim tarzının gündün güne değişim gösterdiği söylenilebilir. Bu değişimlere tüm Türkiye gibi Denizli de ayak uydurmuş, yeni giyim biçimleri/tarzı doğrultusunda, el makinalarının yerini büyük sanayi makinaları almıştır. Günümüze kadar geçen süreçte giyim kuşamda, dokumada değişimler olsa da, Denizli’de üretilen ürünlerdeki motiflerde tekstilciler atalarından gördükleri ve öğrendikleri motifleri kullanmayı sürdürmüşlerdir. Günümüzde Denizli Babadağlılar Çarşısı’nda bu kültür kodlarıyla bezenmiş birçok ürün karşımıza çıkmaktadır. Bunların başında havlu, bornoz, peştamal, şal gibi ürünler gelmektedir. Dokumacılık diğer tüm el sanatlarında olduğu gibi meşakkatli bir uğraştır ve büyük bir emek gerektirmektedir. Denizli’de bir gelenek haline gelmiş olan el dokumacılığına dayalı olarak kullanılan motiflerin, makinalaşma sürecinde de aynen ya da modernize edilerek kullanımı kültürel devamlılık bağlamında değerlendirilebilecek bir özelliktir. Bu doğrultuda, Denizlili üreticilerin, tekstil ürünlerinde bir yandan değişen ve gelişen dünyaya ayak uyduran teknik uygulamaları

diğer yandan ise yeni ürettiği ürünlerde dahi yerel kültürel kodların ürünlere işlenmesi yoluyla yaşayan belleklerde bu kodların canlı kalmasının sağlandığı belirtilebilir.

2.1.2. Eğitim Öğretim

Denizli, geçmişten günümüze eğitim-öğretim hayatı yönünden bölgenin öncü yerleşim yerlerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Hatta halk arasında anlatılanlara göre; dönemin (1938-1950) Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü 1945 yılında Denizli’yi ziyaret etmiştir. Denizli’ye gelme sebebinin Denizli Lisesi’ni merak etmesi olduğu anlatılır. Merak etme sebebi ise, çok çalışkan olan oğlu Erdal İnönü’nün o yıl girdiği üniversiteye giriş sınavında ikinci olmasıdır. İsmet İnönü; oğluna neden ikinci olduğunu sorduğunda, oğlunun cevabı ‘Denizli Lisesi varken ben nasıl birinci olabilirim ki?’ olmuştur. O yıl birinci olan öğrencinin Denizli Lisesi mezunu olması üzerine, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 1945 yılında Denizli’yi ve tabii ki, Denizli Lisesi’ni ziyaret etmiştir.

Denizli’deki okullara baktığımızda, Cumhuriyet döneminden önce “1874 yılında bugünkü Çatalçeşme Parkı’nın bulunduğu yerde, ilk olarak üç sınıflı ‘Rüştiye Mektebi’ açılmıştır.(...) 1892 de dört sınıflı, iki yıl sonra da 1894 de bir sınıf daha ilavesiyle 5 sınıflı ve ‘İdadi’ adını almıştır” (1973 Denizli İl Yıllığı,1973: 75). 1899 yılında meydana gelen deprem dolayısıyla idadi kullanılamayacak duruma gelmiş ve geçici olarak Değirmenönü Mahallesiindeki büyük bir binaya geçmiş, tadilatı bittikten sonra aynı yerine geri taşınmıştır. Daha sonra okulun adı değiştirilerek Sanat İdadisi olmuştur. Ancak bu okula fazla talep olmamış ve 1922 yılından sonra Sultanî Mektebi olarak eğitim ve öğretime devam etmiştir. 1923-1924 yıllarında da ortaokul adını almıştır. Şu anki Denizli Lisesi’nin yeri 1914 yılında alınmış, 1916 yılında inşaatına başlanılmış, ancak 1926 yılında tamamlanabilmiştir. 1927 yılında ortaokul bu binaya taşınmış ve Türkiye’de ilk karma (kızlar ve erkekler birlikte) eğitim bu ortaokulda başlamıştır⁷. Bu binaya ayrıca Katip Çelebi İlkokulu ve Köy Öğretmen Okulu yerleştirilmiştir. Aynı binada eğitim öğretim hayatını sürdüren Köy Öğretmen Okulu 1932-1933 eğitim öğretim yılında lağv edilerek, günümüze kadar gelecek olan Denizli Lisesi açılmıştır⁸. Denizli Lisesi’nin adı 1945 yılında “İsmet İnönü Lisesi” olarak değiştirilmiş olsa da 1950 yılında tekrar “Denizli Lisesi” adını almıştır. 1962-1963

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Denizli İl Yıllığı/1973. (1973), Cumhuriyet’in 50. Yılında Denizli, Ayyıldız Basımevi A.Ş., Ankara, s.76.

⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Denizli İl Yıllığı/1967.(1968), Denizli İl Yıllığı 1967,Ayyıldız Matbaası A.Ş., Ankara, S.181.

eğitim-öğretim yılında pansiyonu açılan okulda çevreden gelen öğrenciler yatılı okumaya başlamışlardır. Sonraki (1970’li) yıllarda Denizli Lisesi Radyosu kurulup, yayın yapmaya başlamıştır. O dönemin en büyük okulu olması münasebetiyle halk tarafından ‘Kocamektep’ olarak adlandırılmıştır. Birçok başarıya imza atmış akademisyenler, sanatçılar, devlet adamları, gazeteciler, siyasetçiler ve idareciler yetiştiren Koca Mektep, bulunduğu caddeye de ismini vermiştir. 1931’de Atatürk, 1945’te İsmet İnönü, 1950’de Celal Bayar, 1966’da Cevdet Sunay okulu ziyaret etmişlerdir. Öğretmen kadrosu içerisinde Prof.Dr. Şükrü Elçin’nin de olduğu Denizli Lisesi’nin mezunları arasında; Enerji ve Tabii Kaynaklar eski Bakanları Hüdayi Oral ve Adnan Keskin, Milli Eğitim eski Bakanı Prof. Dr. Orhan Oğuz, ABD’nin seçkin bilim merkezi olan MIT’de görev almış Prof. Dr. Hüseyin Yılmaz, IBM’deki ilk Türk mühendis Necdet Erez, Anayasa Mahkemesi eski Başkanı Yekta Güngör Özden, TRT eski Genel Müdürü Kerim Aydın Erdem, Prof.Dr. Necati İnceoğlu, Prof.Dr. Rıdvan Ege, Prof.Dr. Önder Göçgün, Korgeneral Mehmet Çavdaroğlu, yazar Tahir Kutsi Makal, sanatçı Berkant, gazeteci-şair Erol Akıncılar, gazeteci Abdülgaffar Nemutlu, yazar M.Sadık Aslankara, halk müziği sanatçısı Talip Özkan, heykeltıraş Hüseyin Altın, mimar-yazar Cengiz Bektaş, ressam Yaşar Çallı, gazeteci-yazar Hüseyin Gökçe, ressam Abidin Elderoğlu, aktör Kerem Yılmaz ve müzisyen Yener Korkut gibi pekçok tanınmış kişi bulunmaktadır. Yaptığımız görüşmelerden de anlaşıldığı üzere, halk tarafından Denizli’nin en eski okulu olarak bilindiği, bu okulda okumuş veya okumamış birçok kişinin Denizli Lisesi’yle ilgili anılarına önem verdiği gözlemlenmiştir. İnsanların belleklerinde yer etmiş olan bu okul, sadece mimarî yapısı veya eski bir okul olmasıyla değil, okul yaşantılarındaki hatıralarıyla da hafızalarda yaşamaktadır. Bu gerçekliğe dayalı olarak günümüzdeki resmî kurumlardan bazıları burayı alıp kendi kurumlarının hizmet binası yapmayı istemeleri tartışma konusudur.

Denizli’nin ilk eğitim kurumlarından olan Katip Çelebi İlkokulu, 1876 yılında Çaybaşı İlk Mektebi olarak anılmakta ve ipekböceği istasyonunun olduğu Çaybaşı Mahallesi’nde eğitim öğretime devam etmekteydi. Sonrasında bu okul, 1926 yılında Denizli Lisesi bünyesine alınmıştır. Gazi Mustafa Kemal İlk Mektebi (Gazi İlköğretim Okulu) 1931 yılında bina inşasına başlanıp, 1932 yılında inşaatı bitirilerek eğitim öğretime başlamış ve günümüzde de faaliyetine devam etmektedir. 1950’li yıllarda, günümüzde adı Hacı Halil Bektaş İlköğretim okulu olan İsmet İnönü İlkokulu (Özsoy, 2010), Hürriyet İlkokulu, İstiklal İlkokulu, Katip Çelebi İlkokulu (Soylu, 2010) ve

Denizli Lisesi, Erkek Sanat Okulu, Kız Sanat Okulu (Coşkun, 2011) vardı. 1960'lı yıllarda Denizli merkezde⁹ seksen altı ilkokul, dört ortaokul, dört teknik okul, iki lise bulunmakta, 1970'li yıllarda¹⁰ doksan iki ilkokul, on ortaokul, beş meslek okulu, üç lise, iki kolej (Özel Çamlık Koleji ve Sağlık Koleji) ve bir yüksekokul eğitim öğretime devam etmekteydi. Yüksekokul; Ege Üniversitesi Mühendislik Fakültesi'ne bağlı "Mühendislik Ön Lisans Okulu" adıyla 1973-1974 eğitim öğretim yılında açılmıştır. Bundan sonraki yıllarda Denizli'de okul sayıları artmaya devam etmiştir. 1928 yılında açılan Köy Öğretmen Okulu, 1957 yılında kız öğretmen okulu olmuş, 1982 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesine bağlı Denizli Eğitim Yüksekokulu olmuştur. Mühendislik Fakültesi ve Eğitim Enstitüsü'nün bağlanması ve yeni fakülteler açılmasıyla 1992 yılında Pamukkale Üniversitesi kurulmuştur. Günümüzde Denizli il merkezinde 34 Anaokulu, 89 İlköğretim okulu, 81 Ortaokul, 52 Lise ve bir Üniversite mevcuttur.

Eğitime ve sosyal yapıya okulların haricinde Halkevleri'nin de katkı sağladıklarını söyleyebiliriz. Cumhuriyetin ilanının ardından Cumhuriyet konusunda eğitim vermek ve halkı yeni rejim hakkında bilgilendirmek için diğer tüm illerde olduğu gibi Denizli'de de Halkevi kurulmuştur. Halkevleri'nin eğitime katkısı olduğu kadar sosyal yaşamı da olumlu yönde etkilemiştir. Çünkü rejim değişikliğinden sonra ve aradan geçen zorlu yılların ardından halkın tek çatı altında toplanarak tek bir ulusal kimlik yaratması en önemli unsurlardan biri olmuştur. Halkevlerinin öneminin daha net olarak anlaşılması için dönemsel faaliyetlerini bölgesel olarak çok iyi olarak analiz etmek gerekmektedir. Yukarıda da bahsedildiği gibi Cumhuriyet devrimlerini halka daha iyi aktarmak ve ulusal birliği tek çatı altında yeniden yapılandırmak için Halkevlerinin kurulmaya başlaması 1930'lu yılların başlarındadır. Denizli Halkevi, 19 Şubat 1932 yılında Çaybaşı Meydanı'nda bulunan Türk Ocağı'nın olduğu binada açılmıştır. İlk açıldığı yıllarda üye sayısı 334¹¹ kişidir. Bu üyelerin çoğunluğunu devlet memurları ve öğretmenler oluşturmaktaydı. Dokuz iş kolundan oluşmaktadır. Bunlar; "1. Dil, Edebiyat, Tarih 2. Güzel Sanatlar 3.Temsil 4. Spor 5. İçtimai Yardım 6. Halk Dershane ve Kursları 7. Kütüphane ve Neşriyat 8. Köycülük 9. Müze ve Sergi"(Akyüz,

⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Denizli İl Yıllığı/1967.(1968), Denizli İl Yıllığı 1967,Ayyıldız Matbaası A.Ş., Ankara, S.180-185.

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Denizli İl Yıllığı/1973. (1973), Cumhuriyet'in 50. Yılında Denizli, Ayyıldız Basımevi A.Ş., Ankara, s.75-91.

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. İNAN, Süleyman.(2006), "Denizli Halkevi ve Faaliyetleri (1932-1951)", Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi, Sayı: 9, CSA Eğitim ve Kültür Vakfı yayınları, Denizli, s.22-24.

2001; 351) şubeleridir. Bu şubelerin organizatörlüğünde konferanslar, konserler verilmiş, çeşitli kurslar açılmış, derlemeler yapılmış, sportif faaliyetler düzenlenmiş ve her ay ‘İnanç’ isimli dergi çıkartılmıştır. Zamanla canlılığını kaybeden halkevleri 1951 yılında kapatılmıştır. İlk sayısı Mart 1937 yılında çıkan İnanç Dergisi, yayın hayatının sona erdiği Kasım 1945 yılına kadar, aralıksız her ay olmak üzere toplam 106 sayı olarak yayınlanmıştır. Genel itibariyle derginin içeriği; özel günlerde yani ekim ayında cumhuriyet, nisan ayında çocuk, mayıs ayında gençlik, ağustosta ise zafer temaları ilgili yazılara ağırlık verilmiştir. Bunun yanında dergide, Denizli’den derlenmiş kültürel öğelerin olduğu yazılarda da yoğun bir şekilde yer almıştır. Derginin ismi konusunda iki farklı görüş bulunmaktadır, bunlardan ilki bölge halkının Cumhuriyet ülküsüne olan inançlarını ifade etmek için¹² olduğudur, diğer ise bölgede 1390 yılına kadar egemenliğini sürdüren İnançoğulları’ndan dolayı¹³ derginin bu ismi aldığıdır.

2.1.3. Spor

Cumhuriyet dönemine kadar Denizli’de güreş, cirit ve atıcılık gibi geleneksel Türk sporları yaygın olarak yapılmaktaydı. Bu spor dallarından güreş, Denizli’de daha da öne çıkmış, yetiştirdiği güreşçilerin ünü sadece yurtiçine değil, dünyaya yayılmıştır. Cumhuriyet’in ilanından sonra geleneksel sporlar kulüpleşmiş ve yeni spor dalları da Denizli’de görülmeye başlanmıştır. Cumhuriyetle beraber yaygınlaşan en önemli spor dalı ise futbol olmuştur.

Denizli’de güreş tarihi önemli bir değere sahiptir. Eski tarihlerde düğünlerin çoğunda güreş organizasyonları da yapılmaktaydı. Cumhuriyet’in ilanından sonra amatör güreşçiler Bölge Güreş Kulübü tarafından seçilerek, programlı bir çalışma ile yarışmalara hazırlanırlardı. Denizli’de yetişmiş güreşçilerden, 1930 yılında Acıpayam’da dünyaya gelen Bayram Şit, 1951 yılında Akdeniz Olimpiyatları şampiyonu, 1952 yılında Türkiye şampiyonu ve Helsinki Olimpiyatları şampiyonu, 1954 yılında Tokyo’da düzenlenen Dünya Şampiyonası’nda Dünya ikincisi, 1956 yılında Melburn Olimpiyatları şampiyonu ve Dünya Şampiyonası’nda dünya üçüncüsü olmuştur. 1961 yılında Türkiye Milli Takım antrenörü Yaşar Doğu’nun vefat etmesi üzerine, Güreş Federasyonu bu görev için Bayram Şit’i uygun görmüştür. Antrenörlük yaptığı dönemde, 1962 Balkan Şampiyonası’nda Genç Milli Güreş Takımı Balkan

¹² Ayrıntılı bilgi için bkz. KÜÇÜKA, Necip Ali.(1937), “İnanç”, İnanç Dergisi, Sayı:1, s.1.

¹³ Ayrıntılı bilgi için bkz. SARAÇOĞLU, Burhan.(1937), “Mecmuanın Adını Niçin İnanç Koyduk?”, İnanç Dergisi, Sayı:1, s.4.

ikincisi, 1963 yılında ise Balkan şampiyonu olmuştur. 1963 yılında yapılan bir diğer organizasyon olan Akdeniz Oyunları'nda, her sıklıkta Bayram Şit'in öğrencileri şampiyon olmuşlardır. 1964 yılında Fransız Milli Takımı'nın başına geçmesi için teklif gelmiş ve Şit de kabul etmiştir. 1964 yılında Fransız Milli Takımı'nın başına geçmesinin yanı sıra Alman Milli Takımı da Bayram Şit ile çalışmak istemiştir. Alman Milli Takımı, Fransız Milli takımından bir haftalık izin istemişler ve Bayram Şit bir hafta Alman Milli Takımını çalıştırmıştır. Bu olayla ilgili 19 Eylül 1964 tarihli Milliyet Gazetesi; *"Bayram Şit, Almanlar'ı bir hafta çalıştırdı, başlığı ile Türkiye'ye duyuruyordu. Milliyet Gazetesi'ndeki haberde Alman Milli Takım Antrenörü Fuldak: 'Bayram Şit'in kısa sürede Fransızlar'a çok şey öğrettiğini gördük, biz de bu değerli antrenörden bir hafta da olsa yaralanmak istedik. Nitekim bir hafta içinde kendisinden çok şey öğrendik' demiştir"* (Şit, 2013; 228). ifadelerine yer vermiştir. 1966 yılında Türkiye'ye dönerek Güreş Federasyonu'nda antrenörlük yapmaya devam etmiş olan Bayram Şit, Ankara'da yaşamını sürdürmektedir.

Bir diğer dünya şampiyonu olan Denizlili güreşçi Hasan Güngör, 1934 yılında Acıpayam'da doğmuştur. 1955 yılında Türkiye şampiyonu olmuş ve Milli Takıma girmiştir. 1956 yılında Adriyatik ve Balkan Kupası şampiyonu, 1957 yılında İstanbul'da gerçekleştirilen Dünya Şampiyonası'nda dünya üçüncüsü, 1958 yılında Sofya'da dünya şampiyonu, 1959 yılında Burgaz'da Balkan ikincisi, 1960 yılında Roma Olimpiyat Şampiyonu, 1961 yılında Tokyo'da ve 1962 yılında Amerika'da Dünya ikincisi, 1963 yılında Napoli Akdeniz Olimpiyatları şampiyonu, 1964 Tokyo Olimpiyatları ikincisi, 1966 yılında Toledo Dünya ikincisi ve Almanya'da Avrupa şampiyonu, 1967 yılında Yeni Delhi'de Dünya dördüncüsü olmuştur. Bu güreşçilerin yanı sıra çeşitli başarılar elde etmiş: Mehmet Güçlü, Ramazan Güngör, Adil Güngör, Hilmi Gezici ve İsa Acar gibi Denizli'de yetişmiş olan güreşçiler de vardır. Ayrıca Kırkpınar yağlı güreşlerinde; Hasan Şahin 1971'de ve Hüseyin Çokal 1982, 1983 ve 1984'de olmak üzere üç yıl üst üste başpehlivanlığı kazanmışlardır.

Türkiye'nin her yerinde en çok ilgi gören spor dalı olan futbol, Denizli'de ilk olarak 1917-1918 yıllarında İdadi Okulu'nun öğrencileri ile öğretmenlerinin önderliğinde ve halktan birkaç kişinin katılımıyla icra edilmiştir¹⁴. Kurtuluş savaşından sonra Denizlispor'un temelini oluşturan İdman Yurdu, o zaman Çaybaşı'nda bulunan

¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Denizli İl Yıllığı/1973.(1973), Cumhuriyetin 50. Yılında Denizli 1973 İl Yıllığı. (1973), s.116.

Türkocağı binasında 1922 yılının eylül ayında kurulmuştur. İdman Yurdu'nun ilk kurucuları, aynı zamanda da yönetim kurulu üyeleri veteriner Kenan Bey, eczacı Kadri Özbaş, öğretmen Şemsi Bey, idare memuru Mustafa Naili Bey, öğretmen Hamdi Bey'den oluşmaktaydı¹⁵. 1922 yılında kale direkleri olmadığından, kaleyi belirlemek üzere ceketleri belirlilik olarak koyularak oynanmaya başlanan futbol karşılaşmalarının 1923 yılında kale direkleri dikilmiş bir sahadaki ilk karşılaşması Talebe Gücü ile İdman Yurdu arasında gerçekleşmiştir. O yıllarda maç yapmak için; *“Biz ve kulüpler, şimdiki Subay lojmanlarının üst tarafını top oynama yeri olarak kullanırken, 24 Nisan 1924 günü Denizli Muhâsebe-i Hususiyyesi (Hususî Muhâsebesi), yani Denizli İl Özel İdaresi bugünkü stadyum sahasını aldı. Bir yonca bahçesi olan bu saha, içinden su arkları –Denizli tabiriyle arıklar- geçen bakımsız ve bataklık bir yerdi”* (Göçgün, 2011; 8) ifadeleriyle betimlenen yerler kullanılmaktaydı. 1931-1932 yılında Menderes Gençlik, Çivril ve Sarayköy kulüplerinden oluşan lig kurulmuştur. 1936 yılında Menderes Gençlik ile İdman Yurdu kulüpleri birleşerek Denizlispor adını almışlardır. Daha sonraki yıllarda farklı spor kulüpleri kurulmuştur. 1966 yılında Denizli'de faaliyet gösteren Denizlispor haricindeki Çelik Spor, Yeşil Spor ve Pamukkale Gençlik Spor kulüpleri, Denizlispor çatısı altında birleşerek Denizlispor Gençlik Kulübü'nü kurmuşlardır. Denizlispor Gençlik Kulübü aynı yıl 2. ligde mücadele etmeye başlamıştır. 1966 yılından 1983 yılına kadar 2. ligde mücadele eden Denizlispor 1983 yılında 1. lige çıkmıştır. 1988 yılına kadar 1. ligde kalmayı başarmış olsa da bu yıl tekrar 2. lige düşmüştür. 1994'te tekrar çıktığı 1. ligden 1997 yılında 2. lige düşmüştür. Son olarak 1999 yılında 1. lige çıkmış ve 2010 yılına kadar bu ligde mücadele eden Denizlispor 2010 yılında 2. lige düşmüştür. Denizlispor, günümüzde de 2.ligde mücadele etmektedir. Yaptığımız derleme çalışmalarında, Denizlispor'un sadece futbolcuları veya kulüp başkanları değil, amigolarının da belleklerde yaşadığı gözlenmiş ve belirlenmiştir. 1970'li yılların sonlarından 1980'li yılların ortasına kadar amigoluk yapan, 'Amigo Saim'in maçlarda bütün tribünleri dolaşarak 'çıkmayan sesiyle' seyircileri coşturup tezahürat yaptırdığı ve çok sevildiğini aktaran kaynak kişilerimiz, onun huzurevinde tek başına vefat ettiği öğrendiklerinde çok üzüldükleri bilgisini vermişlerdir. 1985-1986 sezonundan sonra ise 'Amigo Metin'in aynı şekilde tribünleri coşturduğunu aktaran kaynak kişilerimiz bir daha böyle amigolar çıkmadığını,

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Denizli İl Yıllığı/1967.(1968), s.224-231.; Cumhuriyetin 50. Yılında Denizli 1973 İl Yıllığı. (1973), s.198.; GÖÇGÜN, Önder.(2011), “1922'den 1960'lı yıllara uzanan çizgide: Denizli'nin Futbol Tarihi”, Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi, Sayı: 28, CSA Eğitim ve Kültür Vakfı yayınları, Denizli, s.6-7.

günümüzde de amigoların olduğunu ama Amigo Saim'im yerini hiçbirinin dolduramadığını aktarmışlardır (Kurgun, 2013).

Geleneksel sporlarımızdan olan atıcılık sporu Denizli'de çok eski tarihlerden beri yapılagelmiştir. Kaynak kişilerimizden Hacı Şerif (M. Hamdi) Helvacı 1942 yılında atıcılık Türkiye şampiyonu olmuştur. *“1942 senesinde Türkiye’de ben atıcılık müsabakasında birinciliği kazandım. Mavzer kullanırdım. O zamanlarda 1942 seneleri 1939 Alman Harbi başladıktan sonra devlet de askeriyesini biraz güçlü yaptı. Her an böyle asker kuralarla silahaltına alınıyordu. Bunların yanında gene de askere alıyorlardı. O zamanlarda burada da, köylerde şehirlerde milleti silaha alıştırmak için bazı kulüpler kuruldu. O kulüplere biz de üye olduk. O kulüplerde ateş ederken birinciliği kazandım. Ondan sonra vilayete geldik vilayette atış yapıldı. Orada da birinciliği kazandım. Hükümet binası boştu oralar tarla, oralar bomboştu. Hükümet binası yoktu yalnız bir karşısındaki halkevi vardı orda, orası da Belediyenin binası ve Gazi Okulu gerisi hep tarla. O Gazi okulunun duvarının dibinde bir kulübe vardı şimdide var. O kulübenin olduğu yere senin bu sehpan gibi üç ayak sehpa getirdiler koydular. Üzerine de kum torbası koydular. Benimde mavzerimi aldılar geldiler doldurdular koydular o kum torbasının üzerine. Oradan o Devlet Hastanesi’ne doğru o halkevinden ilerden o daha ileriye de Cillov’un evi var orda o evin yanına oraya doğru hedefi koydular. Şu çerçeve gibi hedefi koydular üç ayaklı sehpanın üzerine. Oradan nişan aldıldılar bana tak tak, oradan hastaneye doğru yirmi üç tane mermi yaktım. Hastaneye doğru yirmi üç tane mermi attım.1942 senesinde burada Denizli’de on iki kaza vardı. On iki kazasından on iki kişi vardı. Onlar geldiler onlarla şey ettik, onların içinde birinci oldum ben. Buradan İzmir’e gittim. Beş vilayet vardı; Aydın, İzmir, Manisa, Muğla, Denizli, beş vilayet katıldı. Burada da birinciliği kazandım. Ve bu arada beni 9 Nisan 1942 senesinde Ankara’ya çağırdılar. Ankara’ya da gittim. Altmış beş vilayetti o zaman Türkiye. Gittik, altmış beş vilayetten on üç kişi, her beş vilayetten bir kişi, ben bu beş vilayeti temsilen gittim. Ve orada da birinciliği kazandım. Oradan bir madalya verdiler bana, hatta madalyam da bağrımdadır burada”* (Helvacı, 2010). Büyük bir gururla bakır madalyasını gösteren Helvacı, o zamanın şartlarında altın madalya olmadığını ancak bakırdan yapılmış bir madalya verilebildiğini aktarmıştır.

2.1.4. Yemek

Denizli konumu itibariyle Akdeniz Bölgesi ile Ege Bölgesi arasında geçiş konumundadır. Giyim-kuşam, halk oyunları ve yemek kültürü gibi kültür öğelerinde de

bu geçiş bölgesi olma özelliği görülmektedir. Denizli’de Akdeniz Bölgesi Teke oyunları ile Ege Bölgesi Zeybek oyunlarının birlikte görüldüğü gibi, Akdeniz mutfağı ile Ege mutfağını bir arada görmek mümkündür. Her gün yenilen bireysel üretim özelliği taşıyan yemeklerin yanı sıra; düğün, sünnet, cenaze, Ramazan’da, hac dönüşü vb. gibi toplu yapılan özgün yemekler bulunmaktadır.

Denizli yemek kültüründe çorba önemli bir yere sahiptir. Yemek önce çorbayla başlar. Toplu yemekler de dâhil olmak üzere hemen her yemekte, muhakkak yer almasının yanında özellikle kış günleri sabah kahvaltılarında çorbayı sofralarda görebilmek mümkündür. Soğuk kış sabahlarında özellikle tarhana orbası içilir. Yörede “tarna aşı” da denilen tarhana orbası, top tarhana ve toz (öğme) tarhana olmak üzere iki türdür. Top tarhana özellikle boyun etiyle pişirilirken, etsiz olarak tarhana orbası pişirildiyse bunun adına “yavan tarna aşı” denilmektedir. Uyguladığımız ankette, belleklerde yaşayan çorbalar içinde birinci sırayı tarhana orbası almaktadır. Tarhana orbası dışında; gındıra, börölce (kara karın), un, şehriye, düğün (nohutlu, tel şehriyeli), piriñ, mercimek, ara başı çorbaları Denizli’de pişirilen başlıca orbalarıdır. Et yemeklerinin başında Denizli Kebabı gelmektedir. Özellikle Bayramyeri bölgesinde birçok kebabçı bulunmaktadır. Kebabçılar pazar günleri kapalı olmalarına karşın her pazar bir nöbetçi kebabçı dükkânını açmaktadır. Fırında engellere asılan etler pişirilir ve servis yapılır. Servisinde atal ve bıçak verilmez ve etler elle yenilir. Uyguladığımız ankette “Denizli’yi düşündüğünüzde ilk aklınıza gelen yiyecek (yemek) hangisidir?” sorusunun cevapları arasında ilk sırayı Denizli Kebabı almıştır. Diğer et yemekleri ise; keşkek, güveç, kelle (kelle ütmesi), kavurma, yahni, ciğer kavurma, ciğer sarma, et haşlama, etli nohut, etli kuru fasulye, kapama, patlıcan kebabı, işkembe (haşlaması veya kavurması) yemekleri ve ızgaralardır. Sebze yemekleri; börölce, tuzlama, sıyrma (fasulye veya bakla), taze fasulye, patlıcan gözlemeleri, zeytinyağlı patlıcan, galgıtma (hoplatma) patates, patates kavurma (yumurtalı veya soğanlı), kabak aşı, çaput aşı, mantar (ıntar) gözleme, pırasa (evirmesi veya kavurması) ve semizotu gibi yemeklerdir. Unlu yiyecekler; ara başı, bükme (sa böreği), tuluk böreği, ıspanak böreği, kabak böreği, gömbe, akıtma, pişi çöreği, erište, katmer (sade, tahinli veya haşhaşlı), şipit, darı (mısır) ekmeği, mayalı ekme ve yufka gibi unla yapılan yiyeceklerdir. Denizli yemekleri arasında meşhur olan bir diğer yemek ise patlıcan dolmasıdır. Taze patlıcandan da yapılabilen bu dolmanın özellikle kurusundan yapılanı meşhurdur. Kuru patlıcan dolması kuşbaşı doğranmış et ve bulgurla yapılmaktadır.

Dolmanın güzel olduğu ve içinin çok sıkı bir şekilde doldurulduğunun ifadesi olarak, “çık üstüne ezan oku” şeklinde söylenilmektedir. Patlıcan dolması haricinde, karın (mumbar) ve biber dolmaları ile yaprak ve lahana sarmaları da yapılmaktadır. Yemeklerin yanında; yanık kokulu kese yoğurdu, semizotu, marul (sade veya pekmezli), domates, ebegümece, börülce, patates salataları ile gelin, lahana, salatalık, biber, patlıcan, yeşil domates, kelek (olgunlaşmamış kavun), fasulye turşuları yenir. Ayrıca biber tatarı, tirit gibi garnitürler ve roka, tere, gelincik, ekşi kulak gibi yeşillikler de yemeklerin yanında yenilmektedir. Genelde yemeklerden sonra yenilen tatlılar ise; baklava (pekmezli veya şekerli), bulamaç, lokma, saraylı (sarı burma), aşure, irmik helvası, pelte, un helvası, kuyruk helvası, ezme helva ve çakal çömen (çölemen) gibi tatlılardır. Bulamaç şeşd unu (nişasta) ile yapılan bir tür tatlı çeşididir. Nişasta (şeşd unu) elde etmek için çuvala doldurulan buğday on gün suyun içinde bekletildikten sonra süzülür. Ardından üzerine çıkılıp çiğneyerek suyla karışık akan un bir kaptan toplanır. Unun, kabın dibine çökmesi beklenir ve elde edilen undan bulamaç yapılır (Çelebi, 2012). Çakal çömen (çölemen) tatlısı pekmez, haşhaş (sürtülmemiş), susamdan yapılan bir tatlı türüdür. Pekmez, haşhaş veya susamla karıştırılarak pişirilir. Pişirme işleminden sonra bir taşın üzerine alınır. Başka bir taş vasıtasıyla haşhaş ve susam ezilir. Üzerine ceviz konularak yenir (Bakırtaş; 2013). Denizli'nin geleneksel tatlı türlerini yaşatan ve bunları bir endüstri unsuru haline dönüştürebilen, kaynak kişilerimizden Hacı Şerif Helvacı; “*Tatlı yemeğin padişahıdır, mideye girince en güzel kapılar aralanır*” (Helvacı; 2010) ifadeleriyle tatlının tarifini yapmıştır.

Denizli’de yapılan düğünlerde yakından veya uzaktan düğüne iştirak edenler için yemekler yaptırılır. Yemek yapması için “düğün aşçısı” denilen kişiler önceden ayarlanır. Eskiden düğünde yemek pişirilmesi için gerekli odunu, mahallenin gençleri tarafından dağdan getirilmekteyken ve düğünde yenilecek ekmek (yufka) de mahallenin bayanları tarafından yapılmaktaydı. Günümüzde yemekler tüp yardımı pişirilirken, ekmekte fırınlardan hazır alınmaktadır. Yemek olarak genellikle pirinç çorbası, kuru fasulye veya nohut yemeği, et yahnisi, sarma veya dolma, salata, gelin turşusu, keşkek ve tatlı olarak irmik helvası yapılır. Bu yemeklerden keşkeğin ayrı bir yeri vardır. Keşkek, düğün yemeğinin olmazsa olmazıdır. Günümüzde düğün yemekleri değişiklik (köfte vb. gibi) gösterse bile keşkeğin pişirilmesi ve ikramı halen devam etmektedir. UNESCO’nun Somut Olmayan Kültürel Mirası listesinde olan keşkek, Denizli’de etli veya etsiz olmak üzere iki türlü yapılmaktadır. Etli keşkeğe Babadağ Keşkeği de

denilmektedir. Çoğunlukla ise etsiz keşkek yapılmakta, keşkek denilince belleklerde etsiz olan canlanmaktadır. Keşkeklik buğday (yarma) düğün günü “dibek taşı”nda düğün sahibinin eşi, dostu, akrabası ve arkadaşları tarafından dövülür. Dövülen keşkek kazanlarda pişirildikten sonra kenara alınarak, asıl önemli olan ezilme işlemi yapılır. Ezilme işleminden sonra üzerine tereyağında kızartılan toz kırmızı biber dökülerek servis edilir. Yemekler ayrı tabaklarda bir tepsi içinde mahallenin gençleri tarafından gelen misafirlere servis edilir. Sosyal olayların bitiminde “Bu düğünün de keşkeği yendi” sözü söylenerek, ilgili etkinliğe ilişkin tüm ritüellerin yerine getirildiği bildirilmiş olur. Bir anlamda keşkek yedirme belirtilen kültürel etkinliklerin zirve noktası olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca uyguladığımız ankette “Denizli’yi düşündüğünüzde ilk aklınıza gelen yiyecek(yemek) hangisidir?” sorusunun cevapları arasında da üçüncü sırada keşkek yer almaktadır.

Denizli’ye özgü içecek olarak Zafer Gazozu’nun olduğunu söyleyebiliriz. Lütfi Özdemir’in ürettiği Zafer Gazozları’nın ilginç bir tarihi de bulunmaktadır. Ege Bölgesi’nde İzmir’den sonra gazoz üretiminin gerçekleştiği ilk yerlerden birisi Denizli’dir. Lütfi Özdemir’in çabalarıyla Zafer Gazozları kısa sürede markalaşmış ve açık hava sinemalarında, parklarda, kahvelerde aranılan bir içecek olmuştur. Özdemir, gazoz üretimine ilk olarak ‘Ümit Gazozları’ adı altında 1953 yılında Engin Keçeci ile ortak olarak başlamıştır, ancak daha sonra üretim yerinin bir yangın sonucunda kullanılamaz hâle gelmesinin ardından tek başına başka bir marka ile üretime yeniden başlamıştır. Yeni girişimine başlamadan önce bölge esnafının ve halkının Lütfi Özdemir’in yeni bir girişimde bulunamayacağı inancı hâkimken, kendisi 1954 yılında yeni üretim tesisinde, yeni makineler ile üretime başlamıştır. Yeni üreteceği gazoz için bir isim düşünürken, Özdemir karşısında üzerinde ‘zafer’ yazan bir bisküvi kutusu görmüş ve ‘bu badireden zaferle çıktık, bu isim de yeni yerimizin adı olsun’ diyerek yeni girişimine Zafer adını vermiştir¹⁶. O dönem için yüksek maliyetli sayılabilecek gazozun satıldığı yerler genellikle toplu zaman geçirilen, sinemalar, kahvehaneler gibi eğlence mekânlarıdır. Toplumun ilgi gösterdiği bu mekânlarda sunulan, içilen gazoz, bir süre sonra servis edildikleri mekânlar ve durumlar ile özdeşleşerek bölge halkının kültürel bellek yapılanmasında önemli bir yere sahip olmuştur. Çalışma kapsamında yürütülen anket çalışması sonuçları bu varsayımı destekler niteliktedir. Bu bağlamda

¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. TÜRKTAS, Metin.(2009), “Zafer Gazozları” , Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi sayı: 23, CSA Eğitim ve Kültür Vakfı yayınları, Denizli, s.14-21.

Zafer Gazozu tadının yanı sıra, beraber keyifli zaman geçirmeyi simgelemesi bakımından da oldukça önemlidir. Derleme yaptığımız kişilerden birçoğu açık sinemada içtiği Zafer Gazozu'nun tadını unutamadıklarını aktarmışlardır. Zafer Gazozu, Denizli için bir imge durumunda ve günümüzde eskiye özlemin bir sembolü olarak gelecek nesillere aktarılan kültürel bir öğe durumundadır. Hâlen Zafer Gazozlarının üretiliyor olması, bu sembolün gelecek kuşaklara aktarılması boyutunun da önemli bir belirtisi olarak değerlendirilebilir.

2.1.5. Horoz

Denizli'den bahsedildiğinde kişilerin aklına ilk gelen imgelerden biri Denizli horozudur. *“Kent imgesi olmasının yanında kentlilik bağlamında da öne çıkan ve bölge halkı tarafından içselleştirilmiş olan unsur ise horozdur”* (Arslan vd., 2011: 394). Bu doğrultuda Horoz, kent belleğinin şekillendirilmesinde ve anlamlandırılmasında önemli figürlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Fiziksel anlamda kendine has özellikleri bulunan Denizli Horozu'nun en belirgin özellikleri; uzun ötüşü, renkleri ve vücut yapılarıdır. Gözleri siyah ve sürmeli, ibiği balta ibik şeklinde, bacakları koyu gri veya mor, kulakçık kırmızı veya kırmızı üzerine beyaz benekli, tüy renkleri kirli beyaz siyah karışımı, bazılarının kanat renkleri ise kahverengidir. Denizli horozları renklerine göre; ‘demirkır, pamukkir, kınalı, al, siyah ve kürklü’ adlarıyla anılırlar. İbik şekillerine göre; “geniş ibik ve dar ibik” adlarıyla, vücut yapılarına göre ise; “yüksek boyun, sülün ve küpeli” adlarıyla anılmaktadırlar. Ayrıca Denizli horozunun sesi, tonuna ve sesin niteliğine göre de türlere ayrılır. Ses tonuna göre; “ince, davudî, kalın” olmak üzere üçe, sesin niteliğine göre; “net ses, hüznü ses, cırtlak ses, ve dalgalı (alaycı) ses” olmak üzere de dörde ayrılmaktadır. Canlı ağırlıkları ortalama üç ile üç buçuk kilogram arasında olan Denizli horozlarının ötüş süreleri yirmi- yirmi beş saniye arasındadır. Ancak bazı horozların, kırk saniyeye kadar öttüğü bilinmektedir. Uzun ötüşleriyle ünlü olan Denizli horozları, ötüşleri sırasında vücutlarının aldığı şekillere göre; “aslan ötüş, kurt ötüş, yiğit ötüşü ve pus ötüşü” olmak üzere dörde ayrılmaktadır.

“Yöreye has bir tür özelliği kazanmış olmasından dolayı ‘Denizli Horozu’ adıyla anılan bu türün, uzun bir tarihi geçmişe sahip olduğu konusunda tespitler olmasına rağmen, kent ve kentlilik bağlamında, yörede yaşayanların kültürel belleğinde ne zaman bir imge haline dönüştüğünü tespit etmek elbette mümkün değildir. (...) Horoz,

sanayileşme öncesi dönemde Denizli'ye ait olma durumunun anlam ve şekil bakımından oluşturduğu bir imgedir. Dolayısıyla horozun toprağa bağlı, çiftçilik ve hayvancılıkla meşgul olanların kültürel belleğinden aktarıla gelen geleneksel imge özelliği sebebiyle diğerlerinden ayrıldığı ve imge oluşumunun sanayileşme öncesine dayandığı ifade edilebilir” (Arslan vd., 2011: 395). Denizlililerin belleklerinde yer etmiş olan horoz imgesini, geleneksel halk kültürü ürünü olan manilerde, masallarda, türkülerde, efsanelerde ve şehrin birçok meydanına yapılmış olan heykellerde görülebilmektedir. Ayrıca kentleşme ile birlikte oluşan kurum ve kuruluşlar, logolarında kendilerini ifade etme vasıtası olarak horozu kullanmaktadırlar. Bunlardan bazıları; Denizli Valiliği, Denizli Büyükşehir Belediyesi, PAÜ Denizli Halk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi (DEHAM), Pamukkale Üniversitesi Spor Kulübü, Denizli Spor Kulübü, İl Sağlık Müdürlüğü ve Kentgaz gibi kurumlardır. Denizli’de kurulan Sanayiciler ve İş Adamları Derneği, Cumhuriyet Lisesi Mezunlar Derneği, Denizli Bilişim Derneği ve çeşitli öğrenci dernekleri de ‘Denizli Horozu’nu kullanmaktadırlar. Ayrıca Denizli’de gerçekleştirilen Uluslararası Türkçevizyon Şarkı Yarışması, Uluslararası Halkoyunları Festivali, Uluslararası Amatör Tiyatrolar Festivali ve Ege Tarım- Sera ve Hayvancılık Fuarı gibi sosyal ve kültürel etkinliklerde de horoz imgesinden faydalanılmıştır. Denizli İhracatçılar Birliği Başkanı Süleyman Kocasert (Kocasert; 2013) ile yaptığımız görüşmede, *“Denizli tekstil ürünlerinin tamamın etiketlerde “Made by Denizli” üst ifadesi altında birleştirileceğini böylelikle Denizli tekstilinin marka değerinin artırılacağı”* belirtilmiştir. Bu üst ifadenin logosu ve yazım şekli, horoz ve Pamukkale tasvirlerinden oluşmaktadır.

Denizlililerin ortak değerlerinden biri olan horoz imgesi, kişilerin belleklerinde anlam ve değer kazanarak, yukarıda verdiğimiz örneklerde olduğu gibi çeşitli ifade araçlarıyla dışa yansıtılmaktadır.

2.2. Yaşayan Bellekte Denizli ve Oluşan İmgeler

2.2.1. Mekân

Çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapan Denizli, XI. Yüzyılda Afşin Bey’in bölgeye gelmesinden sonra kalıcı olarak Türk hâkimiyetine geçmiştir. Bu tarihten sonra kültür öğelerini bölgelerine işlemeye başlayan Türkler, caddelerden evlere, han ve hamamlardan camilere kadar çeşitli mekânlar inşa ederek Denizli şehrini kurmuşlardır. Bu mekânlardan birçoğu günümüze ulaşamamıştır. Ancak bazıları belleklerde yaşamaya devam etmektedir. Bu bölümde belleklerde yaşayan mekânlardan tarihî, alışveriş odaklı,

eğlence amaçlı ve turistik niteliği bulunanları ve mesire alanlarını belirtmeye çalışacağız. Tespitlerimizin aktarımını yaparken, Turan Gökçe'nin; *“Genellikle, câmî, pazar ve hamam üçgeninde gelişen İslâm şehri ile İç-Kal'a, şehristân ve rabad etrafında teşekkül etmiş olan Orta-Asya Türk şehrinin bir sentezi şeklinde gelişmiş olan Osmanlı şehir plânını belirleyen üç unsur dikkati çekmektedir. Bunlar, sırasıyla, câmî, bedesten ve imâret siteleridir.(...) Bu genel çerçevede esas belirleyici nokta ise, umûmiyetle çarşı-pazar yanında yer alan ulu câmî ile birlikte bedestendir.(...) İşte, esâsen, Selçuklular devrinde teşekkül etmiş olup, beylikler döneminde gelişmiş olan Lâzkiyye (Denizli) şehri de, fizikî yapı itibâriyle, tabî olarak görülen bâzı değişikliklere rağmen benzer özellikler sahip görünmektedir”* (Gökçe, 2000: 64-65) sözlerinden hareketle, Kaleiçi'den başlamanın daha doğru olacağı kanaatindeyiz. Kaleiçi'nden sonra sırası ile Denizli'nin, camilerini, hamamlarını, hanlarını, türbelerini, Pamukkale'yi, tarihi evlerini, Bayramyeri'ni, eğlence mekânlarını ve mesire alanlarını aktarmaya çalışacağız.

Denizli'nin şu anki yerleşim yerinin yukarıda anlatılan hususlardan hareketle Türkler tarafından kurulmuş olduğunu düşünmekteyiz. İlk yerleşim yeri o günün koşullarında idari yapının da içinde olduğu kale ve çevresiydi. Kale bölgesi de kendi içerisinde iç kale ve dış kale olmak üzere iki alana ayrılmaktaydı. İç kale bölgesine giriş dört ana kapıdan sağlanmaktaydı. Evliya Çelebi'nin Kaleiçi ile ilgili gözlemleri kısaca şöyledir: *“Kalesi düz bir yerde, kare şeklinde ve yalın kat taş olarak bina edilmiş, güzel bir kaledir. Kalenin büyüklüğü 4070 adımdır. Toplam dört kapısı vardır. Kuzey tarafında Boyacılar Kapısı, doğuya bakan Semerciler Kapısı gayet küçük bir kapıdır. İki insan yan yana giremez ve atlı girip çıkamaz. Ve kible tarafı Yeni cami Kapısı ve batı tarafı Bağlar kapısı ki bazıları Hızırlık Kapısı derler”*(Çetin vd., 2013: 69). Günümüzde Kaleiçi olarak adlandırılan yer, iç kalenin olduğu bölgedir. Kalenin XIII. yüzyılın başlarında, dönemin Denizli havalisinin yöneticisi, komutanı olan Abdullah oğlu Seyfeddin Bin Karasungur Bey tarafından yaptırıldığı bilinmektedir. Çarşı hüviyetine Osmanlı Döneminde kavuşan ve Denizli'nin ilk çarşısı olarak bilinen Kaleiçi'nin etrafı surlarla çevrilidir. *“17. Yüzyılda kenti ziyaret eden Evliya Çelebi, Kaleiçi'ni konutların olmadığı yalnız ticari işlevlere ayrılmış bir bölge olarak tarif etmektedir”* (İnceoğlu, Tarihsiz: s.14). Halk bu surların dışında bahçeli evlerde yaşantısını sürdürmektedir. Dönemin yöneticileri ise günümüzde Saraylar Mahallesi olan bölgede oturmaktaydılar. Günümüzde surların çok az bir kısmının (Dörtçeşme

mevkiinden aşağıya doğru inerken yolun sağ tarafında) kaldığını görmekteyiz. Kale kapılarının hiçbiri günümüze kadar gelememiştir. Ancak yaşayan belleği tanıkladığımız, görüşme yaptığımız kişilerin bazıları yirminci yüzyılın ortalarında kalenin beş, bazıları ise altı kapısının olduğuna dair bilgiler aktarmıştır. Yazılı kaynaklarda ise kalenin beş kapısının olduğu belirtilmektedir. Bu kapılar; “*Bayramyeri kapısı, Küçükkapı, Demirciler kapısı, Gökboyacılar kapısı ve Dörtçeşme kapısı*” dır (Denizli Valiliği, 1998: 206). Denizli’de yaşlı kadınlar yeni doğan çocuklara “Allah nasibini beş kapıdan versin” diye dua ederler. Kaynak kişilerin altıncı kapıdan kastının, seksenli yıllarda yapılan, kadınlar pazarına açılan kapı olduğunu düşünmekteyiz. Geceleri ve tatil günleri bu kapılar kapanır. Maaşları çarşı esnafı tarafından ödenen bekçiler çarşının güvenliğini sağlardı. “*Buraya giriş için 6 tane kapı vardı. O kapıların hepsi sabahın erken saatinde açılır akşam artık buradaki dükkânın esnafın iş bitirme durumuna göre kapatılırdı. Kapılarda bekçiler bulunurdu. Herkes boşaldıktan sonra kapatırlardı. Hatta geç kalanlar falan olursa biz buradayız diye düdüklarini çalmak suretiyle işaret verirlerdi böyle olurdu*” (Özsoy, 2010). “*...o zaman Kaleiçi beş kapısı vardı. Şurada bir kapı var ya onlar kapanırdı. Bekçiler var içerde. Akşam ezanından sonra kapanır, sabah ezanında açılırdı. Bekçiler dolaşırdı. Dükkânlar böyle şey değil de kepenk şey kepenkler vardı tahta kepenkler. Tahta kepenklerin oradan şu kadar bir şey açılır, oymuşlar, anahtar oraya asılır çivi çakılır da. Kim ki erken gelirse usta gelirse, çırak gelirse oradan alıp açardı*” (Özcan, 2010). “*...50 sene çalıştım yani 76 senedir ben buradayım. Buranın vaziyeti eskiden yani Kaleiçi’nin böyle değildi. Şimdi yenilikler var. O zamanlar için bütün tahta kepenkti. Yani kepenkler böyle gurgır falan değildi. Hep böyle yani açıklıklar vardı yani içeri bakarlar. Bekçiler vardı. Acaba içeride yangın çıkmasın diye oradan bakarlardı. Ateşi kontrol ederlerdi. Bekçiler bütün dolaşır. Buraya tatil günleri girilmesi için bekçi başı vardı. Bayram yerinde büyük kapıda ondan izin alınırdı. Bu işler hep böyleydi*” (Sehim, 2010). Çarşının içinde iki gün pazar kurulurdu. Büyük pazar perşembe günleri, küçük pazar ise pazartesi günleri kurulurdu. Pazarların olduğu günler, özellikle de büyük pazarın olduğu perşembe günleri çarşı çok kalabalık olurdu. Bu pazarlara kadınlar giremezdi. Ancak Kadınlar Pazarı diye adlandırılan sadece kadınların alışveriş yaptığı ayrı bir satış yeri de mevcuttu. Bu pazarda özellikle kadınların yaptığı el işleri, kumaşlar, kadın kıyafetleri vb. satılmaktaydı. “*... Valla şimdi bu Kaleiçi böyle değildi biliyorsun daha iki sene oldu bunları yapalı. Orada bir kadınlar pazarı vardı. Şurada bir Dörtçeşme kapısı vardı kavak ağaçları var. Orada kadınlar pazarı kurulurdu erkek girmez, kadınlar pazarı.*

Hala kadınlar pazarı deniliyor oraya. Satıcı erkek de girmezdi. Satıcı kadın hep kadındı. Erkeklerde gelirdi oraya ama kadınlar gezerdi” (Özcan, 2010). Genellikle ahşap ve tek katlı olan çarşının dükkânları zaman içinde yıkılarak betonarme ve çok katlı yapılara çevrilmiştir. *“O zaman Kaleiçi’ndeki binaların hemen hemen tamamına yakını ahşaptı. Bu gördüğünüz dükkânlar. Birkaç tane de Rum yapısı sonradan öğrendik binalar vardı. Onlar daha dayanıklı ve bugünün modern şartlarına daha uygun şekilde yapılmış hatta bizim şu köşede oturduğumuz dükkân Rum yapısıydı. Üzerinde böyle putreler vardı. Orada da Rumca yazılar yazıyordu yani biraz önce dediğimiz gibi demir putreler falan vardı. Öyleydi zamanla betonarmeye dönüştü. Belediyenin müsaade ettiği oranda yedi metreye kadar müsaade ediyordu. Bu beton iş yerleri yapıldı”* (Özsoy, 2010). Her ne kadar mimari anlamda zaman içinde değişmiş olsa da, yaptığımız ankette sormuş olduğumuz “Denizli’yi düşündüğünüzde ilk aklınıza gelen alışveriş mekânı neresidir?” sorusuna aldığımız en yüksek orandaki cevap Kaleiçi olmuştur. Yine anketimizde sormuş olduğumuz “Denizli’yi düşündüğünüzde ilk aklınıza gelen tarihi mekân neresidir?” sorusunun cevaplarını incelediğimizde Kaleiçi’nin dokuzuncu sırada yer aldığını görmekteyiz.

Gökçe’nin (2000: 64-65) aktardığı Türk kent yapılarını oluşturan üç unsurdan biri olan camiler, kentlerin alt birimleri olan mahallerin hepsinde bulunmaktaydı. Bu bağlamdan hareketle Denizli’nin de aynı yapıyla konumlandığını, camilerin veya mescitlerin adlarının da mahallelerle aynı olduğunu görmekteyiz. Denizli’ye gelen seyyahlardan; İbn-i Battuta “7 cami” olduğunu, Kâtip Çelebi de “7 cami” olduğunu, Evliya Çelebi ise “20 cami ve 37 mescit” bulunduğunu belirtmişlerdir. Kentin en eski camilerinden bir olan Ulu Cami (Câmî’-i Kebîr) 1245-1247 yılları arasında Abdullah oğlu Seyfeddin Bin Karasungur Bey tarafından yaptırıldığı bilinmektedir. Cami 1366 ve 1567 depremlerinden sonra tamir ettirilmiş, 1899 depreminden sonra ise tamamen yıkıldığı için, debbağ Ömeroğlu Hacı Salih tarafından 1921 yılında aynı yerinde fakat daha küçük olarak tekrar inşa ettirilmiştir¹⁷. 2002 yılında ise, özellikle Bayram ve Cuma namazlarında cemaat için küçük kaldığı gerekçesiyle, Haziran ayının 14’ünü 15’e bağlayan gece yarısı Denizli Belediyesi tarafından yıkılmıştır. İsmi yaşatılmakla beraber, farklı bir mimariye sahip olan ‘yeni’ Ulu Cami, asıl yerinden yaklaşık 20 metre mesafede inşa edilmiştir.

¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. GÖKÇE, Turan (2000), XVI ve XVII. Yüzyıllarda Lâzkıyye (Denizli) Kâzası, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s.116-119.

Selçuklu mimarisi tarzında yapılan bir diğer cami ise Kurşunlu Cami'sidir. Kurşunlu Camisi de Saltak Caddesi üzerinde (Doktorlar Caddesi kavşağının biraz üstünde), günümüzde sadece adını ve yerini sürdürmek koşulu ile varlığını devam ettirmektedir. Önceleri Kurşunlu Mahallesi'nde bir mescit olmakla beraber XVI. yüzyılın başlarından itibaren cuma namazı kılınan şehrin ikinci büyük camisi konumundadır.¹⁸ Yaşanan depremlerden Kurşunlu Cami'si de zarar görmüş, tadilatlar yapılmış ve en son 1986 yıkılarak yeniden yapılmıştır. Osmanlı Döneminden günümüze kadar ulaşabilmiş en eski cami, Kayalık (Eski Müftü) camisidir. Bu caminin tamir kitabesinde 1795-1796 yılında Çakırzade Hacı Ahmed ve oğlu Osman Ağa tarafından tamir ettirildiği belirtilmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere bu cami 1795 yılından önce yaptırılmıştır. Yapım ve süsleme özelliklerine bakıldığında Arasta, Hacı Kaplan (1873) ve İncekara camilerinin 18. yüzyılda yapıldığı düşünülmektedir¹⁹. Cumhuriyet Döneminde Denizli'de olan camilerin bazıları: "Bayramyeri Camisi, Dörtçeşme Camisi, Unpazarı Camisi, İstiklal Camisi, Tabakhane Camisi, Karaman Camisi, Günbattı Camisi, Muratdede Camisi, Saltak Camisi, Fesliken Camisi, Darıverenli Camisi, Atalar Camisi, Çatalçeşme Camisi, Hatip Camisi, Saltak Camisi, İncilpınar Camisi ve Musa Camisi, vb." dir. Camilerin adlarına baktığımızda daha önce belirtildiği üzere birçoğunun buldukları mahallelerin adlarını taşıdıklarını görmekteyiz.

Gökçe'nin (2000: 64-65) aktardığı Türk kent yapılarını oluşturan üç unsurdan bir diğeri olan hamamlar, o dönemde hem Denizliler hem de farklı yerlerden Denizli'ye gelenler için bir ihtiyacın karşılandığı mekânlardır. Sularının bolluğu ile bilinen Denizli'de, Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'ne göre altı hamam vardır. "*Lakin Hoca Ömer Hamamı'nın suyu ve havası gayet güzel olup eski bir hamamdır. Alaca Hamamı dahi hoştur. Küçüğüenoğlu Hamamı, Yeni Hamam, Debbağhane Hamamı ve Şengül Hamamı. Bunlar ahalinin gözde hamamlarıdır. Amma yüz hamam dahi bahçeler içinde evlerin hamamları vardır*" (Çetin vd., 2013: 71). Kaynak kişilerimizden Mehmet Sehim ile yaptığımız görüşmede; yedi hamam bulunduğu aktarılmıştır. Bu hamamların, "Hızır Hamamı, Halepli Hamamı, Halil Çavuş Hamamı, Beyler Hamamı, Asri Hamam, Vakıflar Hamamı ve adını hatırlayamadığı melek pazarının olduğu yerdeki hamam" olduğu belirtilmiştir. Derleme yaptığımız kişilerden Mehmet Sehim (2010), Hızır Hamamı'nın, Denizli Lisesi'nden Çaybaşı'na doğru inen yolun hemen sağında, aynı

¹⁸ Turan Gökçe, a.g.e., s.119-122.

¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. PEKTAŞ, Kadir (2011), Denizli Tanrıların Kutsadığı Vadi, "Denizli ve Çevresindeki Türk Dönemi Eserleri", Yapı Kredi Yayınları-3476, İstanbul, s.186-188.

cadde (Çaybaşı Caddesi) üzerinde ayrıca Halepli (Helepli) Hamamı'nın bulunduğunu, Halil Çavuş Hamamı'nın Delikliçınar Meydanı'nın köşesinde (eskiden Pamukkale seyahat yazıhanesinin bulunduğu yerde) olduğunu, Atatürk Caddesi üzerinde Beyler Hamamı'nın, şimdiki Hürriyet İlkokulu'nun olduğu yerde Asrî Hamam'ın bulunduğunu, ayrıca Bayramyeri'nde hâlen faaliyete devam eden Vakıflar Hamamı'nın bulunduğu aktarmıştır. Cevdet Şemsioğlu'nun yazmış olduğu, 20. Yüzyıl Başlarında Denizli adlı eserindeki, üzerinde “Eski Denizli'nin perspektifi için doneler” yazılı 1962 yılında çizdiği krokiden “Vakıflar Hamamı, Çömlekçiler Hamamı, Çengiler Hamamı, Maarif Hamamı'nın” hâlâ varlığını devam ettirdiğini görmekteyiz²⁰. Ayrıca yazılı kaynaklarda, çok daha eski yıllarda kullanılmış olan Bekârlar Hamamı'ndan bahsedilmektedir. Hamam, kapılı çarşının kuzey kapısının karşında, şehrin dışında Derebostan (Diribostan) mevkiindeydi. Burayı genellikle evleri banyo yapmaya elverişli olmayan bekâr çıraklar tercih ederlerdi. Bu hamamı sadece onlar değil tarlalara çalışmak için gelen ameleler ile sürü otlatan çobanlar da kullanırlardı. Ayrıca köy köy dolaşan kalaycı, lehimci, çerçi, bıçak bileyicisi, cambaz, sülükçü, ayı oynatıcıları da burada temizlenirlerdi. Lakin bu hamamın bir kusuru vardı o da sularının soğuk olmasıydı²¹. Hamamlara, düğün öncesinde (genellikle düğünün yapılacağı haftanın salı günü) oğlan tarafından gönderilen araç (fayton vb.) veya araçlarla gelin, akraba, eş ve dostlarıyla giderler, buna da “gelin hamamı” denilirdi. “*Gelin, kadın ve kız akrabalarının kınalarını limon, portakal, nar gibi sulu meyveler; sabun, düzgün, lavanta ve mislerle beraber bohçalar, araba ile beklenen hamama giderdi. (...) Şehirde Delikliçınar, Halepli, Hacı Kadir gibi hamamlar varsa da en çok Çarşı Hamamı (Bugünkü Vakıflar Hamamı) istenirdi*” (Şemsioğlu 2004: 102). Günümüzde faaliyetine devam eden Vakıflar Hamamı'na; Eski Şehir Hamamı, Pazar Hamamı, Çarşı Hamamı, Hacı Ömer Hamamı veya Güvey Hamamı denildiği de olmuştur. “Denizli'yi düşündüğünüzde ilk aklınıza gelen tarihi mekân neresidir?” soruna en çok verilen cevaplar arasında altıncı sırada, günümüz Denizlisinde yalnızca bir tane kalmış olmasına rağmen hamamlar olmuştur.

²⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. ŞEMSİOĞLU, Cevdet. (2004), 20. Yüzyıl Başlarında Denizli, Sanatseverler Derneği Yayınları No:3, Denizli, s.145.

²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. TOKER, Tarhan. (1967), Denizli Tarihi, Yenigün Matbaası, Denizli, s.118.; ŞEMSİOĞLU, Cevdet. (1964), Tarihi-Turizmi ve Bütün Üniteleriyle Denizli 1964, Denizli Uyarma ve Uyarlaştırma Derneği Yayını, s.119.; ŞEMSİOĞLU, Cevdet. (2004), 20. Yüzyıl Başlarında Denizli, Sanatseverler Derneği Yayınları No:3, Denizli, s.54.

O dönemlerde alışverişin yoğun olarak yapıldığı bir yerleşim yeri olan Denizli'nin ticaret merkezi konumundaki mekânı Kaleiçi'nin etrafında birçok han mevcuttu. Alışveriş için gelenleri misafir eden bu hanlar; misafirlerin kalması için tek pencere odalar, hayvanların bağlanması için ahır, yanlarında getirdikleri eşyaları koyabilmeleri için emanet odası ve kahvehaneden oluşmaktaydı. Kaynak kişilerimizden Mehmet Sehim (2010) Denizli'de çok sayıda han olduğunu ve hatırlayabildiklerinin “Maarif Han, Yanık Han, Dedeli Han, Şibir Hanı, Kıbrıslıoğlu Hanı, Hacı İbrahim Han, Şerbetçi Hanı, Tevfik Çavuş Hanı, Arap Hanı, Hacı Muhittin Hanı, Okkalı Han, Alvanoğlu Hanı, Karadam Hanı, Çukur Han, Kaşıkçı Hanı, Leblebici Hanı, Isıkoğlu Hanı, Ahmet Çavuş Hanı, Kasap Karpuzoğlu Hanı” olduğunu aktarmıştır. Şemsioğlu'na göre; “*Hanlar beş kapılı Çarşı'nın kapı ağızlarını çerçevelemiş gibi toplu idiler. Çarşının Kuzey kapısı olan Hacılar Camii Kapısı önünde Elvanoğlu, Işıkoğlu Hanları, bu kapı ile Demirciler Kapısı arasında Okkalıoğlu Hanı, Demirciler Kapısı ağızında Hacı Muhittin, Arap Hanı, Şekerci Hanı, Tevfik Çavuş Hanı, Çulha Hanı Kapısı ağızında Hacı İbrahim Hanı, Kıbrıslıoğlu Hanı, Bayramyeri Kapısı ağızında Yanıkhan, Maarifhanı, Dedelihan, Yeni Kapı ağızında Şibir Hanı, Fanikoğlu Hanı, Çukurhan, Kadınlar Pazarı Kapısı ağızında Kaşıkçı Hanı vardı. Ayrıca Kaleiçi'nde Çulhahan-Locası ile kale dışında ve Bayramyeri alanında Reji-Tütün Hanı vardı*” (Şemsioğlu 2004: 147). Ayrıca sayıları Kaleiçi'ndeki kadar çok olmasa da Delikliçınar bölgesinde de hanlar mevcuttu. Bunlar “*Hacı Muhittin Hanı, eski yolda Karamil Hanı, Eyüp Ağa Hanı, Kabram Hanı, Zafer Hanı, Enver Paşa Caddesi'ndeki Bölük Hanı*” idi (Şemsioğlu 2004: 146). Kaleiçi'nin Bayramyeri kapısı tarafındaki, iki katlı bir han olan Dedelihan ile Vakıflar idaresi tarafından satılan Maarif Han (Vakıflar Hanı) 1950'li yıllarda Denizli Belediyesi tarafından yıktırılmıştır. Günümüzün otel vazifesini gören bu hanlardan hiçbiri bugün varlığını sürdürmemektedir.

Denizli'nin Türk yurdu olması sırasında şehit düşen veya önemli hizmetlerde bulunup Denizli'de vefat etmiş olan kişilerin medfun bulunduğu türbelerin bir kısmı günümüze kadar ulaşabilmiştir. Tezimizi Denizli merkezle sınırlandırdığımız için sadece merkezdeki türbeleri belirtmeye çalışacağız. Server Gazi Türbesi, Gerzele (Yeşilköy) mahallesinde çınar ağaçlarının arasında, etraftan sular akan dağın eteğinde bulunmaktadır. Mehmet Gazi'nin Türbesi ise İlbadı mahallesindeki merkez mezarlığının en yüksek yerindedir. Server Gazi ve Mehmet Gazi, Selçuklu Sultanı Gıyasettin Keyhüsrev tarafından XIII. yüzyılın başlarında (1210 yılında) Denizli'nin

dördüncü kez fethi için birer tümen askerle Denizli'ye gönderilmiş iki komutandır. Mehmet Gazi ve Server Gazi, Bizans kuvvetleriyle Deretekke (Sarayköy Caddesi) bölgesinde savaşmışlardır. Savaş sırasında Mehmet Gazi şehit olmuş, emrindeki askerler Server Gazinin emrine geçmiştir. Bizans ordusunu yenen Türk askerleri savaşı kazanmışlar, hayatta kalan bir Bizans askerinin attığı okla Server Gazi de şehit olmuştur. Şu anki türbenin bulunduğu yere defnedilmiş, Atatürk döneminde de türbesi yapılmıştır.

Yediler Türbesi, İlbadi mahallesine giren yolun solunda merkez mezarlığının tam karşısında yüksek bir noktada bulunmaktadır. Önceleri mezarlıkla bitişik olduğu, İlbadi yolu açılırken mezarlıktan ayrıldığı düşünülmektedir. Yediler Türbesi diye adlandırılan binanın içerisinde yan yana sıralanmış yedi adet mezar bulunmaktadır. Giriş kapısının sağ tarafında: “İnanç Oğullarından Denizli Hâkimleri Alibey afadından yedi zat burada metfundur. Hicri Takvim 710 ilâ 811 / Miladi 1310 – 1408'dir” yazılıdır. “Giriş kapısı üzerindeki kitabeden kabirlerin Ali Bey, Toğan Bey, Şücaettin İnanç Bey ve arkadaşlarına ait olduğu tahmin edilmektedir” (Kaptan, 2005: 244).

Fatma Yıldız Hanım mezarı, İlbadi mahallesindeki eski merkez mezarlığında Sarayköy yoluna doğru olan kapının sol tarafındadır. Yıldız Paşa'nın kızı olan Fatma Hanım, II. Haçlı Seferi sırasında Denizli ve çevresini, kadınlardan kurduğu birlikle cephe mücadelesi verirken şehit olmuştur. Üçler Türbesi, yazılı kaynaklarda Leyleklerkavağı Sementi'nde olduğu belirtilmekle beraber, bu türbe günümüzde varlığını sürdürmemektedir. Yaptığımız derlemelerde de bu türbeyi hatırlayan çıkmamıştır.

Ahi Sinan Türbesi 1960'lı yıllarda yıkılmış olsa da yeri bilinmektedir. Bu tarihten önce 1931 yılında burası bir şahısa satılmış, bu şahıs bahçesindeki mezar taşlarını başka birine satmak istemiş ancak müze müdürlüğü satın almıştır. Mezarlar o dönem bu bahçede bulunmakta idi²². Kaynak kişilerin aktardığına göre, aklî dengesi yerinde olmayan birine bu türbe yaktırılmıştır. Debbağlığın ve Ahi teşkilatının kurucusu olan Ahi Sinan'ın Türbesi, adının verildiği caddenin sol tarafında yer alıyordu. Eski merkez mezarlığının bu caddeye bakan kapısına da Ahi Sinan Kapısı denilmektedir. Denizli'yi ziyaret eden seyyahlardan İbn-i Battuta, Ahi Sinan Tekke'sinde misafir edilmiştir. Günümüzde türbenin yerinde binalar olmasının yanında türbenin tekrar gün

²² Ayrıntılı bilgi için bkz. AKÇA, Akçakoca Fahri. (2010), İstiklâl Savaşı'nın Denizlili Milli Kahramanı Fahri Akçakoca Akça'nın Bütün Eserleri, Denizli Belediyesi Kültür Yayınları, Yayın No:7, Denizli, s.103-105.

yüzüne çıkarılmasıyla ilgili çalışmalar sürmektedir. Hacı Hasan Türbesi, Kuşpınar'daki Hacı Hasan Fevzi Camisi'nin bahçesinde bulunmaktadır. Bu türbede üç mezar bulunmaktadır. Birisi Hacı Hasan Efendi'ye, diğerleri eşi Ayşe Hatun'a ve oğlu Kuddisi Efendi'ye aittir. Belirtmiş olduğumuz türbelerin dışında Denizli'de; Murat Dede, Dedelihan, Sezai Dede, Çallı Dede, Üzüm Dede (Hüseyin Hulusi Efendi), Ahi Toman (Duman), Külâh Dedesi, Berber Dedesi, Erenler Dedesi, Tabakhane Dedesi, Mansur Gazi, Derviş Ali Ağa (Ali Kahya), Ded'i Ali Yater Sultan, Hacı Şam (Şems), Karaaslan Dede, Sadık Dede, Sarı Gazak Abdal Sultan, Şirvan Zade (Mehmet Şirvani) türbelerinin bulunduğu bilgisine yazılı kaynaklarda²³ ulaşılabilmesine karşın, derleme yaptığımız kişilerden bu türbelere ilişkin bilgi elde edilememiştir.

Gerçekleştirilen derlemelerde, tarihî mekân algısının en üst düzeyde olduğu yer olarak karşımıza Pamukkale çıkmaktadır. Pamukkale adı belleklerde ilk olarak beyaz travertenler olarak algılanmasına karşın bu adın; şifalı suları, etrafındaki antik yerleşim birimlerinin de olduğu daha geniş bir algıyı karşılamakta olduğunu düşünmekteyiz. Derleme yaptığımız kişilerin belleklerinde Pamukkale denince, Pamukkale Travertenleri'nin, Hierapolis Antik Kenti'nin ve Karahayıt'taki 'kırmızı su'yun canlandığını anlamamızın yanı sıra, anketimizdeki tarihî mekân algısının en yüksek düzeydeki cevabını oluşturması da bu savımızı desteklemektedir. Pamukkale'ye en yakın antik yerleşim birimi olan Hierapolis'in “...kuruluşu hakkındaki bilgilerimizin kısıtlı olmasına karşın; Bergama Kralları'ndan II. Eumenes tarafından MÖ II. Yüzyılda kurulduğu ve Bergama'nın efsanevi kurucusu Telephos'un karısı Hiera'dan dolayı Hierapolis adını aldığı bilinmektedir” (Denizli Valiliği, 1998: 234). Bir diğer antik yerleşim birimi olan Laodikeia “... Seleukoslardan II. Antiochos Theos tarafından MÖ 261 ve 253 yılları arasında kurulmuş ve kral kente, karısı Laodike'nin adını vermiştir” (Denizli Valiliği, 2001: 27). Ayrıca bu çevrede “Tripolis” ve “Colossae” antik yerleşimlerinin kalıntıları da mevcuttur. Günümüzde Pamukkale'nin şifalı suyuyla dolu olan, antik dönem kalıntılarının da içinde mevcut olduğu havuzdan, misafirler faydalanabilmektedir. “...Pamukkale zamanları Pamukkale'ye giderdik. Pamukkale'nin de bir zamanı vardı ancak Pamukkale'ye böyle yol yoktu, asfalt falan da yok. Toprak, çamur o çaydan zor geçilirdi falan. O Pamukkale'nin ben 1948 senesinde atımla Babadağ'dan bindimde atımla geldim çıktık o suyun havuzun başında 8-10 arkadaş

²³ Ayrıntılı bilgi için bkz. ŞEMSİOĞLU, Cevdet. (2004), 20. Yüzyıl Başlarında Denizli, Sanatseverler Derneği Yayınları No:3, Denizli, s.80-83.; KAPTAN, Şükrü Tekin (2005), Gönül Sultanları Denizli'de Türbeler ve Yatırlar, Bilal Ofset, Denizli.

birer at bindik geldik. Atlarımızı bağladık kimse yok suya girdik çıktık. Yattık kalktık. İçecek kendi suyumuz var ama atlara yok. Sabah kalktık çeşme başına gittik. Atlarımız susadı ne su vardı ne bir şey vardı o zamanlar insan mı vardı ya. Pamukkale'nin yolu mu vardı?” (Helvacı, 2010). *“Kısacası Pamukkale son zamanlara kadar sadece harap bir ören yerinden başka bir şey değildir. Şifalı sanatkâr Pamukkale suları başıboş akar giderdi. Harabede bir tek tesis olmadığı gibi yıkanacak temiz bir havuz dahi yoktu. En büyük güçlük yolsuzluktu. Çünkü şehre 18 km. uzaklıkta bulunan Pamukkale'ye gidip gelebilmek için dar, tozlu, arızalı ve çamurlu bir patikadan başka yol mevcut değildi. Yani bu eşsiz turistik mahal kendi kaderine bırakılmıştı”* (Denizli Valiliği, 1968: 227). 1950'li yıllarda, o dönem valilerinin kendi imkanları çerçevesinde önce stabilize bir yol yapılmış, bu bölgenin korunması amaçlı bir bekçi konulmuş ve 1958 yılında Denizli Turizm Derneği adında mahalli bir dernek kurulmuştur. Bu dernek günümüz tesislerinin başlangıcı sayılabilecek Pamukkale Motel tesisini yapmıştır. Pamukkale'nin tanıtılmasının önemli olduğunu düşünen bu dernek, kurulduğu yıl olan 1958 yılından başlamak üzere Pamukkale'yi tanıtmak amacıyla 'Pamukkale Festivali'ni düzenlemeye başlamıştır. Bu festivaller sonbahar aylarında yapılmakta ve bir hafta sürmekteydi. Festivalde radyo sanatçıları konserler verirdi. Halk oyunları gösterilerinin yapıldığı bu festivallerde Devlet Tiyatrosu, Pamukkale Antik Tiyatrosu'nda gösteriler yapar, Denizli'ye has ürünler sergilenir ve çeşitli yarışmalar yapılırdı²⁴. *“...bir Pamukkale festivali olurdu o festivalde sanki herkes oraya gitmesi şartmış gibi çok kalabalık olurdu, çok böyle dışarıdan sanatkârlar gelir. Kutlamalar yapılır. Çok güzel olurdu”* (Soylu, 2010).

Pamukkale'nin yaklaşık 5 km kuzeyinde yer alan Karahayıt, kırmızı suyu ve kırmızı renkli travertenleriyle tanınip hatırlanmaktadır. Kaplıca suyundan yakın zamana kadar çoğunlukla yerli turistler faydalanmaktayken, günümüzde buraya yapılan tesislerin artması ve Pamukkale'deki tesislerin yıkılması sebebiyle yabancı turistlerin de ilgi odağı olmuştur. Daha önce de belirttiğimiz üzere, yaptığımız ankette sorduğumuz; “Denizli'yi düşündüğünüzde ilk aklınıza gelen tarihî mekân neresidir?” sorusuna verilen cevapların başında Pamukkale gelmektedir. İkinci sırada Laodikeia, üçüncü sırada Hierapolis, dördüncü sırada ise Karahayıt gelmektedir. Aynı zamanda “Denizli'yi düşündüğünüzde aklınıza gelen ilk üç şeyi nedir” ve “Denizli'de ikamet etmeyen birinin

²⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Denizli İl Yıllığı/1967.(1968), s.224-231.; Cumhuriyetin 50. Yılında Denizli 1973 İl Yıllığı. (1973), s.137-138.

ziyaret amacı ile geldiğinde kendisine öncelikli olarak tavsiye edeceğiniz ilk 3 etkinliği belirtiniz” sorularına da verilen cevapların ilki Pamukkale olmuştur. Ayrıca “Denizli’yi düşündüğünüzde ilk aklınıza gelen eğlence mekânı neresidir?” sorusunun cevapları incelendiğinde Pamukkale altıncı sıradadır. Anketimizdeki bir diğer soru “Denizli’yi düşündüğünüzde ilk aklınıza gelen mesire alanı neresidir?” sorusudur. Bu sorunun cevapları incelendiğinde ise Pamukkale dokuzuncu sıradadır.

Tarihî mekân algısının belleklerde yaşadığı bir diğer unsurun eski Denizli evleri olduğunu, yaptığımız görüşmelerden ve uyguladığımız anketin sonuçlarından anlamaktayız. Eski Denizli evlerinin sadece mimarî açıdan değil, konumlanma durumları ve etrafındaki olgularla birlikte ele alınmasının daha doğru olacağı kanaatindeyiz. Zira *“Ev ve sokak kültürünü şekillendiren unsurlar, Selçuklu ve onun devamı olan Osmanlı kentlerindeki mahalle yapılanmasında da etkin olmuştur. Osmanlı kentlerinde mahalleler sadece kenti meydana getiren fiziki birimler değil, aynı zamanda sosyal, hatta idari örgütlenmelerdir. Mahalleler ya dini bir yapının (cami, mescit, kilise, havra gibi) etrafında toplanma, ya da aynı meslekten olan zanaatkârların bir araya gelmesi sonucu oluşmuştur. Başka bir deyişle mahalle yapılanmasının arkasında her zaman belirli bir ortak kimlik paylaşımı vardır”* (Avcı, 2010: 45). Bu bağlamdan hareketle, geçmiş dönemlerde Denizli’deki yerleşime baktığımızda belirtilen tanımlamaya uygun bir yapı görülebilmektedir. Denizli’ye gelen İbn-i Batuta, Katip Çelebi, Evliya Çelebi, Richard Chandler ve William John Hamilton gibi seyyahların aktarımlarına göre; Denizli evleri, bağlar, bahçeler içerisinde dağınık bir yerleşime sahip, bu bahçelerin içerisinde sular akan, çok çeşitli meyve ağaçları ile çevrili, yeşillikler içinde, genellikle tek katlı ahşap evler olarak belirtilmiştir. 17. yüzyılda Denizli’yi ziyaret eden Evliya Çelebi *“Bu kale dışında toplam 44 mahalle vardır. Tamamı, bağ, bahçe, gül, gülistan, bostan ve akan nehirler içerisinde 3.600 evden oluşmaktadır. Ve toplam 57 camisi vardır. (...) Bu şehrin bağ ve bahçesi, mahkeme sicil kayıtlarına göre 10.070 bahçe ve 7.000 dönüm Voyvada Defteri’nde kayıtlı bağlar vardır.”* (Çetin vd., 2013: 70-71) ifadeleriyle konuya ilişkin bilgi aktarmıştır. Yollar bu geniş bahçelerin etrafından dolaşmaktaydı. Daha sonraki dönemlerde farklı sebeplerden (miras gibi) dolayı bu arsalar bölünmüştür. Bölünmüş arsalara yapılan evlerin yollarını kişiler kendi imkânlarıyla açtıkları için, daha ziyade bireysel kullanıma hizmet eden bu yollar, kişilerin evlerinin bahçelerinde sona ermekteydi. Bu şekilde olması dolayısıyla Denizli’de çok sayıda çıkmaz sokak vardı. *“1956 yılında 120 tane çıkmaz sokak vardı.*

Sokağa girerdiniz, kapı duvar olurdu geri dönerdiniz” (Uysal, 2013: 225). Derlemelerimizden edindiğimiz bilgilere göre, sırt sırta yapılan evlere gitmek için bile çok çaba sarf edilmesi gerekliydi. Bu duruma çare olması adına bahçe duvarlarına “gedik” denilen küçük bir kapı açılarak diğer mahallelere geçilmesi sağlanırdı. Bu çıkmaz sokaklar, “Aşçı Ahmet Çıkmazı, Tatar Çıkmazı, Musoğlu Çıkmazı, Cillov Çıkmazı, Bölükoğlu Çıkmazı, Ekmekçi çıkmazı vb.” gibi evlerin adlarıyla anılmaktaydı. Evler eskiden olduğu kadar büyük bahçeler içerisinde olmamakla beraber yine bahçe ve bahçeyi sarmalayan duvarlar içindeydi. Ev kendi bahçesinin içine dönük, camları bahçesine bakan, sokağa bakan penceresi olmayan, büyük bir bahçe kapısından girilen evlerdi. Bu bahçelerden arıklar geçirdi. Arıktan akan su genelde buzdolabı işlevi görmekteydi. “... Şimdi her evin önünden su, arık geçer. Rahmetli annem yemeği pişirir, tencereyi suyun içine bırakırdı. Tabii içine su almayacak şekilde oturtulur, yemek kokmasın diye bayatlamasın diye buzdolabı oydu. Her evin önünde vardı. Sonra o akan suyu da içebilirdin. Tertemiz” (Önce, 2011). Aynı avlu içinde baba ve evlenen erkek çocuklar birlikte otururlar evlerde bu amaca uygun olarak planlanırdı. Daha sonraki tarihlerdeki gelişmelerle (Tanzimat’ın ilanı ve demiryolunun gelmesiyle) değişimler ev yapı tarzlarını da etkilemiştir. “*Bu dönemde tipik Denizli evlerinin hayatları kapanmaya sofa veya hol haline dönüşmeye başlamıştır. Bahçe kullanımı azdır. Evlerde pencere üzeri süs kemerleri ortaya çıkmaya başlar. Evin sokağa bağlantısı daha güçlüdür. Eve ulaşmak için kullanılan ara-açık bahçe mekânı kaybolmuştur*” (İnceoğlu, 2001: 94). Cumhuriyetin ilanından sonra çıkarılan kanunlarla şehirlerde imar planları yapılmaya başlanmış ve yeni yapılacak evler bu plan çerçevesi dâhilinde yapılmaya başlanmıştır. Atatürk’ün Denizli’yi ziyaret ettiği 1931 yılında Denizli’nin durumunu Toker; “...şehir büyükçe bir köy gibiydi. Evlerinin çoğu tek katlı, zenginlerin evleri ise en çok iki katlı barınaklar halindeydi. Şehir plansız, çarşı, Pazar ve meydanları düzensiz, pazar yeri diye bir şey yok, sadece Kaleiçi ticari sitesi ortaçağ stilini koruyordu” (Toker 1992: 13) şeklinde aktarmaktadır. Denizli’nin imar planı 1936 yılında hazırlanmış ve uygulamaya başlanmıştır. Plandan sonra yapılan evlerin şekillerinde ve ev inşası için kullanılan malzemelerde değişiklikler olmuştur. Kerpicin yerini betonarme malzemeler almış, toprak damlar yerine kiremit veya Marsilya tipi kiremit kullanılmaya başlanılmıştır²⁵. İnşaat yapılacak yerin özelliklerine göre blok, bahçeli blok, ikiz blok şeklinde, kat yükseklikleri ise üç katlar çoğunlukta olmak üzere yedi kata kadar binalar yapılmaya

²⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Denizli İl Yıllığı/1967.(1968), s.175.

başlanmıştır²⁶. Daha önce de belirttiğimiz üzere Denizli, 1940'lı yılların sonu 1950'li yılların başından sonra yoğun göçler almaya başlamıştır. Bu yoğun göçler beraberinde barınma sorununu ortaya çıkartmış ve bu tarihten sonra apartmanlaşma artmaya başlamıştır. Çeşitli tarihlerde yapılmış, hâlen varlığını sürdüren veya yakın tarihe kadar sürdürmüş olan Denizli evlerinden bazıları; Denizli Atatürk Evi Etnografya Müzesi (Saraylar Mah. Yapım Yılı: 1800'lü yılların sonu), Hacı (Ahmet) Baki Yağcı evi – Denizli Evi- (Delikliçınar, Yapım Yılı:1926 yılında başlanmış, 1928 yılında tamamlanmıştır.), Nevzat Şarkaya ve Madenci Hüseyin Bayram evleri (Delikliçınar, evler birbirine bitişik), Şakşakların evi (Delikliçınar), Ali Erensoy evi (Delikliçınar, Yapım Yılı: 1920-1925), Hacı Esme –Kurşunluoğlu- evi (Saltak Caddesi, Yapım Yılı: 1800'lü yılların sonu), Hulusi Basmacı evi (Saltak Caddesi, Yapım Yılı:1930), İbrahim Çallı Sanat Evi (Lise caddesi, Yapım Yılı: 1932), Müftehir Konyalıoğlu –mavi ev- evi (Lise Caddesi), Hacı Osmanların veya Bayraktarların evi (Musa Mah., yapım yılı:1922), Sabit Hasman evi (Musa Mah. Yapım Yılı:1930), İbrahim Saraçoğlu evi (Musa Mah., Çıkmaz sokak evlerine örnek teşkil eder, Yapım Yılı:1932), Mehmet Kasapsaraçoğlu evi (Musa Mah. Yapım Yılı:1931), Hacı Bekirlerin evi (Musa Mah. Yapım Yılı:1800'lü yılların sonu), Merescioğlu Albay Şükrü –Süer- evi (Musa Mah., Yapım Yılı: 1920), Yüksel Saraçoğlu evi (Musa Mahallesi), Akaylar evi (Çaybaşı caddesi), Osman Zincirlioğlu evi (Çaybaşı Mah. Yapım Yılı: 1800'lü yılların ortası), Özsoylar evi (Çaybaşı Cami karşısı), İlhan Kaftan evi (Bahçeli bir ev örneği, Atalar Mah. Yapım Yılı:1930), (Mustafa) Necdet Bilgi evi (Atalar Mah. Çıkmaz sokak evlerine örnek teşkil eder, Kültür Bakanlığı'nca koruma altına alınmıştır.), Ahmet Akan evi (Atalar Mah.), Ahmet Çetinal evi (Topraklık Mah. Yapım Yılı: 1920-1925), Neşet Mihçı evi (Topraklık Mah., Yapım Yılı: 1900'lü yılların başı), Mehmet Sevinç evi (Atatürk Caddesi), Bahattin Çavuş evi (İstiklal Mah., Yapım Yılı: 1800'lü yılların sonu), Acıpayamlı'ların evi (İstiklal Mah. Yapım Yılı: 1800'lü yılların başı), Mürvet Adalı evi (İstiklal Mah. Yapım Yılı:1932), Ali Sayar evi (İstiklal Mah.), Nedime Saraç evi (İstiklal Mah., Yapım Yılı:1938), Küçük İsmail evi (Değirmenönü Mah. Yapım Yılı: 1910), Hızırlar'ın –Salih Ercan- evi (Değirmenönü Mah., Yapım Yılı: Hicri1282), Enver Soylu evi (Hatipoğlu Mah., Yapım Yılı:1933), Kazım Samanlı Evi (Altıntop Mah. Yapım Yılı: 1929), Nüşet Sürücü evi (Feslikan Mah., Yapım Yılı: 1932), Şerbetçioğlu –Doktor Hamdi Bey- evi (Meserret Sokak), Tevfik Külahçioğlu evi

²⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Denizli İl Yıllığı/1973.(1973), Cumhuriyetin 50. Yılında Denizli 1973 İl Yıllığı. (1973), s.150.

(Yapım Yılı: 1900'lü yılların başı) olarak belirtebiliriz. Denizli evlerinden yerel mimari özellikleri dolayısıyla 1984 yılında tescillenen ve koruma altına alınan on altı evden on tanesi "Adüllüoğlu evi, Tevfik Külahçioğlu evi, Kurşunluoğlu Konağı, Mehmet Kara evi, Rafet Tavaslıoğlu evi, Günsoylar evi, Bozdağ evi, Lütfi Ege evi, Fatma Doğan evi, Osman Sarıca evi" 2000'li yılların başında yanmak veya yıkılmak suretiyle yok olmuştur. Denizli Belediyesi son yıllarda eski Denizli evlerini restore ettirmeye başlamıştır. Denizli Belediyesi'nin restore ettirdiği evler; İbrahim Çallı Sanat Evi, Konyalıoğlu Konağı, Balcı Evi, Sürücü Evi, Osman Bey Konağı'dır. Restoresi devam edenler ise; Necdet Bilge Evi ile Cezmi Ökten Evleri'dir. Denizli mahallerinin bir diğer özelliği ise çeşmelerin çok sayıda olmasıdır. Yaptığımız derlemelerden, bugünkü Çınar Meydanı'ndan Merkez Ortaokulu'na kadar olan cadde üzerinde en az otuz çeşmenin varlığından, Lise Caddesi'nden Delikliçınar Meydanı'na kadar olan Caddede aynı şekilde otuzdan fazla çeşme olduğunu öğrenilebilmektedir. Ayrıca her mahalle arasında başta, ortada ve sonda olmak üzere çeşmeler de bulunmaktaydı. Çeşmelerin beslendiği birçok pınar vardı. "Kentin içinde akan arklar (arıklar) ve çaylar, 20. yüzyıl başlarında Denizli'nin en önemli özelliğidir. Toplam 33 tane, Gökpınar, Başpınar gibi büyük çapta olanların yanı sıra her mahallede şırl şırl akan birer ikişer küçük pınarcıklardan bahsedilmektedir" (Yavuzçehre, 2011: 171). Pınarlardan bazıları adlarını buldukları mahallelere, bazıları ise kendi niteliklerine dayalı olarak almıştır: Feslikan Pınarı, Kuş Pınarı, Kuyu Pınarı, Kurşunlu Pınarı, Karaman Pınarı, Öküz battı-Gün battı Pınarı, Musa Nine Pınarı, İncilipınar Pınarı, Gündoğdu Pınarı, Hatıp Pınarı, Kınıklı Pınarı, Servergazi Pınarı, Baş Pınar, Deveyutan Pınarı, Öküz battı Pınarı, Öksürük Pınarı (öksüren çocukların bu pınarın suyundan içtiklerinde iyileşeceklerine inanılırdı) Ciğer Pınarı gibi²⁷. Denizli'de sayıları yüzden fazla olan bu pınarlar birleşerek çayları oluşturlardı. Denizli merkezdeki çayların bazıları Şemsioğlu tarafından; "Gümüş Çay, Kediboğan Çayı, Akpınar Çayı, İncilipınar Çayı, Sulu İrim Çayı, Çaybaşı Çayı, Saltak Çayı, Eski Müftü (Hatıp) Çayı, Gürcan Çayı, Tabakhane Çayı, Koca Harık Çayı, Günlük Çayı, Uzunoluk Çayı, Emirsultan Çayı, İlbadi Çayı, Feslikan-Suluköprü Çayı en önemlileriydi" (Şemsioğlu, 2004: 148) olarak aktarılmıştır. Mahallelerde akan arıklar evlerin bahçe duvarlarının altındaki su deliğinden evlere girerdi. Bu sular hemen hemen tüm evleri dolaşır ve çaylara dökülürdü. Her evden geçen arık suları bu çaylara boşalmasına rağmen bu çaylar temizdi. Kaynak

²⁷ Bazı Pınarların adları için, ŞEMSİOĞLU, Cevdet. (2004), 20. Yüzyıl Başlarında Denizli, Sanatseverler Derneği Yayınları No:3, Denizli, s.136-139.

kişilerimizden Fikret Önce, çocukluğunda bu çaylarda balık tutuklarını, özellikle de balıkları değirmen çarklarının olduğu yerlerde elle yakaladıklarını aktarmıştır. Çaylar o günlerde değirmenlerin gücü konumundalardı. Denizli’de çayların çok olması beraberinde değirmenlerin ve un fabrikalarının bulunmasına imkan sağlamıştır. Yirminci yüzyılın başlarında Denizli’de birçok su değirmeni ile un fabrikası bulunmaktaydı. Bunların başlıcaları “*Muhacir, Maarif, Eğriboyun, Çaybaşı, Saltak, Uçancı, Tek, Kadir Hamal, Dört, Baytar Vasıf, Aşçı Ahmet, Helvacı Ali Bey, Hacı Koç, Saraçlar, Günlük, Hadımlıoğlu, Bağrsak Deresi, Taş Geçit, Zambaklı Köprü Değirmenleri*” ile “*Merzeci, Kimon Pandazoflu, Sakallı, Talat Bey, Nişli, Ali Karabacak, Naili Küçükka, Karakurt, Kaşıkçı (Hacı Şam), Külahçı (Doğan) Un Fabrikaları*” (Şemsioğlu 2004: 94) dır. “*Halk ununu bu değirmenlerde öğütür, ekmeğini yufka veya şipit halinde evlerinde yapardı*” (Toker, 1992: 101). Tahılları öğüterek un haline getirme işleminin gerçekleştiği mekânlar için iki farklı tabir kullanılmıştır; değirmen ve un fabrikası. Değirmenlerde buğday taşlar vasıtasıyla öğütülüyorken, batıdaki sanayi devriminin ardından bu taşların yerini vals(kırıcılar) almış ve öğütme işlemi bunlar vasıtasıyla gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Bu yeni sistemle öğüten yerler un fabrikası, eski sistemle devam eden yerler ise değirmen olarak adlandırılmıştır. Denizli unu, ister su değirmenlerinde isterse un fabrikalarında üretilmiş olsun, o yıllarda Ege Bölgesi’nde ün yapmış ve kendi adıyla aranan, rağbet gören bir ürün konumundadır. Çay suları değirmenlerde kullanılmalarının yanında elektrik üretiminde de kullanılmaktaydı. Derleme yaptığımız Ahmet Özsoy’un anlattığı üzere; “*Çocukluğumuz daha ziyade Çaybaşı Mahallesi’nde geçti. Çaybaşı Mahallesi denilmesinin sebebi de oradan büyük bir çay akardı. Cami ile lise arasındaki caddeden aşağıya doğru devam ederdi. Caminin önünden (o zaman Ziraat Müdürlüğüydü) karşı tarafa geçer oradan devam ederdi. Taa ki bizim okuduğumuz Hacı Bektaş İlköğretim Okulu’nun üstüne kadar. Hatta bir ara orda, çocukluğumuzda hidroelektrik santrali vardı. O suyla Denizli elektriği temin edilirdi*” (Özsoy, 2010). Bir başka aktarımla; Fırka Bahçesi (günümüzde Askeri Gazino) içerisinden çıkan su ile bu pınarın batısındaki (Kiremitçi tarafı) Baş Pınar’dan çıkan su birleşir, Değirmenönü’ndeki değirmeniyle başlayıp akış yolunda sekiz ayrı değirmeni ve Sırakapılar Mahallesi’ndeki (Günümüzdeki konumuyla PAÜSEM binasının köşesinde bulunmaktadır.) elektrik santralini çalıştırıyordu. Derleme yaptığımız bir diğer kişi olan Bekir Soylu: “*...Şimdiki Orkul (Candoğan) parkının üst kısmındaki olan bir yerde santral vardı. Onun altından da çay geçerdi. O santralden elektrik alınırdı. Biz şanslıydık çünkü oraya yakındık. O*

yüzden ben yani elektriği devamlı hatırlıyorum” (Soylu, 2010). Ayrıca, 1949 yılında Gökpınar’a da hidroelektrik santrali kurulmuştur.

Denizli’de uyguladığımız ankette, mekân bağlamında, “Denizli’yi düşündüğünüzde ilk aklınıza gelen tarihi mekân neresidir?” sorusunun cevapları incelendiğinde Denizli Evleri’nin yedinci sırada olduğunu görmekteyiz. Anketimizdeki “Denizli’yi düşündüğünüzde, aklınıza gelen ilk üç şeyi yazınız” açık uçlu sorusunun cevapları arasında; köşe başı çeşmeler, eski kaldırımlar, yollar, akan sular da vardır. Bir başka açık uçlu soru ise; “Değişen ve gelişen Denizli’de geçmişe ait özlenen bir şer var mı?” sorusudur. Anketimize katılanların özlem duydukları şeylerin arasında; komşuluk ilişkileri, evlerin önünden geçen arıklar, mahalle aralarında akan çeşmeler, tarihi evler, eski yaşam alanları, sobalı evler de vardır.

Yaptığımız derlemelerden ve uyguladığımız anketten hareketle, Denizli’de yaşayan insanların çoğunun belleklerinde, daha önce belirtildiği üzere alışveriş mekânı olarak öncelikle Kaleiçi’nin canlandığını görmekteyiz. İkinci mekân ise Bayramyeri’dir. Bayramyeri Kaleiçi’nin hemen önünde, günümüzde ise neredeyse iç içedir. Bayramyeri, yetmişli yıllara kadar, Belediye Binasının da olduğu, bayramların kutlandığı, şenliklerin yapıldığı bir meydandır. Müftü Ahmet Hulusi Efendi 1919 yılında “İlk Cihad Fetvasını” bu meydana vermiştir. Kaynak kişilerimizden Mithat Makal: “... *Bayramyeri yuvarlaktı. Ben orayı İstanbul’daki Aksaray Meydanı gibi hatırlarım hep. Yuvarlaktı, çim vardı, etrafında bordür taşları vardı, onun etrafında da oturulurdu*” (Makal, 2010) ifadeleriyle tasvir etmiştir. Bu meydana; Bayramyeri camisi, eskiden faytonların daha sonraları damalı taksilerin günümüzde ise şehir otobüslerinin ilk durakları bulunmaktadır. Ayrıca günümüzde meydanın etrafında bankalar, lokantadan markete, ayakkabıcıdan konfeksiyona, züccaciye mağazasından spor mağazasına, fırından kuyumcusuna kadar farklı birçok dükkânın olduğu genişçe bir mekân konumundadır.

Anketlerde belirtilen bir başka alışveriş mekânı ise Sümerbirlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Sümerbirlik, 1949 yılında temeli atılıp, 1953 yılında işletmeye açılan Sümerbank İplik ve Dokuma Fabrikası’nın satış mağazası özelliğine sahipti. 1995 yılında Sümerbank’ın özelleşmesinin ardından bu ismi alan Sümerbirlik Mağazası, Gazi İlköğretim Okulu’nun alt tarafındaki, Doktorlar Caddesi girişinde, Atatürk Parkı’nın zemin katında bulunmaktaydı. Özelleştirmeden sonra çok ortaklı (genelini çalışanlar oluşturmakta) olan bu kurumun hisselerinin büyük bir bölümü iki kişiye aitti.

Son dönemde önce mağazanın yeri değişmiş, daha sonra 2012 yılında da ortakların iflas etmesi neticesinde kapanmıştır.

Belleklerde yer etmiş alışveriş mekânlarından bir diğeri ise, “Şeytan Pazarı” adını taşıyan, Atatürk Caddesi boyunca ‘Kayalık Kahveleri’ne kadar olan alana kurulan bir pazardı. *“Pazar yerinin (Kaleiçi pazarı) şehre uzak oluşu ve haftanın muayyen günlerinde (Pazartesi ve Perşembe) faaliyette bulunması dolayısıyla Delikliçinar’a şeytan pazarı denilen yerde her gün kendiliğinden bir pazar kurulmasına yol açmıştır”* (Denizli Valiliği, 1968: 318). Kaynak kişilerimizden Fikret Önce (Önce; 2011) *“Şu Atatürk Caddesi var ya burası Şeytan pazarıydı. Her gün pazar vardı. Şimdi belediyenin arkasına aldılar ondan sonra kaldırdılar. Gece 11’e kadar falan çalışırdı. Her şey vardı, ne ararsan. Ama azcık kazıktı o başka. Çünkü çarşıdan alıp geliyor burada satıyorlardı. Ama en birinci sebzeyi meyveyi getirirlerdi. Seçme gelir böyle. Şimdiki pazarlardaki gibi değil seçme gelir böyle. Daracıktı bu yol şimdi genişledi. Hasan Gönüllü bir kalem çizdi yolları genişletti. 1975-76-77 o yıllarda.”* şeklinde aktarmıştır. Derleme yaptığımız bazı kaynak kişiler²⁸ ise yerinin tam olarak bugünkü Atatürk Caddesi’nde değil, Atatürk Caddesi’nin Bayramyeri tarafına doğru bir iç sokaktan, şimdiki Atatürk Caddesi’ne paralel bir şekilde Kayalık istikametinde olduğunu, Kayalık kahvelerinin olduğu yerde sona erdiğini aktarmışlardır. Genelde öğleden sonra kurulan bu pazarda her çeşit ürünü bulmak mümkündü. Yaşlı kadınlar kendi ürettikleri soğan, maydanoz, tere, roka vb. ürünler ile kendi hayvanlarında elde ettikleri yumurta, süt ve süt ürünlerini bu pazarda satarlardı. Şeytan Pazarı adı sonraki yıllarda Melek Pazarı olarak değiştirilmiş olsa da halk arasında hâlâ Şeytan Pazarı olarak kullanılmaktadır. Derleme yaptığımız Fikret Önce’nin pazarda satılan ürünler hakkında verdiği bilgilerde, Melek Pazarı olarak adlandırmasının bu alışveriş yerinin Denizli Belediyesi’nin arka tarafına taşınmasından sonraki durumunu aktarmaktadır. Önceleri, Şeytan Pazarı’nda, yere serilmiş bezlerin üzerinde, tezgâhlarda veya evlerinin merdivenlerinde teşhir edilen her kalite ve fiyattaki ürünleri bulmak mümkündü.

Eski Denizli Milletvekillerinden Yusuf Başkaya’nın evinin bulunduğu yere 1973’te inşaatına başlanıp 1976’da hizmete açılan Babadağlılar İşhanı Denizli’nin önemli alışveriş merkezlerindedir. Havlu, bornoz, peştamal, pike, nevresim, masa örtüsü, şal benzeri Denizli’ye özgü tekstil ürünlerinin tamamı Babadağlılar çarşısında

²⁸ TOK, Süleyman (2011).; BAKIRTAŞ, Ahmet (2011).; KURGUN, Levent (2013).

bulunabilmektedir. Çarşıda bu ürünleri satan yetmiş işyeri bulunmaktadır. Denizli’de yaşayanların yanı sıra, yerli ve yabancı turistlerin şehre özgü öncelikli alışveriş merkezi özelliğine sahip olan Babadağlılar Çarşısı, Kaleiçi ile birlikte Ahilik sisteminin yaşatıldığı kültürel mekân olma özelliğine sahiptir. İşhanının giriş kapısında M. İlhan Canbaba’ya ait: “*Besmele çek gir çarşıya, selamı da unutma ha, kiloyu eksik çekme ha, metreyi kısa tutma ha, halka hizmet eylemektir Hakk’a hizmet eylemek, iyi belle sen bu sözü, sakın yabana atma ha, alışırken veriş derken ölçü tartı satış derken paraya pula tapma ha, insanlığı unutma ha!*” ifadeleri yazılıdır. Giriş kapısında yazılı olan bu ifadelere uygun alışverişlerin yapıldığı bilgisini, derleme yaptığımız kişilerin aktarımlarından da edinebilmekteyiz. Uyguladığımız ankete katılanların yaş aralığına baktığımızda 41 ile 68 arasında olduğunu görmemize karşın, sorduğumuz “Denizli’yi düşündüğünüzde ilk aklınıza gelen alışveriş mekânı neresidir?” sorusuna %4 oranında da olsa Forum Çamlık, Teraspark, Pekdemir gibi yeni açılmış olan büyük alışveriş merkezlerine yönelik cevaplar da alınmıştır. Bu alışveriş merkezleri 2000’li yıllardan itibaren açılmaya başlamış, giyimden ev eşyasına, mobilyadan takıya, marketten eğlence mekânlarına birçok unsuru içlerinde barındıran, çok katlı yapılarıdır. Ayrıca az sayıda da olsa cevaplar arasında Kuşpınar Mahallesi’nde kurulan Çarşamba Pazarı ve İncilipınar Mahallesi’ndeki kurulduğu günden adını alan Salı Pazarı bulunmaktadır.

Eğlence mekânları sadece insanların hoşça vakit geçirdikleri alanlar değil, birlik beraberliğin arttığı, sohbetlerin yapıldığı mekânlardır. Bu sohbetlerin yapıldığı mekânların en önemlilerinden biri de kahvehanelerdir. Derlemelerimizde ve yaptığımız ankette eğlence mekânı olarak kahvehaneler ilk sıralarda yer almaktadır. Bunların başlıcaları; İşçi Kahvesi, Meserret Kahvesi, Söğütlü Kahve, Çınar Kahvesi, Gazallı Kahvesi, Pekşen Kahvesi, Meydan Kahvesi, Kayalık Kahveleri, İsmailoğlu Mustafa Efendi’nin Kahvesi, Cami Kahvesi, Muhaciroğlu Kahvesi, Kahveci Şakir’in Kahvesi vb. gibi birçok kahvehane vardı. Hazaz Kahvesi Kaleiçi’nin girişinde, Hazaz başının da oturduğu bir kahvedir. Kaleiçi’nin bekçilerinin ayrı olduğunu daha önce aktarmıştık, bu bekçilere “hazaz”, bunların sorumlusuna da “hazaz başı” denilirdi. “*Kaleiçi’nin Pazar günleri kapıları kapalıydı. Bir Bayramyeri kapısı açıktı. Bekçi başı vardı hazaz başı vardı. Hazaz başı derlerdi şimdiki bekçi başı. Hazaz başı hazaz kahvesinde oturur, ondan izin alırsın yani içeri girmek için. O izin vermezse yo, giremezsin*” (Sehim, 2010). Bu kahvenin adını, hazaz başının devamlı bu kahvede oturmasından dolayı aldığını düşünmekteyiz. Kaleiçi esnafının gün boyu buradan çay kahve içmelerinin yanında,

sabah dükkânlarını açmadan önce, çoğu esnaf bu kahvede toplanarak işe henüz işe başlamadan hep birlikte kahve içerdi. Kahvenin önünde bir de çeşme bulunmaktaydı. Delikliçınar'da Meydan Kahvesi, Çınar Kahvesi ve Meserret Kahvesi bulunurdu. Meserret Kahvesi ve Oteli, Yeni Cami'nin hemen yanında, Denizli lisesi caddesi üzerindeydi. 1960'lı yılların sonuna kadar hizmet veren bu kahvehanenin kapalı bölümü, çardaklı bölümü ve açık bölümü bulunmaktaydı. O günlerde halkın toplanma yerlerinden bir diğeri Çaybaşı meydanıydı. *“Buradaki camii kahvesi, muhaciroğlu kahvesini işleten Abdürrahman kahvesi, kahveci Şakir'in kahvesi, o zamanın ünlü kahveleriydi. Hepsi birbirine benzer eski tip tabanı toprak, kenarlarda peykeler, sedirler, hasır iskemleler, kış ise orta yerde bir soba, masaların üstünde dolu bir karcı bardağı (Testiye Denizli'de bardak denir), bir billur (cam bardak) bir de sigara yakmak için tenekeden yapılmış, üstünde bir köz bulunan saplı bir ateşlik. Mevsim yaz ise çay boyunca sıralanmış iskemleler, hasırlar, masaların üzerinde aynı şeyler. Kahve fiyatları Denizli tabiri ile ıspanaktan ucuz. 4 fincan kahve on paraya. Her gün para vermek adet değildir, bir ay içilen kahve ocağın iki tarafından bir yere ak toprakla çizilir. Aybaşında çeteleye bakılarak hesap görülür”* (Denizli Valiliği, 2001: 91). Çaybaşı Meydanı'nda bulunun bir diğeri mekân Türk Ocağı Denizli Şubesi Binası'dır. Burada kültürel ve bilimsel toplantıların yanında, eğlenceler ve fener alayları da düzenlenirdi. Kayalık mahallesinde dört yol ağzının olduğu yerde (Müftü Ahmet Hulusi İlkokulu'nun yan tarafı) büyük bir meydan, bu meydanda üç tane büyük çınar ağacı (boyları 20 metre kadar) olduğu ve bu ağaçların altında iki taraflı kahvelerin bulunduğu bilgisi kaynak kişilerimizden edinilmiştir. Özellikle akşamüzeri işten dönenlerin sıkça uğrak yeri olan bu kahvelerde, kişiler yorgunluk kahvelerini içerken sohbet ederlerdi. Yapılan derleme ve ankette, Acıpayam yolu üzerindeki Söğütlü Kahve'nin, Topraklık Mahallesi'ndeki Gazallı Kahvesi'nin ve Pekşen Kahvesi'nin de belleklerde yaşadığı görülmektedir. Derleme yaptığımız kaynak kişilerin belirtmemesine karşın, araştırma yaptığımız yazılı kaynakların birinde²⁹ 1930'lu yıllara kadar Denizli'de bazı kahvehanelerin çalgılı olduğu da belirtilmiştir. Özellikle yaz aylarında yatsı namazından sonra başlayan bu eğlencelerde müzisyen toplulukları tarafından mikrofonsuz şarkılar söylenirdi. Ayrıca bu kahvehanelerde bayan garsonlar da çalışırlardı. Bu kahvehanelerin bazıları; Delikliçınar'daki Merkez Kahvehanesi, Eyüp Kahvehanesi, Bayramyeri Merkez

²⁹ ŞEMSİOĞLU, Cevdet. (2004), 20. Yüzyıl Başlarında Denizli, Sanatseverler Derneği Yayınları No:3, Denizli, s.76-80.

Kahvehanesi, Sefa Kahvehanesi ve Kayalık Meydan Kahvehanesi'dir. Ayrıca bazı kahvehanelerde 1980'li yıllara kadar içki satışı da yapılmaktaydı.

İçkinin satıldığı ve tüketildiği mekânlar içerisinde lokantalar ve meyhaneler de belleklerde eğlence mekânı olarak yaşamaktadır. Denizli'de, Kırıkçatal Lokantası, Şahap Ustanın Yeri, Küçük Metin'in Yeri, Baba Adem'in Yeri, Majestik Meyhanesi, Babanın Yeri, İstiklal Meyhanesi, Gamgam Lokantası, İncilipınar Restoran, Değirmende Alabalık, Kelleci Kardeşler ve Müzikseverler Lokali belleklerde yaşayan mekanlardır. Kırıkçatal Lokantası'nda, adından da anlaşıldığı üzere bütün çatalların bir dişleri eksikti.

Bir diğer eğlence mekânı olan sinemalar, sadece film gösterimleriyle değil orada tüketilen yiyecek ve içecekleriyle de belleklerde yer etmiştir. Önceleri, açık (yazlık) ve kapalı (kışlık) olmak üzere iki tür sinema bulunmaktaydı. Denizli'de ilk sinema filminin, “1912 yılında Kayalık'ta Kahveci Abdullah'ın kirasındaki Hadımoğulları'na ait bahçeli kahvede” (Şemsioğlu, 2004; 37) gösterildiği belirtilmiş olmasına karşın, bir başka yazılı kaynakta “İlde sinemacılık 1928 yılında başlar. İlk gösterilen film –Yusuf Ali Pehlivan-dır” (Denizli İl Yıllığı/1973, 1973; 109). bilgisine yer verilmiştir. 1967³⁰ ve 1973³¹ Denizli İl Yıllıkları'na göre, 1967 yılında; Yeni, Cem ve Tümen Sinemaları kapalı, Yeni, Cem, Şafak, Nur Sinemaları açık olmak üzere toplam sekiz, 1973 yılında ise sekiz açık, on altı kapalı toplam yirmi dört sinemanın merkezde bulunduğunu belirtmektedirler. Yaptığımız derlemelerden bu sinemaların en meşhurlarının; Cem Sineması, Venüs Yazlık Sineması, Gar Sineması ve Belediye Sineması olduğu görülmektedir. Cem Sineması'nın hem yazlık hem kışlık bölümü vardı. Eski Hükümet Konağı'nın karşısında olan bu sinema Şahap Cem'e aitti. “Cem sineması vardı, şuanda Merkez Bankası'nın karşısındaki Denizli Çarşısının olduğu yerde. Bahçesinde açık birde binası vardı. Binanın iç duvarlarında hasırlar vardı. Efendim Yurt Sineması vardı, Atatürk Parkının yanında. Venüs sineması vardı, Candoğan parkının karşı köşesinde. Orası Venüs sinemasıydı, yabancı film oynatırdı. Diğerleri Türk filmi oynatırlardı. Hafta da bir veya on beş günde bir yeni film gelirdi. Ben ilk filme altı yaşında Cem sinemasında gittim. Atlıların üstüme geldiğini sanıp korkmuştum” (Makal, 2010). Belediye sineması, ilk olarak 1920'li yılların sonlarında açılmış, değişikliklere uğramasına rağmen yakın zamana kadar varlığını sürdürmüş ve nihayetinde büyük hasar

³⁰ Denizli İl Yıllığı/1968, s. 221.

³¹ Denizli İl Yıllığı/1973, s.158.

gördüğü 16 Ocak 2012'deki yangından sonra yıkılmıştır. Bu sinemalardan başka; Odun Pazarı, Nur, Zafer, Işık, Ferah ve Yeni adlı sinema salonları da bulunmaktaydı. Günümüzde ise, sadece büyük alışveriş merkezlerinde sinemalar mevcuttur. Kaynak kişilerimizden Soylu çocukluk döneminin sinemalarına ilişkin şu görüşü paylaşmıştır: *“Bizim ev Orkul (Candoğan) parkının ordaydı. Tam karşımızda Kemal abinin (topla kemal derlerdi) işlettiği sinema vardı. Hemen yanında bir tane daha sinema vardı. O gün için halkın tek eğlencesi oydu yani. Yaz günleri bu sinemanın başlama ve dağılma saatlerinde yollar çok kalabalık olurdu ve baya hoş bir şey olurdu yani. Sinemada çekirdek olurdu, fıstık, nohut olurdu. Bilhassa çekirdek olurdu. O zaman için bizim çok hoşumuza giden gazoz arabaları vardı. Dört tekerlekli bir arabanın üzerinde imal ediyor orada bardağa doldurup satıyorlardı. Bir de kavrulmuş dediğimiz nohudu kavuruyorlar bir baca yapıyorlar altına kâğıt koyup tezgâhta satıyorlardı. Şimdi o tatların hiçbirini bulamıyorum”* (Soylu, 2010). Sinemaların girişinde, kasaların içine koyulan buzlarla soğutulmuş Zafer Gazozları olduğu, çekirdek yemenin ve film aralarında satılan Zafer Gazozu içmenin o dönemdeki en büyük zevklerden biri olduğu, o dönemi yaşamış birçok kişinin ortak görüşüdür.

Eğlence alanı olarak ele alınacak bir diğer yer ise mesire alanlarıdır. Mesire alanlarını ayrı bir başlık olarak incelemeye çalışacağız. Mesire alanı olan, Hıdırellez eğlencelerinin yapıldığı Çamlık mesireliğini Hıdırellez eğlencesi boyutunda ele alacağız. Hıdırellez eğlenceleri Mayıs ayının beşini altısına bağlayan gece kutlanmaktadır. Etkinliğin mekânla özdeşleşmesinin paralelinde Denizli'de bu güne Çamlık günü de denmektedir. O gün herkes Çamlık'ta toplanır, sadece merkezden değil çevreden de otobüslerle insanlar gelirlerdi. Burada yemekler pişirilip yenir, çaylar kahveler içilir, salıncaklar kurulur, uçurtmalar uçurulur, yumurta tokuşturma yarışması gibi yarışmalar düzenlenirdi. *“Hıdırellez de bütün insanlar Çamlığa giderlerdi. Buradan bazı esnaflar, bazı insanlar bizden ezme, şeker, helva alırlardı, onları Çamlıkta satarlardı. Sergiler açılırdı. Şerbetçiler şunlar bunlar, bahçıvanlar marul getirir herkes oraya giderdi. O zaman böyle vesait mi var? Faytonlarla yirmi beş kuruşa oraya varırdık. Eğlenirdik gelirdik. Bir yağmur yağardı, hayda kaçarlardı öyle”* (Helvacı, 2010). Bir başka kaynak kişimiz olan Bekir Soylu ise Hıdırellez'de, Murat Dede'nin (günümüzde Devlet Hastanesinin çevresi) bulunduğu yere gidildiğini aktarmıştır. *“Benim aklımda kaldığı kadarıyla ufakken biz oraya giderdik. Orası da yine çok kalabalık olurdu. İşte kır yemekleri, patlıcan gözlemesi, yumurta kaynatması,*

patates kaynatması gibi aperiatif şeyler yenilirdi. Ondan sonra toplar oynanır, uçurtmalar uçurulurdu. Çok zevkli olurdu. Orada ağaçlara çaput bağlarlar bir dilek dilerlerdi” (Soylu, 2010). Konuşmamızın devamında sonraki yıllarda kendilerinin de Çamlık gününde (Hıdırellez) Çamlık’a gittiklerini belirtmiştir. Ulaşabildiğimiz kaynakların ikisi³² de Hıdırellez; Beşler ve Yediler türbesinin bulunduğu Muratdede’de (hastanenin yanı) geçirdikleri belirtilmiştir. Derleme yaptığımız kişilerin çoğu, Hıdırellez’in toplumdaki değerinin bir göstergesi olarak, o günün gelmesini “iple çektiklerini” aktarmışlardır.

Denizli’deki mesire alanlarına gösterilen ilgiyi, diğer şehirler için de geçerli olabilecek sularının ve ağaçlarının çok olmasına, bu alanlardaki temiz ve serin havanın varlığına dayandırabiliriz. Bu gerekçelerle mesire alanlarındaki etkinliklerin özellikle sıcak havaya dayalı olarak bahar ve yaz aylarında gerçekleştirildiğini görmekteyiz. Uyguladığımız ankette ve yaptığımız derlemelerde Denizli’de yaşayan kişilerin belleklerinde mesire alanı olarak en çok hatırlanan yer Karacı dağının eteğinde bulunan Çamlık mesireliğidir. Çamlık günümüzde şehirle iç içe bir konumdadır. 1967 ve 1973 Denizli İl Yıllıkları’ndan, o yıllarda şehre dört kilometre uzaklıkta ve yolunun olduğu anlaşılmaktadır. 1931 yılında Denizli’ye gelen Mustafa Kemal Atatürk’ün Çamlık’ı da ziyaret ettiği ve çok beğendiği söylenmektedir³³. 1967 yılında bir büfe, bir gazino, çeşmeler, ağaçtan yapılmış piknik masaları bulunan bir mesire alanıyken, günümüzde üç göleti, doğal taş döşeli yürüme yolları, koşu parkuru, otoparkları, üç büfesi ve tahtan yapılmış çardakları olan mesire alanıdır. Çamlık, belirtildiği üzere geçmişten günümüze değin Hıdırellez kutlamalarının gerçekleştiği mesire alanı olma özelliğini sürdürmektedir: “*Çamlık günü yapılırdı. Hıdırellez için. Hıdırellez içinde, normal zamanda da sadece şehir merkezinden değil otobüslerle çevreden de gelen kişiler olurdu buraya.*” (Soylu, 2010).

Karataş mesireliği, merkez Karataş Köyü’nün olduğu yerde, şehir merkezine 20 kilometre uzaklıktadır. Çam ağaçlarının içinde bol suyu olan Denizli’nin en geniş mesire alanıdır. Cankurtaran (Vali Çeşmesi) Mesireliği, eski Denizli Acıpayam yolu üzerinde merkeze 20 kilometre uzaklıktadır. İl merkezine göre 1.400 metre daha

³² Ayrıntılı bilgi için bkz. YALÇIN, Osman (1969). Denizli, Özyürek Yayınevi, İstanbul, s.26.; ŞEMSİOĞLU, Cevdet (2004). 20. Yüzyıl Başlarında Denizli, Sanatseverler Derneği Yayınları No:3, Denizli, s.90-91.

³³ Ayrıntılı bilgi için bkz. KODAL, Tahir (2007). Atatürk Döneminde Denizli (1923-1938), Denizli Ticaret Odası Kültür Yayınları No:4, Denizli, s.155.

yüksektedir. Eskiden oradan geçen araçların durduğu bir nevi zorunlu dinlenme yeridir. Yolun dik olması nedeniyle araçlar hararet yapar, burada dinlendirildi. Buz gibi akan çeşmesi, 1928-1932 yılları arasında Denizli’de valilik yapmış olan Halit Aksoy tarafından yaptırılmış olmasından dolayı adı Vali Çeşmesi’dir. Bu dinlenme yerinin kebabı meşhurdur. Sadece araçların dinlendirildikleri yer değil piknikçilerin de sık sık gittikleri bir mesire yeridir. Günümüzde yol güzergâhı değiştiği için buradan araçlar geçmemektedir. Şu an burası Honaz Dağı Milli Parkı sınırları içerisinde kalmıştır. Burada kır kahvesi, seyir terası, piknik masaları, futbol sahası, çeşmeler ve tuvaletler bulunmaktadır.

İncilipınar mesire alanı 1900’lü yılların başında şehir merkezine iki kilometre uzaklıktayken günümüzde şehrin ortasında kalmıştır. O yıllardan bugüne insanların tercih ettiği mesire alanlarından biridir. Su kaynaklarının çıktığı ve bu suların doldurduğu havuzlarıyla, büyük çınar ağaçlarıyla ve 1936 yılında buraya yapılan gazinosuyla belleklerde yer etmiştir. 2005 yılında İncilipınar mesire alanındaki gazino ve havuzlar yıkılarak, yeniden düzenleme yapılmış ve bu mesire alanı İncilipınar Vali Recep Yazıcıoğlu Parkı adını alarak 10 Ağustos 2006 yılında tekrara açılmıştır.

Karcı mesire alanı, Başkarcı’da kar sularıyla beslenen İsrail Deresi boyunca uzanan mesire alanıdır. Derenin etrafında karaçam, kızılçam ve çınar ağaçları mevcuttur. 1970’li yılların sonunda piknik alanı düzenlemesi ve bir tesis yapılmış olsa da günümüzde bu tesis kullanılamayacak durumdadır. Ancak tabiat güzellikleri bozulmadan günümüze kadar ulaşmıştır. Denizli merkezdeki bir başka mesire alanı Tugay (Fırka) Bahçesi’dir. Burası günümüzdeki askeri gazinonun olduğu yerde bulunmaktaydı. Bu mesire alanından çıkan suyun debisinin çok yüksek olduğu ve bu suyun Değirmenönü’nden, Çaybaşı’na oradan Ulu Cami’nin oraya kadar akan bir çay olduğu kaynak kişiler tarafından aktarılmıştır. Geçtiği güzergâhta birçok değirmen olduğu da aktarılmıştır. Buranın mesire alanı olmasının yanında aynı zamanda gazinosu, lokantası ve sinemasıyla bir eğlence mekânı olduğu da vurgulanmıştır.

Mekânları tasnif ederken eğlence amaçlı, alışveriş odaklı, tarihi ve turistik niteliği bulunanları ve mesire alanları olarak ayırmıştık. Kaleiçi, Pamukkale, Bayramyeri örneklerinde olduğu gibi bazı mekânların birden çok özelliği barındırması gerekmesiyle belirtilen mekânlara ilişkin bilgiler birden fazla başlık altında sunulmuştur.

2.2.2. Olaylar ve Kişiler

İnsanoğlunun yaşadığı her coğrafyada olduğu gibi Denizli’de de yakın tarihte meydana gelmiş, halkı etkileyen olaylar olmuştur. Bu olayların yanı sıra halka yol gösteren, kentin fikir hayatında, kalkınmasında ve gelişmesinde öncülük etmiş önemli şahsiyetler de tarihî olaylarda etkili olmuşlardır. Bu bölümde, belleklerde yaşayan belli başlı olayları ve şahsiyetleri aktarmaya çalışacağız.

Fay hattı üzerinde kurulmuş olan Denizli’de tarih boyunca birçok deprem meydana gelmiştir. Yazılı kaynaklarda, bazı şiddetli depremler sonrasında şehrin neredeyse tamamının yıkıldığı belirtilmektedir. “*Bu havalide yer depremi çok olur. Büyük depremlerin muhtelif zamanlarda şehirleri tamamen harap eylediği olmuştur. (Hierapolis), (Laodikya), ve (Denizli) şehirleri zaman zaman bu zelzelelerden harap olmuştur. (1160R. 1744M.) yılında vuku bulan büyük bir zelzelede Denizli şehir kâmilten harap olmuş bulunduğundan Denizli halkı muhtelif yerlere göçmüştür. Bir kısım halkta zelzeleden daha az zarar gören bağ ve bahçelerindeki evlere göçmüşlerdir*” (Akça, 1945: 9). Akça kitabında (1945) depremin 1744 yılında meydana geldiğini aktarmışsa da, bu depremin tarihi ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır.³⁴ Muallim Murat ise eserinde, “*Şimdiki çarşının bulunduğu yerde inşa edilmiş olan eski Denizli kasabası 1132 hicri³⁵ senesinde vukua gelen dehşetli hareketiarz neticesinde kâmilten mahvolmuş ve ahali bahçelerine göçerek şimdiki Denizli’yi yeniden inşa etmişlerdir*” (Muallim 1933; 6) ifadesine yer vermiştir. Kemal Şakir (1927; 54) de Denizli adlı eserinde depremin 1132 hicrî yılında meydana geldiğini belirtmiştir. Kaynaklarda geçen tarihler arasındaki büyük farklardan dolayı, bahsedilen deprem aynı olabileceği gibi farklı depremlerden de bahsedilmiş olabileceği düşünülmektedir. Denizli tarihinde Büyük Deprem (Goca Zelzele/Goza Irlantı) olarak belleklerde yer etmiş olan deprem, H.1315 / M.1899 yılının Eylül ayında olmuştur. Bu depremde ne kadar can kaybının olduğu bilinmemekle beraber, o günü yaşamışlarından dinleyen kişiler Denizli’de hemen hemen hiçbir evin kalmadığını ve binlerce kişinin öldüğünü aktarmışlardır. O günün şartlarında çadırlar ve barakalar kurulmuş evi yıkılan kişiler buralara yerleştirilmişlerdir. Çevre ilçelerden ustalar getirilerek Denizli kenti tekrar inşa edilmiştir. Deprem sadece insanları öldürmemiş, Denizli’nin tarihe ışık tutan evleri, camileri, hanları, hamamları

³⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Muzaffer ÇETİN, Başbakanlık Osmanlı arşivlerine dayandırdığı bilgide, depremin 19 Kasım 1717 tarihinde meydana geldiğini, 4 Aralık 1717 tarihinde Padişah 3. Ahmet’e 77 imzalı bir dilekçe göndererek depremden dolayı vergilerde indirim istediklerini belirtmiştir.

³⁵ Miladî 1720.

gibi cansız nesnelere olarak algılanan ama belleklerde hayat bulmuş yapılarını da yıkmıştır.

Bir diğer olay Kolera Vakası olarak belleklerde yer etmiştir. Kolera “*Kolera mikrobundan ileri gelen, kusma ve ishallerle kendini gösteren, vücutta aşırı tuz ve su kaybına sebep olarak ölüme yol açan, bulaşıcı ve kırıcı ince bağırsak hastalığı*”(Çağbayır, 2007: 2718) olarak açıklanan hastalıktır. 1914 yılının yaz aylarında görülen bu salgın hastalık birçok kişiye bulaşmış ve ölümler başlamıştır. Bu durum karşısında halk, tabii çarelere başvurmuştur. “*Hastaların başucunda kekik, mercan köşkü, nane, limon, gedemen toprağı, çıra, sirke ve soğan gibi bulantıyı kestiğı zannedilen, nispeten ayıltıcı ilkel ilaçlar bulunduruluyordu*” (Şemsioğlu, 1964: 116-117) Bu tür unsurlarla hastalıktan kurtulacaklarını düşünseler de fayda etmemiştir. O dönemde, evlerde hasta olanlar doktorlara haber verilmediyse komşular ihbar edip hastaları bildirmekte idi. Doktor çağırılmamasının sebebi ise o dönemde kulaktan kulağa yayılan doktorların verdikleri ilaçların zehir olduğu, hastayı iyileştirmek yerine öldürdüğü söylentisidir. Doktorlar hastalığın teşhisini koyduktan sonra İzmir’den de gelen doktorlarla aşı yapılmak suretiyle hastalık kontrol altına alınmış ölümler azalmış ve belli bir süre sonrada hastalık tamamen yok edilmiştir. O dönem ölenlerin sayısı net olarak bilinmemektedir. Hastalığın nedeni olarak sebze ve meyve bahçelerinin kanalizasyon sularıyla sulandığı düşünülmektedir. Hatta o dönem sebze ve meyve satışı Denizli’de yasaklanmış olsa da mahalle aralarında gizlice satışların yapıldığı aktarılmıştır. Başkalarına da bulaşmaması için cenazeler, evlerden alınıp mezarlıklarda yıkanıp kefenlenmekte ve çıkan kıyafetleri yakılmaktaydı. Bu dönemde sosyal ilişkiler durmuş, toplu olarak hiçbir şey yapmanın yanında insanlar arasında ziyaretler dahi kesilmiştir.

Denizli’nin yaşayan belleğinde önemli şahsiyetler de bulunmaktadır. Birinci Dünya Savaşı sonucunda yenilmiş sayılan Osmanlı Devleti’nin toprakları düşman kuvvetleri tarafından işgal edilmeye başlanmıştı. İzmir’in Yunanlılar tarafından işgal edileceğı haberini alan İzmir Valisi ve komutanı Nureddin Paşa, böyle bir durum olacak olursa ne yapılabileceğini görüşmek üzere 23-26 Mart 1919 tarihleri arasında bir kongre toplar. İzmir Müdafaa-i Hukuk ve Reddi İlhak Kongresi’ne çevre il ve ilçelerden heyetler katılmıştır. Reddi İlhak Kongresinde alınan kararlar sonucunda “Denizli Müdafaa-i Hukuk ve Reddi İlhak Cemiyeti” kurulmuş, ardından “Heyet-i Milliye” adını taşıyan bu heyetin, Denizli temsilcileri arasında bulunan ve heyete başkanlık eden kişi

Müftü Ahmet Hulusi Efendi'dir. Kongreden başta İzmir ve çevresini işgal etmek isteyen düşmanlara karşı her ne şartta olursa olsun karşı çıkılacağı ve düşmanla savaşılabacağı kararı çıkmıştır. İzmir'de toplanan kongreden döndükten sonra Müftü Ahmet Hulusi Efendi Denizli'nin kasaba ve köylerini dolaşarak ülkenin ne durumda olduğuyla ilgili ve yapılması gerekenler hakkında bilgiler vermiştir. Müftü Ahmet Hulusi Efendi sadece Denizlilerle bu işin başarılamayacağını bilincinde olduğu için, öncelikle henüz işgal edilmemiş olan Aydın'a, ardından Nazilli'ye gitmiş ve orada da savunma yapılması gerekliliğini vurgulamıştır. Daha sonra ise Dinar ve Afyon'a geçerek buralarda vatanın savunması ile ilgili görüşmelerde bulunmuştur. 15 Mayıs 1919'da Yunanlıların İzmir'i işgal ettikleri bilgisini alır almaz çalışmalarına başlamıştır. Öncelikle bir toplantı yapılarak, bu durumun halka anlatılmasının, halkın bilgilendirilmesinin gerekliliğine inanmıştı. Toplantı yapılacağını halka duyurmak için tellallar tutuldu ve imamlara da haber gönderip cemaatlerinin çağrılması istendi. Halk, Delikliçınar Meydanı'nda, Kayalık'taki Müftülük Binası'nın önünde ve Çaybaşı Meydanı'nda toplanmıştır. Toplantı, o zamanki Belediye'nin bulunduğu Bayramyeri'ndeki meydanda yapılacaktır. Toplanan halkın bir kısmı Bayramyeri'ne geçmiş, büyük çoğunluğu ise Müftü Ahmet Hulusi Efendi ile müftülükten Ulu Cami'ye gelmiştir. Müftü Ahmet Hulusi Efendi Tekbir sesleri arasında buradaki Sancak-ı Şerifi alarak kalabalığın önüne geçmiştir. Bayramyeri'ne gelindiğinde orada bekleyen diğer kişilerle beraber çok büyük bir kalabalığın olduğu söylenmektedir. Denizli'de toplantı başladığında İzmir işgalinin üzerinden henüz dört saat gibi kısa bir süre geçmişti. Müftü Ahmet Hulusi Efendi düşmanla, her ne şartta olunursa olunsun düşmanla savaşılabacağı gerektiği ile ilgili bir konuşma yapmıştır. Düşmanla savaşmanın "farz" olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Müftü Hulusi Efendi "elinizde hiçbir silahınız olmasa dahi 'üçer taş' alıp düşmana atmak suretiyle dahi olsa fiili mücadelede bulununuz" demiştir³⁶. Bu toplantı "üç taş" toplantısı olarak da belleklerde yer etmiştir. Görüştüğümüz özellikle elli yaş üzerindeki

³⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. ŞEMSİOĞLU, Cevdet (2004). 20. Yüzyıl Başlarında Denizli, Sanatseverler Derneği Yayınları No:3, Denizli, s.210-215.; MÜFTÜLER, Lütfü (1989). Millî Mücadelede (Aydın Cephesinin Kurucusu) Denizli Heyeti Milliyesi, Anadolu Matbaası, Denizli, s.1-25.; Denizli Valiliği (1968). Denizli İl Yıllığı 1967, Ayyıldız Matbaası A.Ş., Ankara, s.132-136.; Denizli Valiliği (1973). Cumhuriyet'in 50. Yılında Denizli, Denizli İl Yıllığı/1973, Ayyıldız A.Ş. Basımevi, Ankara, s.15-19.; TOKER, Tarhan (1967). Denizli Tarihi, Yeniğün Matbaası, Denizli, s.121-157.; MAKAL, Tahir Kutsi (2010). "Edebiyata Yansıyan Müftü Ahmet Hulusi Efendi", Milli Mücadele'de Denizli ve Müftü Ahmet Hulusi Efendi Sempozyumu '24-25-26- Haziran 1992 Denizli' Bildiler Kitabı, Denizli Belediyesi Kültür Yayınları, Yayın No: 09, Dahi Yayımcılık, Denizli, s.33-40.; SARIKOYUNCU, Ali (2010). "Millî Mücadele'de Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi", Milli Mücadele'de Denizli ve Müftü Ahmet Hulusi Efendi Sempozyumu '24-25-26- Haziran 1992 Denizli' Bildiler Kitabı, Denizli Belediyesi Kültür Yayınları, Yayın No: 09, Dahi Yayımcılık, Denizli, s.46-95.

Denizlililer hala daha evlerinin bir köşesinde üç tane taş bulduklarını belirtmişlerdir. “İnşallah bir daha kullanmaya ihtiyacımız olmaz ama tekrar öyle bir durum meydana gelirse diye hâlâ saklarız demekteler³⁷. Denizli’de de Bayramyeri Meydanı’nda yapmış olduğu tarihî konuşmaya istinaden büstünün de bulunduğu “Üç Taş Anıtı” Denizli’de yaşayanların ve şehre gelen turistlerin ziyaret ettiği öncelikli mekânlardandır.

İzmir’i işgal eden Yunanlılar, Denizli istikametine doğru, girdikleri her yeri yakıp yıkarak ilerlemeye başlamıştır. İlerleyen Yunanlılara karşı savunmayı sadece ordu kuvvetleri değil, Yörük Ali Efe, Köpekçi Nuri Efe, Gökçen Efe, Atçalı Kel Mehmet Efe ve Demirci Mehmet Efe gibi efelerin komutasındaki kuvvetler de yapmaktaydı. Düşman Nazilli’ye kadar ilerlemiş, Denizli’ye yaklaştığı sırada Müftü Ahmet Hulusi Efendi, yurt savunmasında görev alan Demirci Mehmet Efeye (bu sırada Goncalı’dadır) telgraf çekerek düşman şayet Denizli’ye ulaşırsa, burada yaşayan Rumların arkadan vuracaklarından endişe ettiğini belirtmiştir. Bu durumun engellenebilmesi için Rumların şehirden uzaklaştırılması gerektiğini ve en doğru yerin Dinar tarafları olduğunu belirtmiştir. Demirci Mehmet Efede bunun için Sökeli Ali Efe’yi beraberinde kırk zeybek ve kızanı ile Denizli’ye gönderir. Sökeli Ali Efe zeybekleriyle Denizli’ye ulaşır. On beş yaşından büyük erkekleri mecbur olmak üzere isteyenleri de eşi ve çocuklarıyla 7 Temmuz 1920 tarihinde trene bindirir ve Eğridir’e gönderir. Sökeli Ali Efe, Delikliçinar’daki Maarif Hanı’nda ikamet etmektedir. Yaptığımız derlemlerde bundan sonrası için iki farklı olay anlatılmaktadır. Biri, halka düşmanın Çal üzerinden Denizli’ye yaklaşmakta olduğunu ve kaçmaları gerektiğini söyleyerek, halkın yükte hafif ama değerli eşyalarını yanlarına alarak yola çıkmalarını istemesidir. Zira Tavas yolu o zaman Çamlık tarafındaydı ve halk daha güvenli olan Tavas’a kaçacaktı. Sökeli Ali Efe de Çamlığa pusu kurup bunları soyacaktı. Halkın birçoğu buna inandı ve yola çıktı, Sökeli Ali Efe, amacına ulaşarak halkı soydu. Ertesi günü halk düşmanın gelmediğini, bunun efenin bir oyunu olduğunu anladı ve efeyi şimdiki Delikliçinar meydanında Demirci Efe’yle telgraf aracılığıyla konuşurken kıstırdı. Bu olaydan Demirci Mehmet Efe’nin de haberi oluş ve Sökeli Ali Efe’ye geri dönmesi gerektiğini iletmiştir. Meydanda toplanan kişiler, Sökeli Ali Efe ve zeybeklerinin silahlarını teslim ederek gara gitmelerini ve trene bindiklerinde iade edeceklerini söyleyerek silahlarını almışlardır. Günümüzdeki Hükümet Konağı’nın önüne geldiklerinde ateş edilmeye

³⁷ SEHİM, Mehmet (2010).; TOK, Süleyman (2011).; ÇOŞKUN, Mehmet Hamdi (2011).

başlanmış ve orada Sökeli Ali Efe ile bazı kızanları ölmüştür. Bir diğer anlatı ise, Maarif Han'da kalan Sökeli Ali Efe'nin sarhoş bir şekilde gece kaldığı hana giderken çeşmeden su doldurmakta olan bir kıza sarkıntılık ettiği bilgisine dayanır. Kız, efe yapma bu sana yakışmaz derken efe kızın boynundaki kolyeyi kopartmıştır. Kız, efenin elinden kurtulur ve evine giderek olanları babasına anlatır. Babası bu olanları kendine yediremez ve ertesi gün efenin gideceğini haber alır. Gara gitmek için geçeceği güzergâhta pusu kurulacak en iyi yerin şimdiki Hükümet Konağı'nın olduğu yer olduğuna karar verir ve orada pusu kurar. Efenin yaptıklarından rahatsız olan halkın bir kısmı da yardımcı olur. Efe geçerken onu ve etrafındaki zeybeklerinden bir kaçını öldürür. Belirtilen iki anlatıda da Sökeli Ali Efe'nin öldürüldüğü yer aynıdır. Yaralı kurtulan Sökeli Ali Efe'nin kızanları olayı Demirci Efe'ye anlatırlar. Demirci, adamının öldürüldüğünü duyunca ben Denizli'yi yakarım diye yola çıkar. Trenden iner inmez orada cepheye gönderilmek üzere trene un yükleyen birini vurur. Ardından kendisini karşılamaya gelen Albay Tevfik Bey'i öldürür. Sonra Hükümet Konağı'na geçerek, oraya yerleşir ve adamlarını mahallelere dağıtarak evinde silah olan herkesi toplamalarını emreder. Toplanan kişileri olayı yaşamış kızanlara göstererek ilgili kişilerin olay yerinde olup olmadığını öğrenmeye çalışır. Orada öldürdüğü kişi sayısı hakkında farklı görüşler olmasına karşın ortalama elli ile altmış kişi olduğu düşünülmektedir. Araya giren Sarayköylü Şıh Tahir Efendi, efeden bu işe son vermesiyle ilgili rica bulunmuş ve Efe de bunu kırmamıştır.³⁸ Daha sonra Demirci Mehmet Efe, Ankara Hükümeti'ne telgraf göndererek isyan eden Denizli'de sükûneti sağladığını bildirmiştir.

Belleklerde yer etmiş ve hâlâ kişiler arasında anlatılan olaylarda yer almış ve bu yurda hizmet eden kişilere yönelik olarak derlemelerimizde de canlılığını koruyan verilere ulaşılmıştır. Bunlardan ilki Merkez Efendi adıyla bilinen, Musa bin Mustafa bin Kılıç Bey bin Muslihiddin'dir. *"... o devirde Germiyan'a bağlı Denizli'nin Buldan ilçesinin Sarımahmutlu köyünde 1460-1465 arasına rastlayan bir tarihte doğmuştur. (...) daha sonra İstanbul'da Sünbül Efendi'ye intisab etmiş, onun yanında tasavvufî eğitimini tamamlamıştır. Hilafet aldıktan sonra Koğacı Zaviyesi'ne şeyh olarak görevlendirilmiştir. Kanunî Sultan Süleyman'ın annesinin isteği üzerine bir müddet de Manisa'da kalan Merkez Efendi, Sünbül Sinan'ın 936/1529'da vefatı üzerine*

³⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. MÜFTÜLER, Lütfü.(1989), Millî Mücadelede (Aydın Cephesinin Kurucusu) Denizli Heyeti Milliyesi, Anadolu Matbaası, Denizli, s.20

Kocamustafapaşa Dergâhı'na şeyh olmuştur. Bir rivayete göre 'mâte takî' terkinin delalet ettiği 951/1544 yılında, daha yaygın kanaate göre ise 959/1551 yılında doksan yaşının üzerinde iken vefat etmiştir" (Duyamaz, 2013: 26). Tasavvuf ehli olması yanında başarılı bir tabip de olan Merkez Efendi'nin hayatı Denizli, Manisa ve İstanbul'da geçmiştir. Merkez Efendi için anlatılarda birçok özelliğinden bahsedilmektedir. Denizli Leylekler Kavağı semtinde bulunan medresesinde kız öğrencilerle erkek öğrencileri bir arada okuttuğu için saraya şikâyet edilir. Dönemin padişahı Kanunî Sultan Süleyman da Merkez Efendi'yi huzuruna çağırır. Merkez Efendi saraya vardığında padişah namaz kılmaktadır. Selam verip beklemeye başlar, namazını bitiren Kanunî Sultan Süleyman, 'görmüyor musun namaz kılıyordum, namaz kılan kişiye selam verilir mi' diye sorar. Merkez Efendi'de siz namazda sarayın tamiratıyla uğraşıyordunuz padişahım der. Kanunî bu cevap karşısında şaşırarak 'Sen kızlarla erkekleri bir arada okutuyormuşsun, ateşle barut yan yana durur mu?' diye sorunca Merkez Efendi, kavuğunu çıkararak içindeki ateşle barutu padişaha gösterir. Başka bir anlatı da 'merkez' ismini nasıl aldığıyla ilgilidir. Merkez Efendi'nin İstanbul'da bulunduğu yıllarda intisab ettiği Halveti Şeyhi olan Şeyh Sünbül Efendi talebelerine; "Âlemi sen yaratsaydın ne yapardın?" sorusunu sorduğunda talebelerinden bazıları kötülükleri yok eder, sadece iyilikleri yaratırdım gibi cevaplar vermişler, Merkez Efendi ise 'Her şeyi merkezde bırakırdım, hiçbir şeyi değiştirmedim. Âlem, mümkün olan âlemlerin en iyisi, en güzeldir.' şeklinde cevap verince hem hocasının çok hoşuna gitmiştir, hem de demek her şeyi merkezinde bırakırdın diyerek Merkez Efendi adını vermiştir. Bir gün namaz kılarken seccadesinin altına su olduğunu ve bu suyun kırmızı ve şifalı olduğunu görmüştür. Namazı bitince seccadesinin altını kazdıklarında dediği gibi kırmızı suyun olduğu görülmüştür. Günümüzde de devam eden mesir macununu bulan şahsın Merkez Efendi olduğu anlatılmaktadır. Manisa'da bulunduğu dönemde hekimlik de yapan Merkez Efendi oradaki hastalar için kırk çeşit baharattan hazırladığı mesir macununu ilaç olarak kullanmıştır. Günümüzde her yıl mesir macunu şenlikleri Manisa'da yapılmakta ve halka dağıtılmaktadır. Çocukları çok sevdiği her zaman onlara dağıtmak için yanında şeker, çerez gibi yiyecek bulundurduğu anlatılmakla beraber aynı şekilde sokaktaki hayvanları da beslediği anlatılar arasındadır. Kanunî Sultan Selim ile Korfu seferine yaşının ileri (80'li yaşlarda) olmasına karşın orduyla sefere çıktığı da rivayet edilir. "...aradan geçen yüzyıllar, Merkez Efendi'yi ve tabi ki ondan geriye kalan mekân ve nesnelere 'kutsal' bir boyuta çıkarmış, gerçeklikten uzaklaştırıp 'menkıbevi' bir kimliğe büründürmüştür. Bu menkıbevi kimlik, anlatılanlara inanılmada herhangi bir

zafiyet meydana getirmek şöyle dursun Merkez Efendi'nin kimliğini kolektif alt bellekteki bilgi ihtiyar veya tasavvuf kültüründeki 'veli' kültürüyle birleştirmiştir" (Duymaz, 2013: 27). Türbesi Zeytinburnu'nda kendi adıyla anılan cami ve külliyesinin bahçesindedir. Özellikle kandil günlerinde ve Ramazan ayında olmak üzere birçok kişi Merkez Efendi'nin türbesini ziyaret etmektedir. Ayrıca, Merkez Efendi'nin tabip kişiliğine binaen Denizli'de ve İstanbul'da her yıl 'Merkez Efendi Tıp Günleri' adı altında doğa bilimleri içerikli bilimsel sunumların yapıldığı etkinlik de düzenlenmektedir.

Cömertlik ve misafirperverliğiyle bilinen Ahi Evran'ın kurduğu ahiliğin, Denizli'deki kurucusu Ahi Sinan'ın doğum tarihi ile ilgili kesin bilgi bulunmamasına karşın, Denizli'de ahilik teşkilatının 1300'lü yıllarda kurulmuş olduğu bilinmektedir. "‘Ahi’ sözcüğü kimi araştırmacılara göre Arapça ‘uhuvvet’(kardeşlik) kökünden, kimi araştırmacılara göre de Türkçe ‘akmak’ (eli bol olmak, cömert olmak) fiil kökünden türetilmiştir. Türkçe 'de ‘akı’ (akı>ahi>ahi) cömert, eli bol, yardımsever anlamları taşımaktadır. Sözcüğe Eski Anadolu Türkçe'sinin en eski metinlerinde rastlanılmaktadır" (Tok, 2012; s.20). Denizli'de eğitim alan Ahi Sinan, Ahi Evran'ın Denizli'ye gelmesiyle onun yanında yetişir ve birlikte ahiliğin temellerini atarlar. Mesleğinin debbaglık olduğu bilinen Ahi Sinan'ın adı, bazı kaynaklarda Ak Sinan bazılarında da Ah Sinan olarak geçmektedir. Ahiliğin Denizli'de kurucusu olan Ahi Sinan'ın aynı zamanda evliya olduğu ile ilgili de anlatılar vardır. Zengin bir ailenin yanında çalışan Ahi Sinan'ın ağası Hacca gider. Eşi, yaptığı yemeklerin ağanın en sevdiği yemekler olduğunu belirterek 'keşke burada olsaydı da oda yeseydi' deyince Ahi Sinan; 'bir kaba koyuver de ben götürüp geleyim der. Kaba doldurulan yemekleri alır ve ağasının yanına giderek verir ve geri gelir. Şemsioğlu bu rivayetin devamını; "Aradan aylar geçti. Bir gün Denizli'de 'Hacılar geliyor' haberi duyuldu. Denizli halkı yollara döküldü. Herkes yeni ve temiz esvaplarını giymişti. Sinan, efendisini karşılamak için tâ uzaklara kadar gitti. Hacılar görüldü. Sinan efendisinin ellerine atıldı. Ellerinden ve gözlerinden tekrar tekrar öptü. İki de kavuşma sevinci içinde eve dönüyorlardı. (...) Şehir girişinden davul ve zurna sesleri geliyordu. Sonraları ilahi ve tekbirler duyulmaya başlandı. Sonunda sokaklara daldılar. Halk hacılara sarılıyor ve öpüyordu. Ağaya hayranlıkla bakıyorlardı. Ağa bu bakışlardan ezildi. (...) Dayanamadı. Etrafındakilere 'bana bakmayın, Sinan 'ima bakın' dedi. Bunu söylerken, gerçek hacının o olduğunu anlatmak istedi" (Şemsioğlu, 2004; s.35-36) ifadeleri ile aktarır. Bir başka

olayı ise Hasan Kallimci: “İstanbul’a gittiğinde sana memleketini sorarlar. ‘Denizliliyim!’ dediğinde arkasından şu soru gelir: ‘Madem Denizlisisin, bilmen gerekir. Dokuz delikli taş nerde?’ Bilemezsen sen Denizlili değilsin’ derler. Dokuz delikli taş, Ahi Sinan’ın mekânındadır” (Kallimci, 2008;s.42) şeklinde yazmıştır. Ahi Sinan’ın ne zaman öldüğüne dair kesin bir bilgi yoktur. Denizli’yi ziyaret eden İbn-i Batuta, Ahi Sinan Tekkesi’nde kalmıştır. Günümüzde Ahi Sinan Tekkesi’nin ve Türbesi’nin yeri bilinmesine karşın, tekkesi ve türbesi yok olmuştur. Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi tezimizin mekânlar bölümünde aktarılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YAŞAYAN BELLEKTE DENİZLİ'YE İLİŞKİN İSTATİSTİK VERİLER VE VERİLERİN ANALİZİ

3.1. Anket Çalışmasının Amacı

Yaşayan bellekte Denizli'ye ilişkin unsurların tespiti için yapılan anket çalışmasında, Denizli'nin toplumsal yapısı ve gündelik yaşam pratiklerini, mekânsal dönüşümlerini, çeşitli meslek gruplarında usta çırak ilişkilerini ve folklorunu, şu an hayatta olan kişilerin anılarıyla geçmişten günümüze kadar incelemeyi, yazılı ve görsel olarak metinleştirmeyi aynı zamanda geçmişten günümüze Denizli'yi tanımlayan ve yıllar içerisinde değişiklik gösteren algılamaların demografik faktörlere göre farklılık gösterip göstermediğinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada EK-1'de sunulan anket formu kullanılmıştır.

3.2. Anket Çalışmasının Önemi

Eski dönemlerden günümüze kadar birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış olan Denizli, sinesinde birçok kültür katmanını barındırmaktadır. Denizli'nin bu çok zengin tarihi geçmişine ve geçmişin bize bıraktığı somut kültürel mirasa verilen öneme karşılık, somut olmayan kültürel mirasın önemi daha yeni yeni anlaşılmaktadır. Somut olmayan, belleklerde yer alan kültürel değerler, belirli bir bilimsel disipline bağlı olarak kayıt altına alınmadıkça yok olmaya mahkûm olacaklardır. Günümüzde kimlikli gelişme yolunun geleneksel kültür kodlarını tanımaktan geçtiği bilinciyle, yaşayan bellekte var olduğu bilinen kültür kodlarının tespiti gerekli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamdan hareketle ilgili kültürel ürünleri tespit etmek, korumak ve yaşanabilir kılmak amacıyla, Denizli il merkezindeki, yaşayan bellekte yer alan kültürel unsurların belirlenmesi önem arz etmektedir.

3.3. Anket Çalışmasının Kapsamı ve Sınırlılıkları

Araştırma zaman ve maliyet kısıtı altında Denizli'de 01.03.2011 – 30.09.2011 tarihleri arasında sürdürülmüştür. Araştırma, Denizli il merkezi sınırlarında yaşayan ve 40 yaş üstü kişiler ile sınırlandırılmıştır. Araştırmanın Denizli il merkezinde ve 40 yaş üstü kişiler ile sınırlandırılmasının nedeni, geçmişten günümüze il merkezi özelinde yaşanan kültürel dönüşümün belirlenebilmesi ve yaş aralığı itibarıyla bu dönüşümü gözlemlemiş olma ihtimali yüksek olan 40 yaş üstü kişilerin varlığıdır.

3.4. Anket Çalışmasının Yöntemi

Bu bölümde araştırmanın uygulaması hakkında bilgi verilmektedir. Araştırmanın örnekleme ve örneklem yöntemi, veri toplama aracı, ölçeğe ilişkin güvenilirlik analizi ve verilerin analiz yöntemi olmak üzere Denizli'ye yönelik algılamaların etkisi ölçülmeye çalışılmaktadır.

3.4.1. Anket Çalışmasının Örnekleme ve Veri Toplama Aracı

Yaşayan bellekte Denizli algılamasını ölçmek için il merkezinde yaşayan 40 yaş üstü kişilerden yararlanılmıştır. Araştırmaya dâhil olan katılımcılar toplamı 187 kişi olup, bu katılımcılardan 67'si kadın, 120'si ise erkektir.

Araştırmada bilgi ve veri toplamak için anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırma verisinin güvenilir olması ve araştırma sürecinden kaynaklanan hataları en aza indirmek amacıyla anketler yüz yüze görüşülerek toplanmıştır.

Anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde araştırmaya dahil olan katılımcıları tanımaya yönelik sorular sorulmuştur. Bu sorular demografik bilgiler bölümü başlığı altında toplanmıştır. İkinci bölümde ise, katılımcıların Denizli'ye ait 14 değişik yargıyı hem geçmiş hem de günümüz koşullarına göre değerlendirmeleri istenmiştir. Son bölümde ise, Denizli düşünüldüğünde ilk akla gelen yargılar açık uçlu cevap seçeneği ile katılımcılara yöneltilmiştir.

Anket formunda yer alan ikinci bölüme ait yargılar, cevaplama oranını artıracak şekilde düşünülerek katılımcıların daha rahat anlayabileceği şekilde düzenlemiş ve basit ifadeler kullanılmıştır. İkinci bölümde yer alan yargılara “Çok kötü, Kötü, Orta, İyi ve Çok iyi” şeklinde cevap seçenekleri konulmuş, cevaplama dereceleri artırılmaya çalışılmıştır.

3.4.2. Ölçeğe İlişkin Güvenirlilik Analizi

Ölçek için güvenilirlik katsayısı (Alfa Katsayısı) hem geçmiş hem de günümüz için ayrı ayrı katılımcılara yöneltilen yargılar için tek tek hesaplanmıştır. Aşağıda hem geçmiş hem de günümüz için yöneltilen yargılara ait ölçeğin güvenilirlik katsayısını gösteren tablolara yer verilmiştir.

Tablo 3. 1 Güvenirlilik Analizi

	Madde Sayısı	Cronbach Alfa
Ölçek Güvenirliliği (Geçmiş)	14	,760
Ölçek Güvenirliliği (Günümüz)	14	,860

Cronbach Alfa yöntemi, ölçekte var olan “k” sorununun homojen bir yapı gösteren bir bütünü niteleyip nitelemediğini araştırır. Genel itibariyle, ağırlıklı standart değişim ortalamasıdır. Alfa katsayısına bağlı olarak ölçeğin güvenirliliği 0 ile 1 arasında değer almaktadır. Güvenirlilik analizi, değeri “0 ile 0,40 arasında ise ölçeğin güvenilir olmadığını, 0,40 ile 0,60 arasında ise ölçeğin güvenirliliği düşük, 0,60 ile 0,80 arasında ise ölçek oldukça güvenilir ve 0,80 ile 1 arasında ise ölçek yüksek derecede güvenilir” (Kalaycı, 2009: 405) şeklinde yorumlanmaktadır. Ölçek için oluşturulan 14 yargının tamamı baz alındığında Alfa güvenirlilik katsayısı geçmiş için, 760, günümüz yargıları içinse, 860 olarak belirlenmiştir. Bu oranlar genel kabul görmüş olan 0,70 oranından yüksek olduğu için ölçeğin içsel tutarlılığı yüksek olduğu söylenebilir.

3.4.3. Verilerin Analiz Yöntemi

Araştırma verilerin değerlendirilmesinde SPSS for Windows 15,0 (Statistical Program for Social Sciences) paket programı kullanılmıştır. Araştırmada yargıları test etmek amacıyla parametrik testlerden bağımsız örneklem t-testi ile ANOVA analizi kullanılmıştır.

Araştırmada kullanılan t-testi, iki örneklem grubu arasındaki ortalamaların farklılık gösterip göstermediğini araştırmak için kullanılır. Bu test, bir gruptaki ortalama değerlerin diğer gruptaki ortalamadan ne derecede farklı olduğunu belirlemede kullanılır. T testinin en önemli koşulu her zaman iki farklı ortalamayı ya da değerleri karşılaştırmasıdır (Kalaycı, 2009: 74).

Araştırmada kullanılan diğer yöntem ise tek yönlü ANOVA analizidir. Bu analizde iki adet değişken vardır. Bunlardan birincisi kategorik özellik gösteren bağımsız değişken iken diğeri metrik özellik gösteren bağımlı değişkendir. Bağımsız değişken içerisinde iki veya daha fazla grup var olabilir. Tek yönlü ANOVA, bu gruplara göre bağımlı değişkendeki ortalamalar arasında fark olup olmadığını analiz etmektedir (Kalaycı, 2009: 132).

3.5. Verilerin Analizi ve Bulgular

Araştırmaya seçilen örneklemden toplanan veriler için sırasıyla, katılımcıların profilini belirlemeyi amaçlayan ve anketin ilk bölümünü oluşturan sorulara ilişkin değerlendirmelere yer verilmiş, daha sonra ise anketin ikinci bölümünde yer alan ve yaşayan bellekte Denizli algısını ön plana çıkaran yargıların değerlendirilmesine geçilmiştir. Son bölümde ise, anket formunda yer alan diğer sorulara ilişkin verilerin değerlendirilmesine yer verilmiştir.

3.5.1. Örneklemeyle İlişkin Demografik Bilgiler

Araştırmaya katılan kişilerin profillerini belirlemek amacıyla anket formunun birinci bölümünde ayrıntılı sorulara yer verilmiştir. Araştırmaya katılan kişilerin görüşlerini daha rahat yansıtabilmesi için geniş ve ucu açık cevap aralığı hazırlanmasına dikkat edilmiştir. Anket sonucunda elde edilen veriler SPSS 15,0 paket programı yardımıyla analiz edilmiş ve aşağıda tablolar halinde sunulmuştur. Demografik faktör olarak cinsiyet, yaş, şehir, medeni durum, eğitim durumu ve aylık gelir gibi değişkenler temel alınmıştır. Araştırmaya dâhil olan katılımcıların cinsiyet faktörüne göre ayrımı aşağıda sunulmuştur.

Tablo 3. 2 Katılımcıların Cinsiyet Dağılımı

	Frekans	Yüzde (%)	Kümülatif
Erkek	120	64,2	64,2
Kadın	67	35,8	100,0
Toplam	187	100,0	

Tabloda görüldüğü üzere, Denizli ölçeğinde yapılan “Kültürel Bellek Yapısı” araştırmasının katılımcılar toplamı 187 kişi olup bunların 120’si erkek, 67’si kadındır. Yapılan araştırmaya kadınlar, erkeklerin yarısı oranında katılım sağlamışlardır. Katılımcıların yüzdesel oranlarına bakıldığında ise katılımcıların % 64,2’sinin erkek, kadınların yüzdesinin ise % 35,8 olduğu görülmektedir.

Araştırma konusunun Kültürel Bellek olması nedeniyle yaş değişkeni oldukça fazla önem arz etmektedir. Araştırmaya dâhil olan katılımcıların yaş aralığının 41 ile 78 arasında değiştiği gözlemlenmiş olup, özellikle kuşak farklılıklarının tam anlamıyla yansıtılabilmesi için değişik yaş gruplarına sahip olan katılımcıların olması araştırmanın sonuçları için önemlidir. Araştırmaya dâhil olan katılımcıların cinsiyet faktörüne göre ayrımı Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. 3 Katılımcıların Yaş Dağılımı

	Frekans	Yüzde (%)	Kümülatif
41,00	2	1,1	1,1
43,00	2	1,1	2,1
45,00	1	,5	2,7
47,00	1	,5	3,2
49,00	1	,5	3,7
50,00	19	10,2	13,9
51,00	10	5,3	19,3
52,00	17	9,1	28,3
53,00	15	8,0	36,4
54,00	11	5,9	42,2
55,00	26	13,9	56,1
56,00	14	7,5	63,6
57,00	12	6,4	70,1
58,00	14	7,5	77,5
59,00	6	3,2	80,7
60,00	9	4,8	85,6
61,00	4	2,1	87,7
62,00	4	2,1	89,8
63,00	2	1,1	90,9
64,00	4	2,1	93,0
65,00	2	1,1	94,1
66,00	1	,5	94,7
68,00	4	2,1	96,8
69,00	1	,5	97,3
70,00	2	1,1	98,4
72,00	1	,5	98,9
74,00	1	,5	99,5
78,00	1	,5	100,0
Toplam	187	100,0	

Tablo 3'e bakıldığında, araştırmaya dâhil olan toplam 187 katılımcı arasında 55 yaşında olan 26 kişinin en yüksek orana sahip olduğu görülmektedir. Onu 19 katılımcı ile 50 yaşındakiler izlemektedir. Katılımcılara yönelik çarpıcı bir ayrıntı da katılımcıların 50-58 yaşları arasında yoğunlaşmasıdır. Buradan hareketle 50 yaş öncesi ve 60 yaş sonrası katılımcıların sayısında ciddi düşüş gözlemlendiği ifade edilebilir. Özellikle kültürel belleğin muhafaza edilmesi anlamında önemli bir aralık olan 60 yaş sonrası katılımcılarının sayısında bir düşüş söz konusudur. Ancak bu durum 50'li yaşlarda sosyolojik bir dönüşümün kültürel bellek anlamındaki yansımaları bulabileceğimize dair de önemli ipuçlarını vermektedir.

Demografik faktörlerden bir diğeri ise şehir faktörüdür. Araştırma Denizli sınırların içerisinde yapılmış olmasından dolayı beklenildiği gibi katılımcıların birçoğu

Denizli kökenlidir. Araştırmaya dâhil olan katılımcıların şehir faktörüne göre ayrımı Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 3. 4 Katılımcıların Şehir Faktörüne Göre Dağılımı

	Frekans	Yüzde (%)	Kümülatif
Denizli	174	93	93
İzmir	5	2,7	95,7
Diğer	8	4,3	100
Toplam	187	100	

Tablo 4’te görüldüğü üzere, Denizli ölçeğinde yapılan araştırmaya dâhil olan 187 katılımcının 174’ü Denizli kökenlidir. Yüzdesel olarak bakıldığında ise Denizli kökenli olan katılımcıların % 93 gibi büyük bir oranı söz konusudur. Bu oranın yüksek olması Denizli ölçeğinde araştırılan kültürel bellek kavramına yönelik görüşlerin güvenilirliğini artırmaya olumlu bir katkı sağladığı söylenebilir.

Araştırmanın bir diğer değişkeni medeni durum olarak belirlenmiştir. Medeni durum bilgisi kişilerin o şehirde yerleşmeleri, çalışarak gelir elde etmeleri ve elde ettikleri geliri o şehirde harcamaları açısından önem arz etmekte olup, özellikle kültürün nesilden nesile aktarılabilmesi için yerleşik bir düzenin gerekliliğine vurgu yapılmaktadır. Araştırmaya dâhil olan katılımcıların medeni durum faktörüne göre ayrımı Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 3. 5 Katılımcıların Medeni Durum Faktörüne Göre Dağılımı

	Frekans	Yüzde (%)	Kümülatif
Evli	146	78,1	78,1
Bekâr	8	4,3	82,4
Diğer	33	17,6	100
Toplam	187	100	

Tablo 5’e bakıldığında, araştırmaya katılan 187 kişiden % 78,1’lik orana sahip olan 146 kişinin evli olduğu, % 4,3’lük orana sahip olan 8 kişinin ise bekâr olduğu gözlenmektedir. Diğer seçeneğini işaretleyen kişiler ise gayri resmi nikâhlı ya da dul kategorisine dâhil edilmişlerdir. Medeni durum halinin kişilerin o şehirde yaşamlarını sürdürmelerini nitelediğinden bu süreç içerisinde Denizli’de kültürel değişimleri daha kolay gözleme ihtimalini arttırdığı söylenebilir.

Araştırmanın diğer bir değişkeni ise eğitim durumudur. Eğitim durumu özellikle kişilerin kültürel faaliyetlere katılma oranlarını etkileyen bir değişken olarak öne

çıkmaktadır. Bu nedenle eğitim seviyesi yüksek kişilerin kültürel faaliyetlere daha fazla ağırlık vermesi veya katılması beklenmektedir. Geçmiş yıllarda Denizli’de gerçekleşen kültürel faaliyetlerin günümüzdeki durumundan farklılıkları ancak kişilerin bu tür faaliyetlere aktif olarak katılmış olması gerekliliğini ortaya koymaktır. Örneğin geçmiş yıllarda Denizli’nin konu alan bir tiyatro oyununa gitmiş bir kişi, günümüzde bu konuda yapılan yeni bir tiyatro oyunundaki farklılıkları ve değişimleri daha net bir biçimde görebilir. Bellek açısından bakıldığında ise eğitim durumu ile birebir ilişki kurulması zordur. Araştırmaya dâhil olan katılımcıların eğitim durumları Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 3. 6 Katılımcıların Eğitim Durumu Göre Dağılımı

	Frekans	Yüzde (%)	Kümülatif
İlkokul	77	41,2	41,2
Lise	63	33,7	74,9
Lisans	24	12,8	87,7
Ön lisans	15	8,0	95,7
Diğer	8	4,3	100,0
Toplam	187	100,0	

Tablo 6’da görüldüğü üzere araştırmaya katılan kişilerin % 41,2’si ilkokul mezunu olup bu oran 77 kişiye tekabül etmektedir. İkinci sırada % 33,7’lik oran ile lise mezunları gelmektedir. Lise mezunu olan katılımcı sayısı ise 63 kişidir. Lisans ve ön lisans düzeyinde olan katılımcı sayısı toplamda 39 kişi olup, bu sayı toplam katılımcı içerisinde yaklaşık % 21’e karşılık gelmektedir. Genel anlamda bakıldığında araştırmaya katılan kişilerin eğitim seviyesinin ilkokul ve lise düzeyinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Demografik faktörlerin sonuncusu ise gelir düzeyidir. Gelir düzeyi özellikle kültürel faaliyetlere katılım oranlarını etkileyen önemli bir faktördür. Halka açık veya ücretsiz yapılan kültürel faaliyetlere katılım ile ücretli ve belli bir entelektüel birikime sahip olunması gereken bir kültürel faaliyete katılım oranı arasında farklılıklar mevcuttur. Bu nedenle kültür araştırması yapılırken gelir düzeyi önem arz etmektedir. Araştırmaya dâhil olan katılımcıların gelir seviyelerine ait bilgiler Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 3. 7 Katılımcıların Gelir Dağılımı

	Frekans	Yüzde (%)	Kümülatif
500,00	5	2,7	2,7
600,00	5	2,7	5,3
630,00	1	,5	5,9
650,00	2	1,1	7,0
680,00	2	1,1	8,0
700,00	3	1,6	9,6
720,00	2	1,1	10,7
750,00	8	4,3	15,0
800,00	16	8,6	23,5
820,00	1	,5	24,1
850,00	4	2,1	26,2
870,00	2	1,1	27,3
890,00	1	,5	27,8
900,00	7	3,7	31,6
1000,00	5	2,7	34,2
1100,00	1	,5	34,8
1200,00	11	5,9	40,6
1300,00	5	2,7	43,3
1400,00	2	1,1	44,4
1500,00	56	29,9	74,3
1600,00	1	,5	74,9
1800,00	2	1,1	75,9
1880,00	1	,5	76,5
2000,00	20	10,7	87,2
2200,00	1	,5	87,7
2500,00	3	1,6	89,3
2700,00	1	,5	89,8
3000,00	14	7,5	97,3
4000,00	1	,5	97,9
5000,00	3	1,6	99,5
8000,00	1	,5	100,0
Toplam	187	100,0	

Araştırmaya katılan kişilerin beyanlarına dayanılarak elde edilen sonuçlara göre, gelir seviyesi 500 lira ile 8.000 lira arasında değiştiği gözlemlenmektedir. 8.000 lira gelire sahip katılımcı sayısı 1 iken, 500 lira gelire sahip katılımcı sayısı 5 kişidir. Tablo 7’de görüldüğü üzere katılımcıların yaklaşık % 30’u 1.500 lira gelir elde ettiğini beyan ederken, bu oranı yaklaşık % 11 ile 2000 lira gelir elde edenler takip etmektedir.

3.5.2. Bağımsız Örneklem T-Testi ve ANOVA Testi Sonuçları

Araştırmanın bu bölümünde Denizli'ye ait kültürel belleğin oluşmasında ön plana çıkan faktörler test edilmiştir. Anket formundaki 2. Bölüme ait sorular cinsiyet, medeni durum ve eğitim gibi demografik faktörler ile analiz edilerek farklılıklar gözlemlenmeye çalışılmıştır. Bu sayede araştırmaya katılan kişilerin hem geçmiş hem de günümüzdeki Denizli'ye bakış açılarındaki değişiklikler ortaya konulmaktadır. Denizli'yi betimleyen kriterler ilk olarak cinsiyet bağlamında değerlendirilmiş olup geçmiş ve günümüze ait farklılıklar ortaya konulmuştur.

3.5.2.1. Cinsiyet Değişkenine Göre

Araştırmada katılımcılara yöneltilen ve Denizli'yi betimleyen ilk kriter "Manzara ve Doğal Çekicilikler" kriteridir. Katılımcılara hem geçmiş dönemdeki hem de günümüzdeki görüşleri sorulmuştur. Bu görüşlerin geçmişte ve günümüzde cinsiyet değişkenine göre herhangi bir fark ortaya koyup koymadığı Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 3. 8 Manzara ve Doğal Çekicilikler Kriteri

		F	Sig.	T	Df	P**
Manzara-geçmiş	Varyanslar Eşit	,006	,937	,504	185	,615
	Varyanslar Farklı			,503	136,041	,616
Manzara-günümüz	Varyanslar Eşit	,256	,614	-,727	185	,468
	Varyanslar Farklı			-,732	139,311	,465

Araştırmada kullanılan analiz 0,05** anlamlılık düzeyinde istatistikî olarak pozitif ve anlamlı sonuçlar vermektedir. Bu noktadan hareketle "p" değeri anlamlılık düzeyi olan 0,05'ten küçük olduğunda değişkenler arasında fark olduğunu, 0,05'ten büyük olduğu durumlarda ise değişkenler arasında herhangi bir fark gözlemlenemediğini belirtmektedir. Tablo 8'e bakıldığında, Manzara ve Doğal Çekicilikler kriterinin p değerinin 0,05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu bu nedenle cinsiyet faktörünün hem geçmiş hem de günümüzde manzara ve doğal çekicilikler kriterinde herhangi bir farklılık ortaya koymadığını söylemek mümkündür.

Araştırmada katılımcılara yöneltilen ve Denizli'yi betimleyen ikinci kriter "Tarihi Çekicilikler" kriteridir. Katılımcılara hem geçmiş dönemdeki hem de günümüzdeki görüşleri sorulmuştur. Bu görüşlerin geçmişte ve günümüzde herhangi bir fark ortaya koyup koymadığı Tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 3. 9. Tarihi Çekicilikler Kriteri

		F	Sig.	T	df	P**
Tarih-geçmiş	Varyanslar Eşit	3,111	,079	1,132	185	,259
	Varyanslar Farklı			1,173	151,439	,243
Tarih-günümüz	Varyanslar Eşit	4,125	,044	-,751	185	,454
	Varyanslar Farklı			-,781	152,865	,436

Araştırmada kullanılan analiz 0,05** anlamlılık düzeyinde istatistikî olarak pozitif ve anlamlı sonuçlar vermektedir. Bu noktadan hareketle “p” değeri anlamlılık düzeyi olan 0,05’ten küçük olduğunda değişkenler arasında fark olduğunu, 0,05’ten büyük olduğu durumlarda ise değişkenler arasında herhangi bir fark gözlemlenemediğini belirtmektedir. Tablo 9’a bakıldığında, Tarihi Çekicilikler kriterinin p değerinin 0,05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu bu nedenle cinsiyet faktörünün hem geçmiş hem de günümüzde tarihi çekicilikler kriterinde herhangi bir farklılık ortaya koymadığını söylemek mümkündür.

Araştırmada katılımcılara yöneltilen ve Denizli’yi betimleyen üçüncü kriter “Kültürel Çekicilikler” kriteridir. Katılımcılara hem geçmiş dönemdeki hem de günümüzdeki görüşleri sorulmuştur. Bu görüşlerin geçmişte ve günümüzde herhangi bir fark ortaya koyup koymadığı Tablo 10’da sunulmuştur.

Tablo 3. 10. Kültürel Çekicilikler Kriteri

		F	Sig.	T	df	P**
Kültür-geçmiş	Varyanslar Eşit	,015	,901	1,098	185	,273
	Varyanslar Farklı			1,084	131,566	,280
Kültür-günümüz	Varyanslar Eşit	,276	,600	-,889	185	,375
	Varyanslar Farklı			-,881	133,337	,380

Araştırmada kullanılan analiz 0,05** anlamlılık düzeyinde istatistikî olarak pozitif ve anlamlı sonuçlar vermektedir. Bu noktadan hareketle “p” değeri anlamlılık düzeyi olan 0,05’ten küçük olduğunda değişkenler arasında fark olduğunu, 0,05’ten büyük olduğu durumlarda ise değişkenler arasında herhangi bir fark gözlemlenemediğini belirtmektedir. Tablo 10’a bakıldığında, “Kültürel Çekicilikler” kriterinin p değerinin 0,05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu bu nedenle cinsiyet

faktörünün hem geçmiş hem de günümüzde kültürel çekicilikler kriterinde herhangi bir farklılık ortaya koymadığını söylemek mümkündür.

Araştırmada katılımcılara yöneltilen ve Denizli'yi betimleyen dördüncü kriter “Turizm için Konaklama Tesislerinin Kalitesi” kriteridir. Katılımcılara hem geçmiş dönemdeki hem de günümüzdeki görüşleri sorulmuştur. Bu görüşlerin geçmişte ve günümüzde herhangi bir fark ortaya koyup koymadığı Tablo 11’de sunulmuştur.

Tablo 3. 11. Turizm için Konaklama Tesislerinin Kalitesi Kriteri

		F	Sig.	T	df	P**
Turizm-geçmiş	Varyanslar Eşit	3,093	,080	2,175	185	,031
	Varyanslar Farklı			2,135	129,182	,035
Turizm-günümüz	Varyanslar Eşit	1,252	,265	-,926	185	,355
	Varyanslar Farklı			-,882	118,154	,380

Araştırmada kullanılan analiz 0,05** anlamlılık düzeyinde istatistikî olarak pozitif ve anlamlı sonuçlar vermektedir. Bu noktadan hareketle “p” değeri anlamlılık düzeyi olan 0,05’ten küçük olduğunda değişkenler arasında fark olduğunu, 0,05’ten büyük olduğu durumlarda ise değişkenler arasında herhangi bir fark gözlemlenemediğini belirtmektedir. Tablo 11’e bakıldığında, “*Turizm için Konaklama Tesislerinin Kalitesi*” kriterinin geçmişteki p değerinin 0,05 anlamlılık düzeyinden küçük olduğu görülmektedir. Cinsiyet faktörü göz önüne alındığında geçmişte turizm için konaklama tesislerinin kalitesi kadın ve erkek katılımcılar açısından farklılık göstermektedir. Bu farklılığın tam anlamıyla hangi faktörden kaynaklandığını belirleyebilmek amacıyla ileri düzeyde bir analiz daha yapılmıştır. Bu analize ait sonuçlar Tablo 12’de sunulmuştur.

Tablo 3. 12. Turizm için Konaklama Tesislerinin Kalitesinin Cinsiyet Kriteri

	Cinsiyet	N	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	Ort. Standart Hatası
Turizm-geçmiş	Erkek	120	2,9333	,85733	,07826
	Kadın	67	2,6418	,91621	,11193
Turizm-günümüz	Erkek	120	3,6500	,93170	,08505
	Kadın	67	3,7910	1,10833	,13540

Turizm için konaklama tesislerinin kalitesi kriterinin ortaya çıkardığı farklılığın nereden kaynaklandığını belirleyebilmek amacıyla Tablo 12’de cinsiyet farklılıklarının değerlerine bakıldığında, erkekler için konaklama kalitesinin geçmişte daha önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Araştırmada katılımcılara yöneltilen ve Denizli’yi betimleyen beşinci kriter “Yöresel Yemekler” kriteridir. Katılımcılara hem geçmiş dönemdeki hem de günümüzdeki görüşleri sorulmuştur. Bu görüşlerin geçmişte ve günümüzde herhangi bir fark ortaya koyup koymadığı Tablo 13’te sunulmuştur.

Tablo 3. 13. Yöresel Yemekler Kriteri

		F	Sig.	T	df	P**
Yemek- geçmiş	Varyanslar Eşit	2,903	,090	-,976	185	,330
	Varyanslar Farklı			-,945	124,037	,347
Yemek- günümüz	Varyanslar Eşit	1,562	,213	-,789	185	,431
	Varyanslar Farklı			-,769	126,348	,443

Araştırmada kullanılan analiz 0,05** anlamlılık düzeyinde istatistikî olarak pozitif ve anlamlı sonuçlar vermektedir. Bu noktadan hareketle “p” değeri anlamlılık düzeyi olan 0,05’ten küçük olduğunda değişkenler arasında fark olduğunu, 0,05’ten büyük olduğu durumlarda ise değişkenler arasında herhangi bir fark gözlemlenemediğini belirtmektedir. Tablo 13’e bakıldığında, “Yöresel Yemekler” kriterinin p değerinin 0,05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu bu nedenle cinsiyet faktörünün hem geçmiş hem de günümüzde yöresel yemekler kriterinde herhangi bir farklılık ortaya koymadığını söylemek mümkündür.

Araştırmada katılımcılara yöneltilen ve Denizli’yi betimleyen altıncı kriter “Eğlence ve Gece Hayatı” kriteridir. Katılımcılara hem geçmiş dönemdeki hem de günümüzdeki görüşleri sorulmuştur. Bu görüşlerin geçmişte ve günümüzde herhangi bir fark ortaya koyup koymadığı Tablo 14’de sunulmuştur.

Tablo 3. 14. Eğlence ve Gece Hayatı Kriteri

		F	Sig.	T	df	P**
Eğlence- geçmiş	Varyanslar Eşit	,029	,866	-1,733	185	,085
	Varyanslar Farklı			-1,739	138,087	,084
Eğlence- günümüz	Varyanslar Eşit	,051	,822	,131	185	,896
	Varyanslar Farklı			,130	131,657	,897

Araştırmada kullanılan analiz 0,05** anlamlılık düzeyinde istatistikî olarak pozitif ve anlamlı sonuçlar vermektedir. Bu noktadan hareketle “p” değeri anlamlılık düzeyi olan 0,05’ten küçük olduğunda değişkenler arasında fark olduğunu, 0,05’ten büyük olduğu durumlarda ise değişkenler arasında herhangi bir fark gözlemlenemediğini belirtmektedir. Tablo 14’de bakıldığında, “Eğlence ve Gece Hayatı” kriterinin p değerinin 0,05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu bu nedenle cinsiyet faktörünün hem geçmiş hem de günümüzde eğlence ve gece hayatı kriterinde herhangi bir farklılık ortaya koymadığını söylemek mümkündür.

Araştırmada katılımcılara yöneltilen ve Denizli’yi betimleyen yedinci kriter “Yerel Festivallerin Varlığı/İmkânı” kriteridir. Katılımcılara hem geçmiş dönemdeki hem de günümüzdeki görüşleri sorulmuştur. Bu görüşlerin geçmişte ve günümüzde herhangi bir fark ortaya koyup koymadığı Tablo 15’te sunulmuştur.

Tablo 3. 15. Yerel Festivallerin Varlığı/İmkânı Kriteri

		F	Sig.	T	df	P**
Festival- geçmiş	Varyanslar Eşit	,255	,614	2,660	185	,009
	Varyanslar Farklı			2,593	126,725	,011
Festival- günümüz	Varyanslar Eşit	6,118	,014	-,436	185	,663
	Varyanslar Farklı			-,411	114,943	,682

Araştırmada kullanılan analiz 0,05** anlamlılık düzeyinde istatistikî olarak pozitif ve anlamlı sonuçlar vermektedir. Bu noktadan hareketle “p” değeri anlamlılık düzeyi olan 0,05’ten küçük olduğunda değişkenler arasında fark olduğunu, 0,05’ten büyük olduğu durumlarda ise değişkenler arasında herhangi bir fark gözlemlenemediğini belirtmektedir. Tablo 15’e bakıldığında, “Yerel Festivallerin Varlığı/İmkânı” kriterinin geçmişteki p değerinin 0,05 anlamlılık düzeyinden küçük

olduğu görülmektedir. Cinsiyet faktörü göz önüne alındığında geçmişte yerel festivallerin varlığı/imkanı kadın ve erkek katılımcılar açısından farklılık göstermektedir. Bu farklılığın tam anlamıyla hangi faktörden kaynaklandığını belirleyebilmek amacıyla ileri düzeyde bir analiz daha yapılmıştır. Bu analize ait sonuçlar Tablo 16’da sunulmuştur.

Tablo 3. 16. Yerel Festivallerin Varlığı/İmkânının Cinsiyet Kriteri

	Cinsiyet	N	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	Ort. Standart Hatası
Festival- geçmiş	Erkek	120	3,3500	,76312	,06966
	Kadın	67	3,0299	,83431	,10193
Festival- günümüz	Erkek	120	3,3250	,87123	,07953
	Kadın	67	3,3881	1,07245	,13102

Yerel Festivallerin Varlığı/İmkânı kriterinin ortaya çıkardığı farklılığın nereden kaynaklandığını belirleyebilmek amacıyla Tablo 16’da cinsiyet farklılıklarının değerlerine bakıldığında, erkekler için yerel festivallerin varlığı/imkânı yargısının geçmişte daha önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Araştırmada katılımcılara yöneltilen ve Denizli’yi betimleyen sekizinci kriter “Turistik Çekiciliklerin Çeşitliliği” kriteridir. Katılımcılara hem geçmiş dönemdeki hem de günümüzdeki görüşleri sorulmuştur. Bu görüşlerin geçmişte ve günümüzde herhangi bir fark ortaya koyup koymadığı Tablo 17’de sunulmuştur.

Tablo 3. 17. Turistik Çekiciliklerin Çeşitliliği Kriteri

		F	Sig.	t	df	P**
Turistik- geçmiş	Varyanslar Eşit	,002	,966	,724	185	,470
	Varyanslar Farklı			,715	131,893	,476
Turistik- günümüz	Varyanslar Eşit	,473	,492	-2,065	185	,040
	Varyanslar Farklı			-2,056	134,837	,042

Araştırmada kullanılan analiz 0,05** anlamlılık düzeyinde istatistikî olarak pozitif ve anlamlı sonuçlar vermektedir. Bu noktadan hareketle “p” değeri anlamlılık düzeyi olan 0,05’ten küçük olduğunda değişkenler arasında fark olduğunu, 0,05’ten büyük olduğu durumlarda ise değişkenler arasında herhangi bir fark gözlemlenemediğini belirtmektedir. Tablo 17’e bakıldığında, “Turistik Çekiciliklerin Çeşitliliği” kriterinin geçmişteki p değerinin 0,05 anlamlılık düzeyinden küçük olduğu görülmektedir. Cinsiyet faktörü göz önüne alındığında günümüzde turistik çekiciliklerin çeşitliliği kadın ve erkek katılımcılar açısından farklılık göstermektedir. Bu farklılığın

tam anlamıyla hangi faktörden kaynaklandığını belirleyebilmek amacıyla ileri düzeyde bir analiz daha yapılmıştır. Bu analize ait sonuçlar Tablo 18’de sunulmuştur.

Tablo 3. 18. Turistik Çekiciliklerin Çeşitliliğinin Cinsiyet Ayrımı

	Cinsiyet	N	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	Ort. Standart Hatası
Turistik- geçmiş	Erkek	120	3,2917	,73788	,06736
	Kadın	67	3,2090	,76944	,09400
Turistik-günümüz	Erkek	120	3,5500	,80805	,07376
	Kadın	67	3,8060	,82092	,10029

Turistik Çekiciliklerin Çeşitliliği kriterinin ortaya çıkardığı farklılığın nereden kaynaklandığını belirleyebilmek amacıyla Tablo 18’de cinsiyet farklılıklarının değerlerine bakıldığında, kadınlar için turistik çekiciliklerin çeşitliliğinin günümüzde daha önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Araştırmada katılımcılara yöneltilen ve Denizli’yi betimleyen dokuzuncu kriter “Kültürel Miras” kriteridir. Katılımcılara hem geçmiş dönemdeki hem de günümüzdeki görüşleri sorulmuştur. Bu görüşlerin geçmişte ve günümüzde herhangi bir fark ortaya koyup koymadığı Tablo 19’da sunulmuştur.

Tablo 3. 19. Kültürel Miras Kriteri

		F	Sig.	t	df	P**
Miras-geçmiş	Varyanslar Eşit	,378	,540	,251	185	,802
	Varyanslar Farklı			,256	144,842	,798
Miras- günümüz	Varyanslar Eşit	2,150	,144	-1,417	185	,158
	Varyanslar Farklı			-1,487	156,868	,139

Araştırmada kullanılan analiz 0,05** anlamlılık düzeyinde istatistikî olarak pozitif ve anlamlı sonuçlar vermektedir. Bu noktadan hareketle “p” değeri anlamlılık düzeyi olan 0,05’ten küçük olduğunda değişkenler arasında fark olduğunu, 0,05’ten büyük olduğu durumlarda ise değişkenler arasında herhangi bir fark gözlemlenemediğini belirtmektedir. Tablo 19’a bakıldığında, “Kültürel Miras” kriterinin p değerinin 0,05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu bu nedenle cinsiyet faktörünün hem geçmiş hem de günümüzde kültürel miras kriterinde herhangi bir farklılık ortaya koymadığını söylemek mümkündür.

Araştırmada katılımcılara yöneltilen ve Denizli’yi betimleyen onuncu kriter “Trafik Altyapısı” kriteridir. Katılımcılara hem geçmiş dönemdeki hem de günümüzdeki görüşleri sorulmuştur. Bu görüşlerin geçmişte ve günümüzde herhangi bir fark ortaya koyup koymadığı Tablo 20’de sunulmuştur.

Tablo 3. 20. Trafik Altyapısı Kriteri

		F	Sig.	t	df	P**
Trafik- geçmiş	Varyanslar Eşit	,003	,958	-,372	185	,710
	Varyanslar Farklı			-,369	133,004	,713
Trafik-günümüz	Varyanslar Eşit	,943	,333	,321	185	,749
	Varyanslar Farklı			,313	127,014	,755

Araştırmada kullanılan analiz 0,05** anlamlılık düzeyinde istatistikî olarak pozitif ve anlamlı sonuçlar vermektedir. Bu noktadan hareketle “p” değeri anlamlılık düzeyi olan 0,05’ten küçük olduğunda değişkenler arasında fark olduğunu, 0,05’ten büyük olduğu durumlarda ise değişkenler arasında herhangi bir fark gözlemlenemediğini belirtmektedir. Tablo 20’ye bakıldığında, “Trafik Altyapısı” kriterinin p değerinin 0,05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu bu nedenle cinsiyet faktörünün hem geçmiş hem de günümüzde trafik altyapısı kriterinde herhangi bir farklılık ortaya koymadığını söylemek mümkündür.

Araştırmada katılımcılara yöneltilen ve Denizli’yi betimleyen on birinci kriter “Can ve Mal Güvenliği” kriteridir. Katılımcılara hem geçmiş dönemdeki hem de günümüzdeki görüşleri sorulmuştur. Bu görüşlerin geçmişte ve günümüzde herhangi bir fark ortaya koyup koymadığı Tablo 21’de sunulmuştur.

Tablo 3. 21. Can ve Mal Güvenliği Kriteri

		F	Sig.	t	df	P**
Güvenlik- geçmiş	Varyanslar Eşit	,461	,498	-,499	185	,619
	Varyanslar Farklı			-,492	131,485	,623
Güvenlik-günümüz	Varyanslar Eşit	4,557	,034	1,203	185	,231
	Varyanslar Farklı			1,156	121,488	,250

Araştırmada kullanılan analiz 0,05** anlamlılık düzeyinde istatistikî olarak pozitif ve anlamlı sonuçlar vermektedir. Bu noktadan hareketle “p” değeri anlamlılık düzeyi olan 0,05’ten küçük olduğunda değişkenler arasında fark olduğunu, 0,05’ten büyük olduğu durumlarda ise değişkenler arasında herhangi bir fark gözlemlenemediğini belirtmektedir. Tablo 21’e bakıldığında, “Can ve Mal Güvenliği” kriterinin p değerinin 0,05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu bu nedenle cinsiyet faktörünün hem geçmiş hem de günümüzde can ve mal güvenliği kriterinde herhangi bir farklılık ortaya koymadığını söylemek mümkündür.

Araştırmada katılımcılara yöneltilen ve Denizli’yi betimleyen on ikinci kriter “Temizlik ve Hijyen” kriteridir. Katılımcılara hem geçmiş dönemdeki hem de

günümüzdeki görüşleri sorulmuştur. Bu görüşlerin geçmişte ve günümüzde herhangi bir fark ortaya koyup koymadığı Tablo 22’de sunulmuştur.

Tablo 3. 22. Temizlik ve Hijyen Kriteri

		F	Sig.	t	df	P**
Temizli- geçmiş	Varyanslar Eşit	2,707	,102	,829	185	,408
	Varyanslar Farklı			,839	141,275	,403
Temizlik-günümüz	Varyanslar Eşit	,037	,848	,712	185	,477
	Varyanslar Farklı			,706	133,264	,481

Araştırmada kullanılan analiz 0,05** anlamlılık düzeyinde istatistikî olarak pozitif ve anlamlı sonuçlar vermektedir. Bu noktadan hareketle “p” değeri anlamlılık düzeyi olan 0,05’ten küçük olduğunda değişkenler arasında fark olduğunu, 0,05’ten büyük olduğu durumlarda ise değişkenler arasında herhangi bir fark gözlemlenemediğini belirtmektedir. Tablo 22’ye bakıldığında, “Temizlik ve Hijyen” kriterinin p değerinin 0,05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu bu nedenle cinsiyet faktörünün hem geçmiş hem de günümüzde temizlik ve hijyen kriterinde herhangi bir farklılık ortaya koymadığını söylemek mümkündür.

Araştırmada katılımcılara yöneltilen ve Denizli’yi betimleyen on üçüncü kriter “Alışveriş İmkânları” kriteridir. Katılımcılara hem geçmiş dönemdeki hem de günümüzdeki görüşleri sorulmuştur. Bu görüşlerin geçmişte ve günümüzde herhangi bir fark ortaya koyup koymadığı Tablo 23’te sunulmuştur.

Tablo 3. 23. Alışveriş İmkânları Kriteri

		F	Sig.	t	df	P**
Alışveriş-geçmiş	Varyanslar Eşit	,861	,355	,160	185	,873
	Varyanslar Farklı			,156	125,126	,877
Alışveriş-günümüz	Varyanslar Eşit	,670	,414	-1,222	185	,223
	Varyanslar Farklı			-1,253	146,923	,212

Araştırmada kullanılan analiz 0,05** anlamlılık düzeyinde istatistikî olarak pozitif ve anlamlı sonuçlar vermektedir. Bu noktadan hareketle “p” değeri anlamlılık düzeyi olan 0,05’ten küçük olduğunda değişkenler arasında fark olduğunu, 0,05’ten büyük olduğu durumlarda ise değişkenler arasında herhangi bir fark gözlemlenemediğini belirtmektedir. Tablo 23’e bakıldığında, “Alışveriş İmkânları” kriterinin p değerinin 0,05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu bu nedenle cinsiyet

faktörünün hem geçmiş hem de günümüzde alışveriş imkânları kriterinde herhangi bir farklılık ortaya koymadığını söylemek mümkündür.

Araştırmada katılımcılara yöneltilen ve Denizli’yi betimleyen sonuncu kriter “Yerel Halkın Konukseverliği” kriteridir. Katılımcılara hem geçmiş dönemdeki hem de günümüzdeki görüşleri sorulmuştur. Bu görüşlerin geçmişte ve günümüzde herhangi bir fark ortaya koyup koymadığı Tablo 24’de sunulmuştur.

Tablo 3. 24. Yerel Halkın Konukseverliği Kriteri

		F	Sig.	t	df	P**
Konukseverlik-geçmiş	Varyanslar Eşit	11,335	,001	,195	185	,846
	Varyanslar Farklı			,177	103,182	,860
Konukseverlik-günümüz	Varyanslar Eşit	,703	,403	-,306	185	,760
	Varyanslar Farklı			-,299	128,406	,765

Araştırmada kullanılan analiz 0,05** anlamlılık düzeyinde istatistikî olarak pozitif ve anlamlı sonuçlar vermektedir. Bu noktadan hareketle “p” değeri anlamlılık düzeyi olan 0,05’ten küçük olduğunda değişkenler arasında fark olduğunu, 0,05’ten büyük olduğu durumlarda ise değişkenler arasında herhangi bir fark gözlemlenemediğini belirtmektedir. Tablo 24’e bakıldığında, “Yerel Halkın Konukseverliği” kriterinin p değerinin 0,05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu bu nedenle cinsiyet faktörünün hem geçmiş hem de günümüzde yerel halkın konukseverliği kriterinde herhangi bir farklılık ortaya koymadığını söylemek mümkündür.

3.5.2.2. Medeni Durum Değişkenine Göre

Araştırmada katılımcılara yöneltilen ve Denizli’yi betimleyen ilk kriter “Manzara ve Doğal Çekicilikler” kriteridir. Katılımcılara hem geçmiş dönemdeki hem de günümüzdeki görüşleri sorulmuştur. Bu görüşlerin geçmişte ve günümüzde medeni durum değişkenine göre herhangi bir fark ortaya koyup koymadığı Tablo 25’de sunulmuştur.

Tablo 3. 25. Manzara ve Doğal Çekicilikler Kriteri

		Kareler toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler ortalaması	F	P**
Manzara-geçmiş	Grup Arasında	2,456	2	1,228	,900	,408
	Grup İçerisinde	251,201	184	1,365		
	Toplam	253,658	186			
Manzara-günümüz	Grup Arasında	,471	2	,235	,177	,838
	Grup İçerisinde	244,171	184	1,327		
	Toplam	244,642	186			

Araştırmada kullanılan analiz 0,05** anlamlılık düzeyinde istatistikî olarak pozitif ve anlamlı sonuçlar vermektedir. Bu noktadan hareketle “p” değeri anlamlılık düzeyi olan 0,05’ten küçük olduğunda değişkenler arasında fark olduğunu, 0,05’ten büyük olduğu durumlarda ise değişkenler arasında herhangi bir fark gözlemlenemediğini belirtmektedir. Tablo 25’e bakıldığında, Manzara ve Doğal Çekicilikler kriterinin p değerinin 0,05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu bu nedenle medeni durum faktörünün hem geçmiş hem de günümüzde manzara ve doğal çekicilikler kriterinde herhangi bir farklılık ortaya koymadığını söylemek mümkündür.

Araştırmada katılımcılara yöneltilen ve Denizli’yi betimleyen ikinci kriter “Tarihi Çekicilikler” kriteridir. Katılımcılara hem geçmiş dönemdeki hem de günümüzdeki görüşleri sorulmuştur. Bu görüşlerin geçmişte ve günümüzde medeni durum değişkenine göre herhangi bir fark ortaya koyup koymadığı Tablo 26’da sunulmuştur.

Tablo 3. 26. Tarihi Çekicilikler Kriteri

		Kareler toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler ortalaması	F	P**
Tarih-geçmiş	Grup Arasında	,346	2	,173	,240	,787
	Grup İçerisinde	132,745	184	,721		
	Toplam	133,091	186			
Tarih-günümüz	Grup Arasında	1,033	2	,517	,500	,607
	Grup İçerisinde	189,962	184	1,032		
	Toplam	190,995	186			

Araştırmada kullanılan analiz 0,05** anlamlılık düzeyinde istatistikî olarak pozitif ve anlamlı sonuçlar vermektedir. Bu noktadan hareketle “p” değeri anlamlılık düzeyi olan 0,05’ten küçük olduğunda değişkenler arasında fark olduğunu, 0,05’ten

büyük olduğu durumlarda ise değişkenler arasında herhangi bir fark gözlemlenemediğini belirtmektedir. Tablo 26'ya bakıldığında, Tarihi Çekicilikler kriterinin p değerinin 0,05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu bu nedenle medeni durum faktörünün hem geçmiş hem de günümüzde tarihi çekicilikler kriterinde herhangi bir farklılık ortaya koymadığını söylemek mümkündür.

Araştırmada katılımcılara yöneltilen ve Denizli'yi betimleyen üçüncü kriter "Kültürel Çekicilikler" kriteridir. Katılımcılara hem geçmiş dönemdeki hem de günümüzdeki görüşleri sorulmuştur. Bu görüşlerin geçmişte ve günümüzde medeni durum değişkenine göre herhangi bir fark ortaya koyup koymadığı Tablo 27'de sunulmuştur.

Tablo 3. 27. Kültürel Çekicilikler Kriteri

		Kareler toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler ortalaması	F	P**
Kültür-geçmiş	Grup Arasında	3,611	2	1,806	2,781	,065
	Grup İçerisinde	119,490	184	,649		
	Toplam	123,102	186			
Kültür-günümüz	Grup Arasında	,500	2	,250	,280	,756
	Grup İçerisinde	164,216	184	,892		
	Toplam	164,717	186			

Araştırmada kullanılan analiz 0,05** anlamlılık düzeyinde istatistikî olarak pozitif ve anlamlı sonuçlar vermektedir. Bu noktadan hareketle "p" değeri anlamlılık düzeyi olan 0,05'ten küçük olduğunda değişkenler arasında fark olduğunu, 0,05'ten büyük olduğu durumlarda ise değişkenler arasında herhangi bir fark gözlemlenemediğini belirtmektedir. Tablo 27'ye bakıldığında, "Kültürel Çekicilikler" kriterinin p değerinin 0,05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu bu nedenle medeni durum faktörünün hem geçmiş hem de günümüzde kültürel çekicilikler kriterinde herhangi bir farklılık ortaya koymadığını söylemek mümkündür.

Araştırmada katılımcılara yöneltilen ve Denizli'yi betimleyen dördüncü kriter "Turizm için Konaklama Tesislerinin Kalitesi" kriteridir. Katılımcılara hem geçmiş dönemdeki hem de günümüzdeki görüşleri sorulmuştur. Bu görüşlerin geçmişte ve günümüzde herhangi bir fark ortaya koyup koymadığı Tablo 28'de sunulmuştur.

Tablo 3. 28. Turizm için Konaklama Tesislerinin Kalitesi Kriteri

		Kareler toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler ortalaması	F	P**
Turizm-geçmiş	Grup Arasında	1,607	2	,803	1,020	,363
	Grup İçerisinde	144,917	184	,788		
	Toplam	146,524	186			
Turizm-günümüz	Grup Arasında	,410	2	,205	,204	,815
	Grup İçerisinde	184,820	184	1,004		
	Toplam	185,230	186			

Araştırmada kullanılan analiz 0,05** anlamlılık düzeyinde istatistikî olarak pozitif ve anlamlı sonuçlar vermektedir. Bu noktadan hareketle “p” değeri anlamlılık düzeyi olan 0,05’ten küçük olduğunda değişkenler arasında fark olduğunu, 0,05’ten büyük olduğu durumlarda ise değişkenler arasında herhangi bir fark gözlemlenemediğini belirtmektedir. Tablo 28’e bakıldığında, “Turizm için Konaklama Tesislerinin Kalitesi” kriterinin p değerinin 0,05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu bu nedenle medeni durum faktörünün hem geçmiş hem de günümüzde konaklama tesislerinin kalitesi kriterinde herhangi bir farklılık ortaya koymadığını söylemek mümkündür.

Araştırmada katılımcılara yöneltilen ve Denizli’yi betimleyen beşinci kriter “Yöresel Yemekler” kriteridir. Katılımcılara hem geçmiş dönemdeki hem de günümüzdeki görüşleri sorulmuştur. Bu görüşlerin geçmişte ve günümüzde herhangi bir fark ortaya koyup koymadığı Tablo 29’da sunulmuştur.

Tablo 3. 29. Yöresel Yemekler Kriteri

		Kareler toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler ortalaması	F	P**
Yemek-geçmiş	Grup Arasında	1,458	2	,729	,937	,394
	Grup İçerisinde	143,248	184	,779		
	Toplam	144,706	186			
Yemek-günümüz	Grup Arasında	,864	2	,432	,482	,619
	Grup İçerisinde	164,997	184	,897		
	Toplam	165,861	186			

Araştırmada kullanılan analiz 0,05** anlamlılık düzeyinde istatistikî olarak pozitif ve anlamlı sonuçlar vermektedir. Bu noktadan hareketle “p” değeri anlamlılık düzeyi olan 0,05’ten küçük olduğunda değişkenler arasında fark olduğunu, 0,05’ten büyük olduğu durumlarda ise değişkenler arasında herhangi bir fark gözlemlenemediğini belirtmektedir. Tablo 29’a bakıldığında, “Yöresel Yemekler”

kriterinin p değerinin 0,05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu bu nedenle medeni durum faktörünün hem geçmiş hem de günümüzde yöresel yemekler kriterinde herhangi bir farklılık ortaya koymadığını söylemek mümkündür.

Araştırmada katılımcılara yöneltilen ve Denizli’yi betimleyen altıncı kriter “Eğlence ve Gece Hayatı” kriteridir. Katılımcılara hem geçmiş dönemdeki hem de günümüzdeki görüşleri sorulmuştur. Bu görüşlerin geçmişte ve günümüzde medeni durum değişkenine göre herhangi bir fark ortaya koyup koymadığı Tablo 30’da sunulmuştur.

Tablo 3. 30. Eğlence ve Gece Hayatı Kriteri

		Kareler toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler ortalaması	F	P**
Eğlence-geçmiş	Grup Arasında	3,470	2	1,735	2,121	,123
	Grup İçerisinde	150,509	184	,818		
	Toplam	153,979	186			
Eğlence-günümüz	Grup Arasında	1,177	2	,588	,522	,594
	Grup İçerisinde	207,454	184	1,127		
	Toplam	208,631	186			

Araştırmada kullanılan analiz 0,05** anlamlılık düzeyinde istatistikî olarak pozitif ve anlamlı sonuçlar vermektedir. Bu noktadan hareketle “p” değeri anlamlılık düzeyi olan 0,05’ten küçük olduğunda değişkenler arasında fark olduğunu, 0,05’ten büyük olduğu durumlarda ise değişkenler arasında herhangi bir fark gözlemlenemediğini belirtmektedir. Tablo 30’a bakıldığında, “Eğlence ve Gece Hayatı” kriterinin p değerinin 0,05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu bu nedenle medeni durum faktörünün hem geçmiş hem de günümüzde eğlence ve gece hayatı kriterinde herhangi bir farklılık ortaya koymadığını söylemek mümkündür.

Araştırmada katılımcılara yöneltilen ve Denizli’yi betimleyen yedinci kriter “Yerel Festivallerin Varlığı/İmkani” kriteridir. Katılımcılara hem geçmiş dönemdeki hem de günümüzdeki görüşleri sorulmuştur. Bu görüşlerin geçmişte ve günümüzde medeni durum değişkenine göre herhangi bir fark ortaya koyup koymadığı Tablo 31’de sunulmuştur.

Tablo 3. 31. Yerel Festivallerin Varlığı/İmkânı Kriteri

		Kareler toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler ortalaması	F	P**
Festival-geçmiş	Grup Arasında	5,127	2	2,563	4,119	,018
	Grup İçerisinde	114,520	184	,622		
	Toplam	119,647	186			
Festival-günümüz	Grup Arasında	1,892	2	,946	1,058	,349
	Grup İçerisinde	164,514	184	,894		
	Toplam	166,406	186			

Araştırmada kullanılan analiz 0,05** anlamlılık düzeyinde istatistikî olarak pozitif ve anlamlı sonuçlar vermektedir. Bu noktadan hareketle “p” değeri anlamlılık düzeyi olan 0,05’ten küçük olduğunda değişkenler arasında fark olduğunu, 0,05’ten büyük olduğu durumlarda ise değişkenler arasında herhangi bir fark gözlemlenemediğini belirtmektedir. Tablo 31’e bakıldığında, “Yerel Festivallerin Varlığı/İmkânı” kriterinin geçmişteki p değerinin 0,05 anlamlılık düzeyinden küçük olduğu görülmektedir. Medeni durum faktörü göz önüne alındığında geçmişte yerel festivallerin varlığı/imkanı kriteri kadın ve erkek katılımcılar açısından farklılık göstermektedir. Bu farklılığın tam anlamıyla hangi gruptan kaynaklandığını belirleyebilmek amacıyla ileri düzeyde bir analiz daha yapılmıştır. Bu analize ait sonuçlar Tablo 32’de sunulmuştur.

Tablo 3. 32. Yerel Festivallerin Varlığı/İmkânı Kriterinin Medeni Durum Ayrımı

Bağımlı Değişken	(I) medeni-durumu	(J) medeni-durumu	Ortalama Farklar (I-J)	Standart Hata	P**
Festivaller-geçmiş	Evli	Bekâr	-,06678	,28646	,970
		Diğer	,42943	,15206	,015
	Bekâr	Evli	,06678	,28646	,970
		Diğer	,49621	,31090	,250
Festivaller-günümüz	Evli	Bekâr	-,42943	,15206	,015
		Diğer	-,49621	,31090	,250
	Bekâr	Evli	,48801	,34335	,332
		Diğer	-,03093	,18226	,984
	Diğer	Evli	-,48801	,34335	,332
		Bekâr	-,51894	,37263	,347
		Evli	,03093	,18226	,984
		Bekâr	,51894	,37263	,347

Yerel festivallerin varlığı/imkânı kriterinin medeni durum değişkeni açısından gösterdiği farklılığın nereden kaynaklandığını belirleyebilmek amacıyla Tablo 32'ye bakıldığında, yerel festivallerin evli katılımcılar açısından daha fazla önem arz ettiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Araştırmada katılımcılara yöneltilen ve Denizli'yi betimleyen sekizinci kriter "Turistik Çekiciliklerin Çeşitliliği" kriteridir. Katılımcılara hem geçmiş dönemdeki hem de günümüzdeki görüşleri sorulmuştur. Bu görüşlerin geçmişte ve günümüzde medeni durum değişkenine göre herhangi bir fark ortaya koyup koymadığı Tablo 33'de sunulmuştur.

Tablo 3. 33. Turistik Çekiciliklerin Çeşitliliği Kriteri

		Kareler toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler ortalaması	F	P**
Turistik-geçmiş	Grup Arasında	1,193	2	,597	1,066	,346
	Grup İçerisinde	102,967	184	,560		
	Toplam	104,160	186			
Turistik-günümüz	Grup Arasında	,629	2	,315	,466	,628
	Grup İçerisinde	124,365	184	,676		
	Toplam	124,995	186			

Araştırmada kullanılan analiz 0,05** anlamlılık düzeyinde istatistikî olarak pozitif ve anlamlı sonuçlar vermektedir. Bu noktadan hareketle "p" değeri anlamlılık düzeyi olan 0,05'ten küçük olduğunda değişkenler arasında fark olduğunu, 0,05'ten büyük olduğu durumlarda ise değişkenler arasında herhangi bir fark gözlemlenemediğini belirtmektedir. Tablo 33'e bakıldığında, "Turistik Çekiciliklerin Çeşitliliği" kriterinin p değerinin 0,05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu bu nedenle medeni durum faktörünün hem geçmiş hem de günümüzde turistik çekiciliklerin çeşitliliği kriterinde herhangi bir farklılık ortaya koymadığını söylemek mümkündür.

Araştırmada katılımcılara yöneltilen ve Denizli'yi betimleyen dokuzuncu kriter "Kültürel Miras" kriteridir. Katılımcılara hem geçmiş dönemdeki hem de günümüzdeki görüşleri sorulmuştur. Bu görüşlerin geçmişte ve günümüzde medeni durum değişkenine göre herhangi bir fark ortaya koyup koymadığı Tablo 34'de sunulmuştur.

Tablo 3. 34. Kültürel Miras Kriteri

		Kareler toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler ortalaması	F	P**
Kültür-geçmiş	Grup Arasında	1,725	2	,863	1,237	,293
	Grup İçerisinde	128,317	184	,697		
	Toplam	130,043	186			
Kültür-günümüz	Grup Arasında	,148	2	,074	,083	,921
	Grup İçerisinde	164,943	184	,896		
	Toplam	165,091	186			

Araştırmada kullanılan analiz 0,05** anlamlılık düzeyinde istatistikî olarak pozitif ve anlamlı sonuçlar vermektedir. Bu noktadan hareketle “p” değeri anlamlılık düzeyi olan 0,05’ten küçük olduğunda değişkenler arasında fark olduğunu, 0,05’ten büyük olduğu durumlarda ise değişkenler arasında herhangi bir fark gözlemlenemediğini belirtmektedir. Tablo 34’e bakıldığında, “Kültürel Miras” kriterinin p değerinin 0,05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu bu nedenle medeni durum faktörünün hem geçmiş hem de günümüzde kültürel miras kriterinde herhangi bir farklılık ortaya koymadığını söylemek mümkündür.

Araştırmada katılımcılara yöneltilen ve Denizli’yi betimleyen onuncu kriter “Trafik Altyapısı” kriteridir. Katılımcılara hem geçmiş dönemdeki hem de günümüzdeki görüşleri sorulmuştur. Bu görüşlerin geçmişte ve günümüzde medeni durum değişkenine göre herhangi bir fark ortaya koyup koymadığı Tablo 35’de sunulmuştur.

Tablo 3. 35. Trafik Altyapısı Kriteri

		Kareler toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler ortalaması	F	P**
Trafik-geçmiş	Grup Arasında	2,804	2	1,402	2,019	,136
	Grup İçerisinde	127,763	184	,694		
	Toplam	130,567	186			
Trafik-günümüz	Grup Arasında	,607	2	,303	,200	,819
	Grup İçerisinde	278,858	184	1,516		
	Toplam	279,465	186			

Araştırmada kullanılan analiz 0,05** anlamlılık düzeyinde istatistikî olarak pozitif ve anlamlı sonuçlar vermektedir. Bu noktadan hareketle “p” değeri anlamlılık düzeyi olan 0,05’ten küçük olduğunda değişkenler arasında fark olduğunu, 0,05’ten büyük olduğu durumlarda ise değişkenler arasında herhangi bir fark

gözlemlenemediğini belirtmektedir. Tablo 35'e bakıldığında, "Trafik Altyapısı" kriterinin p değerinin 0,05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu bu nedenle medeni durum faktörünün hem geçmiş hem de günümüzde trafik altyapısı kriterinde herhangi bir farklılık ortaya koymadığını söylemek mümkündür.

Araştırmada katılımcılara yöneltilen ve Denizli'yi betimleyen on birinci kriter "Can ve Mal Güvenliği" kriteridir. Katılımcılara hem geçmiş dönemdeki hem de günümüzdeki görüşleri sorulmuştur. Bu görüşlerin geçmişte ve günümüzde medeni durum değişkenine göre herhangi bir fark ortaya koyup koymadığı Tablo 36'da sunulmuştur.

Tablo 3. 36. Can ve Mal Güvenliği Kriteri

		Kareler toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler ortalaması	F	P**
Güvenlik-geçmiş	Grup Arasında	10,743	2	5,371	6,110	,003
	Grup İçerisinde	161,760	184	,879		
	Toplam	172,503	186			
Güvenlik-günümüz	Grup Arasında	3,318	2	1,659	1,324	,269
	Grup İçerisinde	230,543	184	1,253		
	Toplam	233,861	186			

Araştırmada kullanılan analiz 0,05** anlamlılık düzeyinde istatistikî olarak pozitif ve anlamlı sonuçlar vermektedir. Bu noktadan hareketle "p" değeri anlamlılık düzeyi olan 0,05'ten küçük olduğunda değişkenler arasında fark olduğunu, 0,05'ten büyük olduğu durumlarda ise değişkenler arasında herhangi bir fark gözlemlenemediğini belirtmektedir. Tablo 36'ya bakıldığında, "Can ve Mal Güvenliği" kriterinin geçmişteki p değerinin 0,05 anlamlılık düzeyinden küçük olduğu görülmektedir. Medeni durum faktörü göz önüne alındığında geçmişte can ve mal güvenliği kriteri kadın ve erkek katılımcılar açısından farklılık göstermektedir. Bu farklılığın tam anlamıyla hangi gruptan kaynaklandığını belirleyebilmek amacıyla ileri düzeyde bir analiz daha yapılmıştır. Bu analize ait sonuçlar Tablo 37'de sunulmuştur.

Tablo 3. 37. Can ve Mal Güvenliği Kriterinin Medeni Durum Ayrımı

Bağımlı Değişken	(I) medeni-hali	(J) medeni-hali	Ortalama Farklar (I-J)	Standart Hata	P**
Güvenlik-geçmiş	Evli	Bekâr	,97089	,34046	,013
		Diğer	-,31320	,18073	,196
	Bekâr	Evli	-,97089	,34046	,013
		Diğer	-1,28409	,36950	,002
Güvenlik-günümüz	Evli	Bekâr	-,04795	,40645	,992
		Diğer	,34599	,21575	,247
	Bekâr	Evli	,04795	,40645	,992
		Diğer	,39394	,44112	,645
Güvenlik-geçmiş	Evli	Bekâr	-,34599	,21575	,247
		Diğer	-,39394	,44112	,645
	Bekâr	Evli	,34599	,21575	,247
		Diğer	,39394	,44112	,645

Can ve mal güvenliği kriterinin medeni durum değişkeni açısından gösterdiği farklılığın nereden kaynaklandığını belirleyebilmek amacıyla Tablo 37'ye bakıldığında, can ve mal güvenliğinin evli katılımcılar açısından bekâr katılımcılara oranla geçmişte daha fazla önem arz ettiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Araştırmada katılımcılara yöneltilen ve Denizli'yi betimleyen on ikinci kriter “Temizlik ve Hijyen” kriteridir. Katılımcılara hem geçmiş dönemdeki hem de günümüzdeki görüşleri sorulmuştur. Bu görüşlerin geçmişte ve günümüzde medeni durum değişkenine göre herhangi bir fark ortaya koyup koymadığı Tablo 38'de sunulmuştur.

Tablo 3. 38. Temizlik ve Hijyen Kriteri

		Kareler toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler ortalaması	F	P**
Temizli-geçmiş	Grup Arasında	1,818	2	,909	1,366	,258
	Grup İçerisinde	122,449	184	,665		
	Toplam	124,267	186			
Temizlik-günümüz	Grup Arasında	3,364	2	1,682	1,662	,193
	Grup İçerisinde	186,176	184	1,012		
	Toplam	189,540	186			

Araştırmada kullanılan analiz 0,05** anlamlılık düzeyinde istatistikî olarak pozitif ve anlamlı sonuçlar vermektedir. Bu noktadan hareketle “p” değeri anlamlılık düzeyi olan 0,05'ten küçük olduğunda değişkenler arasında fark olduğunu, 0,05'ten büyük olduğu durumlarda ise değişkenler arasında herhangi bir fark

gözlemlenemediğini belirtmektedir. Tablo 38’de bakıldığında, “Temizlik ve Hijyen” kriterinin p değerinin 0,05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu bu nedenle medeni durum faktörünün hem geçmiş hem de günümüzde temizlik ve hijyen kriterinde herhangi bir farklılık ortaya koymadığını söylemek mümkündür.

Araştırmada katılımcılara yöneltilen ve Denizli’yi betimleyen on üçüncü kriter “Alışveriş İmkanları” kriteridir. Katılımcılara hem geçmiş dönemdeki hem de günümüzdeki görüşleri sorulmuştur. Bu görüşlerin geçmişte ve günümüzde medeni durum değişkenine göre herhangi bir fark ortaya koyup koymadığı Tablo 39’da sunulmuştur.

Tablo 3. 39. Alışveriş İmkanları Kriteri

		Kareler toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler ortalaması	F	P**
Alışveriş-geçmiş	Grup Arasında	,903	2	,451	,526	,592
	Grup İçerisinde	157,963	184	,858		
	Toplam	158,866	186			
Alışveriş-günümüz	Grup Arasında	,389	2	,194	,199	,819
	Grup İçerisinde	179,269	184	,974		
	Toplam	179,658	186			

Araştırmada kullanılan analiz 0,05** anlamlılık düzeyinde istatistikî olarak pozitif ve anlamlı sonuçlar vermektedir. Bu noktadan hareketle “p” değeri anlamlılık düzeyi olan 0,05’ten küçük olduğunda değişkenler arasında fark olduğunu, 0,05’ten büyük olduğu durumlarda ise değişkenler arasında herhangi bir fark gözlemlenemediğini belirtmektedir. Tablo 39’a bakıldığında, “Alışveriş İmkanları” kriterinin p değerinin 0,05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu bu nedenle medeni durum faktörünün hem geçmiş hem de günümüzde alışveriş imkânları kriterinde herhangi bir farklılık ortaya koymadığını söylemek mümkündür.

Araştırmada katılımcılara yöneltilen ve Denizli’yi betimleyen sonuncu kriter “Yerel Halkın Konukseverliği” kriteridir. Katılımcılara hem geçmiş dönemdeki hem de günümüzdeki görüşleri sorulmuştur. Bu görüşlerin geçmişte ve günümüzde medeni durum değişkenine göre herhangi bir fark ortaya koyup koymadığı Tablo 40’da sunulmuştur.

Tablo 3. 40. Yerel Halkın Konukseverliği Kriteri

		Kareler toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler ortalaması	F	P**
Konukseverlik-geçmiş	Grup Arasında	8,936	2	4,468	7,611	,001
	Grup İçerisinde	108,016	184	,587		
	Toplam	116,952	186			
Konukseverlik-günümüz	Grup Arasında	6,487	2	3,244	2,161	,118
	Grup İçerisinde	276,154	184	1,501		
	Toplam	282,642	186			

Araştırmada kullanılan analiz 0,05** anlamlılık düzeyinde istatistikî olarak pozitif ve anlamlı sonuçlar vermektedir. Bu noktadan hareketle “p” değeri anlamlılık düzeyi olan 0,05’ten küçük olduğunda değişkenler arasında fark olduğunu, 0,05’ten büyük olduğu durumlarda ise değişkenler arasında herhangi bir fark gözlemlenemediğini belirtmektedir. Tablo 40’a bakıldığında, “Yerel Halkın Konukseverliği” kriterinin geçmişteki p değerinin 0,05 anlamlılık düzeyinden küçük olduğu görülmektedir. Medeni durum faktörü göz önüne alındığında geçmişte yerel halkın konukseverliği kriteri kadın ve erkek katılımcılar açısından farklılık göstermektedir. Bu farklılığın tam anlamıyla hangi gruptan kaynaklandığını belirleyebilmek amacıyla ileri düzeyde bir analiz daha yapılmıştır. Bu analize ait sonuçlar Tablo 41’de sunulmuştur.

Tablo 3. 41. Yerel Halkın Konukseverliği Kriterinin Medeni Durum Ayrımı

Bağımlı Değişken	(I) medeni-hali	(J) medeni-hali	Ortalama Farklar (I-J)	Standart Hata	P**
Konukseverlik-geçmiş	Evli	Bekâr	,95034	,27821	,002
		Diğer	-,22769	,14768	,274
	Bekâr	Evli	-,95034	,27821	,002
		Diğer	-1,17803	,30194	,000
	Diğer	Evli	,22769	,14768	,274
		Bekâr	1,17803	,30194	,000
Konukseverlik-günümüz	Evli	Bekâr	-,48630	,44484	,519
		Diğer	-,44085	,23613	,151
	Bekâr	Evli	,48630	,44484	,519
		Diğer	,04545	,48279	,995
	Diğer	Evli	,44085	,23613	,151
		Bekâr	-,04545	,48279	,995

Yerel halkın konukseverliği kriterinin medeni durum değişkeni açısından gösterdiği farklılığın nereden kaynaklandığını belirleyebilmek amacıyla Tablo 41’e

bakıldığında, yerel halkın konukseverliği bekâr katılımcılar açısından evli katılımcılara oranla daha az önem arz ettiği sonucuna ulaşılmaktadır.

3.5.2.3. Eğitim Durumu Değişkenine Göre

Araştırmada katılımcılara yöneltilen ve Denizli’yi betimleyen ilk kriter “Manzara ve Doğal Çekicilikler” kriteridir. Katılımcılara hem geçmiş dönemdeki hem de günümüzdeki görüşleri sorulmuştur. Bu görüşlerin geçmişte ve günümüzde eğitim durumu değişkenine göre herhangi bir fark ortaya koyup koymadığı Tablo 42’de sunulmuştur.

Tablo 3. 42. Manzara ve Doğal Çekicilikler Kriteri

		Kareler toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler ortalaması	F	P**
Manzara-geçmiş	Grup Arasında	17,210	4	4,303	3,312	,012
	Grup İçerisinde	236,447	182	1,299		
	Toplam	253,658	186			
Manzara-günümüz	Grup Arasında	24,585	4	6,146	5,083	,001
	Grup İçerisinde	220,057	182	1,209		
	Toplam	244,642	186			

Araştırmada kullanılan analiz 0,05** anlamlılık düzeyinde istatistikî olarak pozitif ve anlamlı sonuçlar vermektedir. Bu noktadan hareketle “p” değeri anlamlılık düzeyi olan 0,05’ten küçük olduğunda değişkenler arasında fark olduğunu, 0,05’ten büyük olduğu durumlarda ise değişkenler arasında herhangi bir fark gözlemlenemediğini belirtmektedir. Tablo 42’ye bakıldığında, “Manzara ve Doğal Çekicilikler” kriterinin geçmişteki p değerinin 0,05 anlamlılık düzeyinden küçük olduğu görülmektedir. Eğitim durumu faktörü göz önüne alındığında hem geçmişte hem de günümüzde manzara ve doğal çekicilikler kriteri kadın ve erkek katılımcılar açısından farklılık göstermektedir. Bu farklılığın tam anlamıyla hangi gruptan kaynaklandığını belirleyebilmek amacıyla ileri düzeyde bir analiz daha yapılmıştır. Bu analize ait sonuçlar Tablo 43’de sunulmuştur.

Tablo 3. 43. Manzara ve Doğal Çekicilikler Kriterinin Eğitim Durumu Ayrımı

Bağımlı Değişken	(I) eğitim	(J) eğitim	Ortalama Farklar (I-J)	Standart Hata	P**
Manzara-geçmiş	İlkokul	Lise	,28283	,19363	,589
		Lisans	,96537	,26647	,003
		Ön lisans	,29870	,32169	,886
		Diğer	,29870	,42340	,955
Manzara-günümüz	İlkokul	Lise	,16739	,18680	,898
		Lisans	,91342	,25706	,004
		On lisans	-,01991	,31034	1,000
		Diğer	-,87825	,40846	,204
	Lise	İlkokul	-,16739	,18680	,898
		Lisans	,74603	,26376	,041
		On lisans	-,18730	,31591	,976
		Diğer	-1,04563	,41271	,088

Manzara ve doğal çekicilikler kriterinin medeni durum değişkeni açısından gösterdiği farklılığın nereden kaynaklandığını belirleyebilmek amacıyla Tablo 43'e bakıldığında, manzara ve doğal çekicilikler kriterinin geçmişte lisans ve ilkokul eğitim düzeyine sahip katılımcılar arasında, günümüzde ise lise ve ilkokul eğitim düzeyine sahip katılımcılar arasında fark yok iken bu eğitim düzeylerinin lisans mezunları ile aralarında bir fark olduğu gözlemlenmiştir.

Araştırmada katılımcılara yöneltilen ve Denizli'yi betimleyen ikinci kriter "Tarihi Çekicilikler" kriteridir. Katılımcılara hem geçmiş dönemdeki hem de günümüzdeki görüşleri sorulmuştur. Bu görüşlerin geçmişte ve günümüzde medeni durum değişkenine göre herhangi bir fark ortaya koyup koymadığı Tablo 44'de sunulmuştur.

Tablo 3. 44. Tarihi Çekicilikler Kriteri

		Kareler toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler ortalaması	F	P**
Tarih-geçmiş	Grup Arasında	9,671	4	2,418	3,565	,008
	Grup İçerisinde	123,420	182	,678		
	Toplam	133,091	186			
Tarih-günümüz	Grup Arasında	14,364	4	3,591	3,700	,006
	Grup İçerisinde	176,630	182	,970		
	Toplam	190,995	186			

Araştırmada kullanılan analiz 0,05** anlamlılık düzeyinde istatistikî olarak pozitif ve anlamlı sonuçlar vermektedir. Bu noktadan hareketle "p" değeri anlamlılık

düzeyi olan 0,05'ten küçük olduğunda değişkenler arasında fark olduğunu, 0,05'ten büyük olduğu durumlarda ise değişkenler arasında herhangi bir fark gözlemlenemediğini belirtmektedir. Tablo 44'e bakıldığında, Tarihi Çekicilikler kriterinin p değerinin 0,05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu bu nedenle eğitim durumu faktörünün hem geçmiş hem de günümüzde tarihi çekicilikler kriterinde herhangi bir farklılık ortaya koymadığını söylemek mümkündür.

Araştırmada katılımcılara yöneltilen ve Denizli'yi betimleyen üçüncü kriter "Kültürel Çekicilikler" kriteridir. Katılımcılara hem geçmiş dönemdeki hem de günümüzdeki görüşleri sorulmuştur. Bu görüşlerin geçmişte ve günümüzde medeni durum değişkenine göre herhangi bir fark ortaya koyup koymadığı Tablo 45'de sunulmuştur.

Tablo 3. 45. Kültürel Çekicilikler Kriteri

		Kareler toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler ortalaması	F	P**
Kültür-geçmiş	Grup Arasında	1,662	4	,415	,623	,647
	Grup İçerisinde	121,440	182	,667		
	Toplam	123,102	186			
Kültür-günümüz	Grup Arasında	3,464	4	,866	,978	,421
	Grup İçerisinde	161,252	182	,886		
	Toplam	164,717	186			

Araştırmada kullanılan analiz 0,05** anlamlılık düzeyinde istatistikî olarak pozitif ve anlamlı sonuçlar vermektedir. Bu noktadan hareketle "p" değeri anlamlılık düzeyi olan 0,05'ten küçük olduğunda değişkenler arasında fark olduğunu, 0,05'ten büyük olduğu durumlarda ise değişkenler arasında herhangi bir fark gözlemlenemediğini belirtmektedir. Tablo 45'e bakıldığında, "Kültürel Çekicilikler" kriterinin p değerinin 0,05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu bu nedenle eğitim durumu faktörünün hem geçmiş hem de günümüzde kültürel çekicilikler kriterinde herhangi bir farklılık ortaya koymadığını söylemek mümkündür.

Araştırmada katılımcılara yöneltilen ve Denizli'yi betimleyen dördüncü kriter "Turizm için Konaklama Tesislerinin Kalitesi" kriteridir. Katılımcılara hem geçmiş dönemdeki hem de günümüzdeki görüşleri sorulmuştur. Bu görüşlerin geçmişte ve günümüzde herhangi bir fark ortaya koyup koymadığı Tablo 46'da sunulmuştur.

Tablo 3. 46. Turizm için Konaklama Tesislerinin Kalitesi Kriteri

		Kareler toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler ortalaması	F	P**
Turizm-geçmiş	Grup Arasında	2,156	4	,539	,679	,607
	Grup İçerisinde	144,368	182	,793		
	Toplam	146,524	186			
Turizm-günümüz	Grup Arasında	11,965	4	2,991	3,142	,051
	Grup İçerisinde	173,265	182	,952		
	Toplam	185,230	186			

Araştırmada kullanılan analiz 0,05** anlamlılık düzeyinde istatistikî olarak pozitif ve anlamlı sonuçlar vermektedir. Bu noktadan hareketle “p” değeri anlamlılık düzeyi olan 0,05’ten küçük olduğunda değişkenler arasında fark olduğunu, 0,05’ten büyük olduğu durumlarda ise değişkenler arasında herhangi bir fark gözlemlenemediğini belirtmektedir. Tablo 46’ya bakıldığında, “Turizm için Konaklama Tesislerinin Kalitesi” kriterinin p değerinin 0,05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu bu nedenle eğitim durumu faktörünün hem geçmiş hem de günümüzde konaklama tesislerinin kalitesi kriterinde herhangi bir farklılık ortaya koymadığını söylemek mümkündür.

Araştırmada katılımcılara yöneltilen ve Denizli’yi betimleyen beşinci kriter “Yöresel Yemekler” kriteridir. Katılımcılara hem geçmiş dönemdeki hem de günümüzdeki görüşleri sorulmuştur. Bu görüşlerin geçmişte ve günümüzde herhangi bir fark ortaya koyup koymadığı Tablo 47’de sunulmuştur.

Tablo 3. 47. Yöresel Yemekler Kriteri

		Kareler toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler ortalaması	F	P**
Yemek-geçmiş	Grup Arasında	9,729	4	2,432	3,280	,013
	Grup İçerisinde	134,977	182	,742		
	Toplam	144,706	186			
Yemek-günümüz	Grup Arasında	5,795	4	1,449	1,647	,164
	Grup İçerisinde	160,066	182	,879		
	Toplam	165,861	186			

Araştırmada kullanılan analiz 0,05** anlamlılık düzeyinde istatistikî olarak pozitif ve anlamlı sonuçlar vermektedir. Bu noktadan hareketle “p” değeri anlamlılık

düzeyi olan 0,05'ten küçük olduğunda değişkenler arasında fark olduğunu, 0,05'ten büyük olduğu durumlarda ise değişkenler arasında herhangi bir fark gözlemlenemediğini belirtmektedir. Tablo 47'ye bakıldığında, “Yöresel Yemekler” kriterinin p değerinin 0,05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu bu nedenle eğitim durumu faktörünün hem geçmiş hem de günümüzde yöresel yemekler kriterinde herhangi bir farklılık ortaya koymadığını söylemek mümkündür.

Araştırmada katılımcılara yöneltilen ve Denizli'yi betimleyen altıncı kriter “Eğlence ve Gece Hayatı” kriteridir. Katılımcılara hem geçmiş dönemdeki hem de günümüzdeki görüşleri sorulmuştur. Bu görüşlerin geçmişte ve günümüzde medeni durum değişkenine göre herhangi bir fark ortaya koyup koymadığı Tablo 48'de sunulmuştur.

Tablo 3. 48. Eğlence ve Gece Hayatı Kriteri

		Kareler toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler ortalaması	F	P**
Eğlence-geçmiş	Grup Arasında	3,097	4	,774	,934	,446
	Grup İçerisinde	150,882	182	,829		
	Toplam	153,979	186			
Eğlence-günümüz	Grup Arasında	13,057	4	3,264	3,038	,019
	Grup İçerisinde	195,574	182	1,075		
	Toplam	208,631	186			

Araştırmada kullanılan analiz 0,05** anlamlılık düzeyinde istatistikî olarak pozitif ve anlamlı sonuçlar vermektedir. Bu noktadan hareketle “p” değeri anlamlılık düzeyi olan 0,05'ten küçük olduğunda değişkenler arasında fark olduğunu, 0,05'ten büyük olduğu durumlarda ise değişkenler arasında herhangi bir fark gözlemlenemediğini belirtmektedir. Tablo 48'e bakıldığında, “Eğlence ve Gece Hayatı” kriterinin p değerinin 0,05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu bu nedenle eğitim durumu faktörünün hem geçmiş hem de günümüzde eğlence ve gece hayatı kriterinde herhangi bir farklılık ortaya koymadığını söylemek mümkündür.

Araştırmada katılımcılara yöneltilen ve Denizli'yi betimleyen yedinci kriter “Yerel Festivallerin Varlığı/İmkani” kriteridir. Katılımcılara hem geçmiş dönemdeki hem de günümüzdeki görüşleri sorulmuştur. Bu görüşlerin geçmişte ve günümüzde medeni durum değişkenine göre herhangi bir fark ortaya koyup koymadığı Tablo 46'da sunulmuştur.

Tablo 3. 49. Yerel Festivallerin Varlığı/İmkânı Kriteri

		Kareler toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler ortalaması	F	P**
Festival-geçmiş	Grup Arasında	4,421	4	1,105	1,746	,142
	Grup İçerisinde	115,226	182	,633		
	Toplam	119,647	186			
Festival-günümüz	Grup Arasında	6,561	4	1,640	1,868	,118
	Grup İçerisinde	159,845	182	,878		
	Toplam	166,406	186			

Araştırmada kullanılan analiz 0,05** anlamlılık düzeyinde istatistikî olarak pozitif ve anlamlı sonuçlar vermektedir. Bu noktadan hareketle “p” değeri anlamlılık düzeyi olan 0,05’ten küçük olduğunda değişkenler arasında fark olduğunu, 0,05’ten büyük olduğu durumlarda ise değişkenler arasında herhangi bir fark gözlemlenemediğini belirtmektedir. Tablo 49’a bakıldığında, “Yerel Festivallerin Varlığı/İmkânı” kriterinin p değerinin 0,05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu bu nedenle eğitim durumu faktörünün hem geçmiş hem de günümüzde yerel festivallerin varlığı kriterinde herhangi bir farklılık ortaya koymadığını söylemek mümkündür.

Araştırmada katılımcılara yöneltilen ve Denizli’yi betimleyen sekizinci kriter “Turistik Çekiciliklerin Çeşitliliği” kriteridir. Katılımcılara hem geçmiş dönemdeki hem de günümüzdeki görüşleri sorulmuştur. Bu görüşlerin geçmişte ve günümüzde medeni durum değişkenine göre herhangi bir fark ortaya koyup koymadığı Tablo 50’de sunulmuştur.

Tablo 3. 50. Turistik Çekiciliklerin Çeşitliliği Kriteri

		Kareler toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler ortalaması	F	P**
Turistik-geçmiş	Grup Arasında	,765	4	,191	,337	,853
	Grup İçerisinde	103,396	182	,568		
	Toplam	104,160	186			
Turistik-günümüz	Grup Arasında	5,514	4	1,378	2,100	,083
	Grup İçerisinde	119,481	182	,656		
	Toplam	124,995	186			

Araştırmada kullanılan analiz 0,05** anlamlılık düzeyinde istatistikî olarak pozitif ve anlamlı sonuçlar vermektedir. Bu noktadan hareketle “p” değeri anlamlılık düzeyi olan 0,05’ten küçük olduğunda değişkenler arasında fark olduğunu, 0,05’ten

büyük olduğu durumlarda ise değişkenler arasında herhangi bir fark gözlemlenemediğini belirtmektedir. Tablo 50'ye bakıldığında, “Turistik Çekiciliklerin Çeşitliliği” kriterinin p değerinin 0,05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu bu nedenle eğitim durumu faktörünün hem geçmiş hem de günümüzde turistik çekiciliklerin çeşitliliği kriterinde herhangi bir farklılık ortaya koymadığını söylemek mümkündür.

Araştırmada katılımcılara yöneltilen ve Denizli'yi betimleyen dokuzuncu kriter “Kültürel Miras” kriteridir. Katılımcılara hem geçmiş dönemdeki hem de günümüzdeki görüşleri sorulmuştur. Bu görüşlerin geçmişte ve günümüzde medeni durum değişkenine göre herhangi bir fark ortaya koyup koymadığı Tablo 51’de sunulmuştur.

Tablo 3. 51. Kültürel Miras Kriteri

		Kareler toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler ortalaması	F	P**
Kültür-geçmiş	Grup Arasında	5,285	4	1,321	1,928	,108
	Grup İçerisinde	124,757	182	,685		
	Toplam	130,043	186			
Kültür-günümüz	Grup Arasında	8,290	4	2,073	2,406	,051
	Grup İçerisinde	156,800	182	,862		
	Toplam	165,091	186			

Araştırmada kullanılan analiz 0,05** anlamlılık düzeyinde istatistikî olarak pozitif ve anlamlı sonuçlar vermektedir. Bu noktadan hareketle “p” değeri anlamlılık düzeyi olan 0,05’ten küçük olduğunda değişkenler arasında fark olduğunu, 0,05’ten büyük olduğu durumlarda ise değişkenler arasında herhangi bir fark gözlemlenemediğini belirtmektedir. Tablo 51’e bakıldığında, “Kültürel Miras” kriterinin p değerinin 0,05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu bu nedenle eğitim durumu faktörünün hem geçmiş hem de günümüzde kültürel miras kriterinde herhangi bir farklılık ortaya koymadığını söylemek mümkündür.

Araştırmada katılımcılara yöneltilen ve Denizli'yi betimleyen onuncu kriter “Trafik Altyapısı” kriteridir. Katılımcılara hem geçmiş dönemdeki hem de günümüzdeki görüşleri sorulmuştur. Bu görüşlerin geçmişte ve günümüzde medeni durum değişkenine göre herhangi bir fark ortaya koyup koymadığı Tablo 52’de sunulmuştur.

Tablo 3. 52. Trafik Altyapısı Kriteri

		Kareler toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler ortalaması	F	P**
Trafik-geçmiş	Grup Arasında	3,407	4	,852	1,219	,304
	Grup İçerisinde	127,159	182	,699		
	Toplam	130,567	186			
Trafik-günümüz	Grup Arasında	1,669	4	,417	,273	,895
	Grup İçerisinde	277,796	182	1,526		
	Toplam	279,465	186			

Araştırmada kullanılan analiz 0,05** anlamlılık düzeyinde istatistikî olarak pozitif ve anlamlı sonuçlar vermektedir. Bu noktadan hareketle “p” değeri anlamlılık düzeyi olan 0,05’ten küçük olduğunda değişkenler arasında fark olduğunu, 0,05’ten büyük olduğu durumlarda ise değişkenler arasında herhangi bir fark gözlemlenemediğini belirtmektedir. Tablo 52’ye bakıldığında, “Trafik Altyapısı” kriterinin p değerinin 0,05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu bu nedenle eğitim durumu faktörünün hem geçmiş hem de günümüzde trafik altyapısı kriterinde herhangi bir farklılık ortaya koymadığını söylemek mümkündür.

Araştırmada katılımcılara yöneltilen ve Denizli’yi betimleyen on birinci kriter “Can ve Mal Güvenliği” kriteridir. Katılımcılara hem geçmiş dönemdeki hem de günümüzdeki görüşleri sorulmuştur. Bu görüşlerin geçmişte ve günümüzde medeni durum değişkenine göre herhangi bir fark ortaya koyup koymadığı Tablo 53’de sunulmuştur.

Tablo 3. 53. Can ve Mal Güvenliği Kriteri

		Kareler toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler ortalaması	F	P**
Güvenlik-geçmiş	Grup Arasında	4,077	4	1,019	1,101	,357
	Grup İçerisinde	168,426	182	,925		
	Toplam	172,503	186			
Güvenlik-günümüz	Grup Arasında	6,526	4	1,632	1,306	,269
	Grup İçerisinde	227,335	182	1,249		
	Toplam	233,861	186			

Araştırmada kullanılan analiz 0,05** anlamlılık düzeyinde istatistikî olarak pozitif ve anlamlı sonuçlar vermektedir. Bu noktadan hareketle “p” değeri anlamlılık

düzeyi olan 0,05'ten küçük olduğunda değişkenler arasında fark olduğunu, 0,05'ten büyük olduğu durumlarda ise değişkenler arasında herhangi bir fark gözlemlenemediğini belirtmektedir. Tablo 53'e bakıldığında, "Can ve Mal Güvenliği" kriterinin p değerinin 0,05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu bu nedenle eğitim durumu faktörünün hem geçmiş hem de günümüzde can ve mal güvenliği kriterinde herhangi bir farklılık ortaya koymadığını söylemek mümkündür.

Araştırmada katılımcılara yöneltilen ve Denizli'yi betimleyen on ikinci kriter "Temizlik ve Hijyen" kriteridir. Katılımcılara hem geçmiş dönemdeki hem de günümüzdeki görüşleri sorulmuştur. Bu görüşlerin geçmişte ve günümüzde medeni durum değişkenine göre herhangi bir fark ortaya koyup koymadığı Tablo 54'de sunulmuştur.

Tablo 3. 54. Temizlik ve Hijyen Kriteri

		Kareler toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler ortalaması	F	P**
Temizlik-geçmiş	Grup Arasında	2,818	4	,704	1,056	,380
	Grup İçerisinde	121,449	182	,667		
	Toplam	124,267	186			
Temizlik-günümüz	Grup Arasında	9,431	4	2,358	2,383	,053
	Grup İçerisinde	180,109	182	,990		
	Toplam	189,540	186			

Araştırmada kullanılan analiz 0,05** anlamlılık düzeyinde istatistikî olarak pozitif ve anlamlı sonuçlar vermektedir. Bu noktadan hareketle "p" değeri anlamlılık düzeyi olan 0,05'ten küçük olduğunda değişkenler arasında fark olduğunu, 0,05'ten büyük olduğu durumlarda ise değişkenler arasında herhangi bir fark gözlemlenemediğini belirtmektedir. Tablo 54'e bakıldığında, "Temizlik ve Hijyen" kriterinin p değerinin 0,05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu bu nedenle medeni durum faktörünün hem geçmiş hem de günümüzde temizlik ve hijyen kriterinde herhangi bir farklılık ortaya koymadığını söylemek mümkündür.

Araştırmada katılımcılara yöneltilen ve Denizli'yi betimleyen on üçüncü kriter "Alışveriş İmkanları" kriteridir. Katılımcılara hem geçmiş dönemdeki hem de günümüzdeki görüşleri sorulmuştur. Bu görüşlerin geçmişte ve günümüzde medeni durum değişkenine göre herhangi bir fark ortaya koyup koymadığı Tablo 55'de sunulmuştur.

Tablo 3. 55. Alışveriş İmkânları Kriteri

		Kareler toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler ortalaması	F	P**
Alışveriş-geçmiş	Grup Arasında	4,929	4	1,232	1,457	,217
	Grup İçerisinde	153,937	182	,846		
	Toplam	158,866	186			
Alışveriş-günümüz	Grup Arasında	13,158	4	3,289	3,596	,008
	Grup İçerisinde	166,500	182	,915		
	Toplam	179,658	186			

Araştırmada kullanılan analiz 0,05** anlamlılık düzeyinde istatistikî olarak pozitif ve anlamlı sonuçlar vermektedir. Bu noktadan hareketle “p” değeri anlamlılık düzeyi olan 0,05’ten küçük olduğunda değişkenler arasında fark olduğunu, 0,05’ten büyük olduğu durumlarda ise değişkenler arasında herhangi bir fark gözlemlenemediğini belirtmektedir. Tablo 55’e bakıldığında, “Alışveriş İmkânları” kriterinin p değerinin 0,05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu bu nedenle eğitim durumu faktörünün hem geçmiş hem de günümüzde alışveriş imkânları kriterinde herhangi bir farklılık ortaya koymadığını söylemek mümkündür.

Araştırmada katılımcılara yöneltilen ve Denizli’yi betimleyen sonuncu kriter “Yerel Halkın Konukseverliği” kriteridir. Katılımcılara hem geçmiş dönemdeki hem de günümüzdeki görüşleri sorulmuştur. Bu görüşlerin geçmişte ve günümüzde medeni durum değişkenine göre herhangi bir fark ortaya koyup koymadığı Tablo 56’da sunulmuştur.

Tablo 3. 56. Yerel Halkın Konukseverliği

		Kareler toplamı	Serbestlik derecesi	Kareler ortalaması	F	P**
Konukseverlik-geçmiş	Grup Arasında	3,288	4	,822	1,316	,266
	Grup İçerisinde	113,664	182	,625		
	Toplam	116,952	186			
Konukseverlik-günümüz	Grup Arasında	7,971	4	1,993	1,320	,264
	Grup İçerisinde	274,671	182	1,509		
	Toplam	282,642	186			

Araştırmada kullanılan analiz 0,05** anlamlılık düzeyinde istatistikî olarak pozitif ve anlamlı sonuçlar vermektedir. Bu noktadan hareketle “p” değeri anlamlılık

düzeyi olan 0,05'ten küçük olduğunda değişkenler arasında fark olduğunu, 0,05'ten büyük olduğu durumlarda ise değişkenler arasında herhangi bir fark gözlemlenemediğini belirtmektedir. Tablo 56'ya bakıldığında, “Yerel Halkın Konukseverliği” kriterinin p değerinin 0,05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu bu nedenle eğitim durumu faktörünün hem geçmiş hem de günümüzde yerel halkın konukseverliği kriterinde herhangi bir farklılık ortaya koymadığını söylemek mümkündür.

3.5.3. Demografik Faktörlere göre Günümüz Denizlisine Bakış

Çalışmanın bu bölümünde, anket formunda bulunan 10. soruya katılımcıların verdiği cevaplar analiz edilerek, günümüzde Denizli'nin nasıl algılandığına dair bir sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır. Günümüzde Denizli'nin nasıl tanımlandığına dair beş adet seçenek ve bir adet ucu açık seçenek anket formunda yer almış olup, demografik faktörlerin bu seçenekler arasındaki dağılımının nasıl olduğu aşağıdaki tablolarda belirtilmiştir.

Denizli'nin nasıl tanımlandığının cinsiyet faktörüne göre dağılımı Tablo 54'te sunulmuştur.

Tablo 3. 57. Cinsiyet ve Denizli Algısı

							Toplam
		Sanayi	İşçi	Öğrenci	Kültür	Ticaret	Sanayi
Cinsiyet	Erkek	49	21	27	7	16	120
	Kadın	26	4	13	9	15	67
Toplam		75	25	40	16	31	187

Tablo 57'ye bakıldığında, araştırmaya dâhil olan erkek katılımcıların “Günümüz Denizlisini aşağıdaki özelliklerden hangisi en iyi tanımlar?” sorusuna 49 kişi ile “Denizli, sanayi kentidir” cevabı verdiği görülmektedir. Bu cevabı, 27 kişi ile “Denizli, öğrenci kentidir” cevabı izlemektedir. Araştırmaya katılan erkek katılımcılar tarafından en az tercih edilen “Denizli, kültür kentidir” görüşüne sadece 7 erkek katılımcı onay vermiştir. Araştırmaya dâhil olan kadın katılımcıların “Denizli, sanayi kentidir” görüşüne 75 kişi ile “Denizli, öğrenci kentidir” görüşüne ise 40 kişi ile katıldığı belirlenmiş olup, araştırmaya dâhil olan hem erkek hem de kadın katılımcıların ilk iki sırada verdiği cevaplar birbirine paralellik göstermektedir.

Denizli'nin nasıl tanımlandığının yaş faktörüne göre dağılımı Tablo 58'te sunulmuştur.

Tablo 3. 58. Yaş ve Denizli Algısı

							Toplam
		Sanayi	İşçi	Öğrenci	Kültür	Ticaret	Sanayi
Yaş	41-47	4	1	1	0	0	6
	48-54	23	11	19	7	13	73
	55-61	35	13	18	7	12	85
	62-68	10	0	1	2	4	17
	68+	3	0	1	0	2	6
Toplam		75	25	40	16	31	187

Tablo 58'e bakıldığında, yaş aralığı 48-54 arasında olan katılımcılar ile 55-61 arasında olan katılımcılar Denizli'yi sanayi kenti olarak tanımlamış olup, toplam 187 katılımcı arasında 58 kişi ile bu görüşe katıldıkları görülmektedir. Yine aynı yaş aralığında ikinci sırada olan görüş Denizli öğrenci kentidir görüşü olup, toplam katılımcı arasında 37 kişi ile ön plana çıkmaktadır.

Denizli'nin nasıl tanımlandığının şehir faktörüne göre dağılımı Tablo 56'te sunulmuştur.

Tablo 3. 59. Yaşanılan Şehir ve Denizli Algısı

							Toplam
		Sanayi	İşçi	Öğrenci	Kültür	Ticaret	Sanayi
Şehir	Denizli	70	23	37	14	30	174
	İzmir	0	1	2	2	0	5
	Diğer	5	1	1	0	1	8
Toplam		75	25	40	16	31	187

Tablo 59'a bakıldığında, Denizli'de yaşayan katılımcıların büyük çoğunluğunun "Denizli, sanayi kentidir" görüşüne katıldıkları görülmektedir. İkinci sırada en çok onaylanan görüş ise 37 kişi ile "Denizli, öğrenci kentidir" görüşüdür.

Denizli'nin nasıl tanımlandığının medeni durum faktörüne göre dağılımı Tablo 60'da sunulmuştur.

Tablo 3. 60. Medeni Durum ve Denizli Algısı

							Toplam
		Sanayi	İşçi	Öğrenci	Kültür	Ticaret	Sanayi
med_hal	Evli	61	20	30	12	23	146
	Bekâr	2	2	2	1	1	8
	Diğer	12	3	8	3	7	33
Toplam		75	25	40	16	31	187

Tablo 60'da görüldüğü üzere, "Denizli, sanayi kentidir" görüşüne katılan evli katılımcıların sayısı 61 iken bekâr katılımcıların aynı görüşe katılım sayısı 2 kişidir.

İkinci sırada gelen görüş ise “Denizli, öğrenci kentidir” görüşü olup, evli katılımcıların bu görüşe onayı 30 kişi, bekâr katılımcılar içinse 2 kişi ile sınırlı kalmıştır.

Denizli’nin nasıl tanımlandığının eğitim durum faktörüne göre dağılımı Tablo 61’de sunulmuştur.

Tablo 3. 61. Eğitim Durumu ve Denizli Algısı

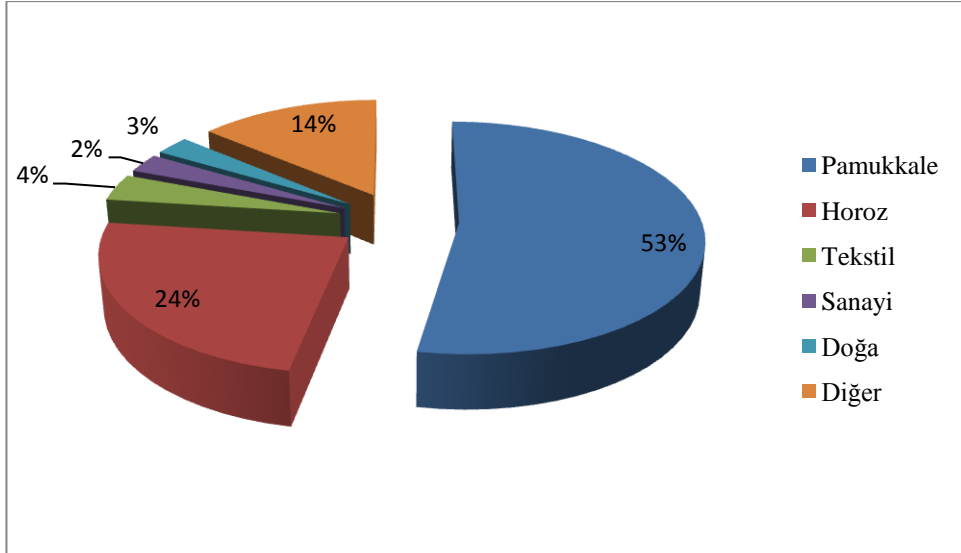
							Toplam
		Sanayi	İşçi	Öğrenci	Kültür	Ticaret	Sanayi
Eğitim	İlkokul	36	11	11	6	13	77
	Lise	22	8	18	6	9	63
	Lisans	7	2	8	2	5	24
	Ön lisans	6	3	3	2	1	15
	Diğer	4	1	0	0	3	8
Toplam		75	25	40	16	31	187

Tablo 61’e bakıldığında, “Denizli, sanayi kentidir” görüşüne katılan ilkökul mezunu 36 kişi dikkat çekmekte olup, bu görüşe katılan lise mezunu katılımcı sayısının ise 22 kişi olduğu görülmektedir. Lise mezunu olan katılımcıların ikinci sıradaki görüşü 18 kişi ile “Denizli, öğrenci kentidir” görüşü olmuştur. Lisans mezunları ise 8 kişi ile “Denizli, öğrenci kentidir” görüşleri ön plana çıkmaktadır.

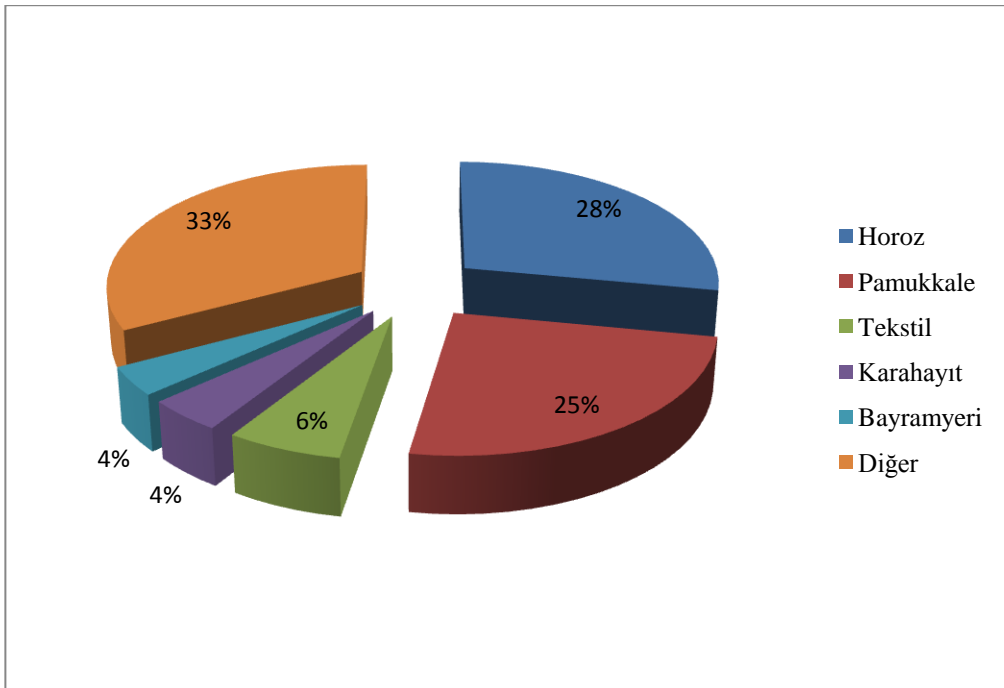
3.6. Verilerin Değerlendirilmesi

Araştırmanın bu bölümünde Denizli’ye ait kültürel belleğin oluşmasında ön plana çıkan faktörler belirlenmeye çalışılmıştır. Anket formundaki 3. bölüme ait açık uçlu sorulara verilen cevaplardan ve yapılan derlemelerden hareketle “Yaşayan Bellekte Denizli” de oluşan imgeler tespit edilmiştir. Çıkan sonuçlar grafiklerle desteklenerek gösterilmeye ve değerlendirilmeye çalışılmıştır.

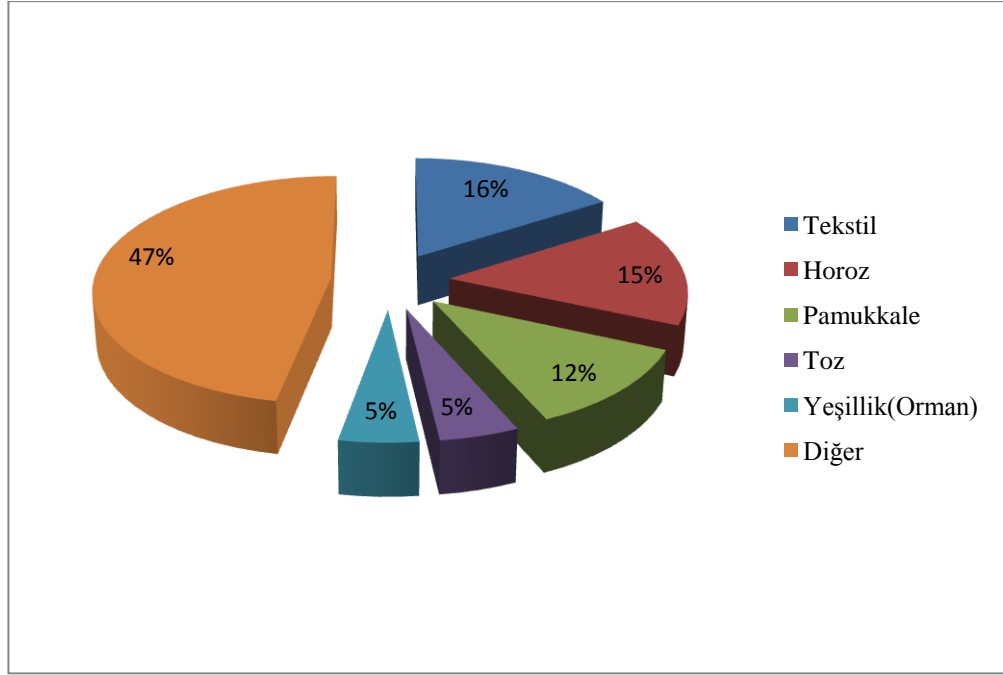
Yaptığımız derlemelerde ve uyguladığımız anketlerde Denizlililerin belleklerinde kent imgesi olarak Pamukkale, horoz ve tekstil unsurlarının yer ettiği görülmüştür. Uyguladığımız ankette “Denizli’yi düşündüğünüzde, aklınıza gelen ilk üç şeyi yazınız” sorusuna aldığımız cevaplarda ‘Pamukkale’ birinci sırada, ‘horoz’ ikinci sırada ve ‘tekstil’ üçüncü sırada yer almıştır. Verilen cevaplar sırasıyla, grafik 1, grafik 2 ve grafik 3’te sunulmuştur.

Grafik 1. “Denizli’yi düşündüğünüzde, aklınıza gelen ilk üç şeyi yazınız” sorusuna birinci sırada verilen cevaplar

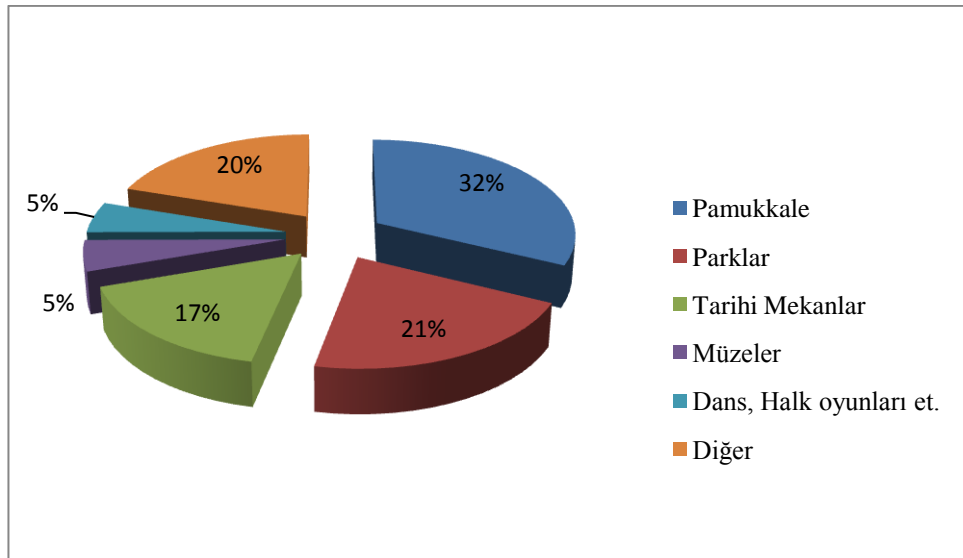
Grafik 2. “Denizli’yi düşündüğünüzde, aklınıza gelen ilk üç şeyi yazınız” sorusuna ikinci sırada verilen cevaplar

Grafik 3. “Denizli’yi düşündüğünüzde, aklınıza gelen ilk üç şeyi yazınız” sorusuna üçüncü sırada verilen cevaplar

Beyaz cennet olarak da anılan dünyada bir benzeri bulunmayan Pamukkale, Denizli’deki tarihî mekân algısının en üst düzeyde olduğu yerdir. Bunun nedeninin beyaz travertenlerinin ve şifalı sularının yanında etrafındaki antik yerleşim birimlerinin bulunması dolayısıyla geniş bir algıyı karşılamakta olduğu düşünülmektedir. Pamukkale adı, gerek Denizli’de yaşayan kişilerin gerekse turist olarak Denizli’ye gelen kişilerin beleklerinde, Pamukkale Travertenleri’ni, Hierapolis Antik Kenti’ni ve Karahayıt’taki “kırmızı su”yu kapsadığı görülmüştür. Denizli’ye gelen turistlerin en fazla ziyaret ettiği mekân olan Pamukkale, Denizli’nin tanıtımının yanında, bölge insanının gelir kaynaklarından biridir. 1950’li yıllarda Pamukkale’ye yapılan otellerin Pamukkale’nin suyunu kullanmaları dolayısıyla travertenler kararma tehlikesi atlatmıştır. Travertenlerin kararmasını önlemek amacıyla 1990’lı yılların sonunda bölgedeki oteller yıktırılmış, suyun tekrar travertenlere verilmesi suretiyle karamanın önüne geçilmiştir. Ayrıca Pamukkale’nin tanıtımı için 1958 yılında başlatılan “Pamukkale Festivali” günümüzde artık yapılmamaktadır. Tarihî mekân algısı kadar güçlü olmasa da Pamukkale’nin mesire alanı olarak algılandığı, yaptığımız derlemelerden ve uyguladığımız anketlerden anlaşılmaktadır. Bu özellikleriyle, uyguladığımız ankette “Denizli’de ikamet etmeyen birinin ziyaret amacı ile geldiğinde kendisine öncelikli olarak tavsiye edeceğiniz ilk üç etkinliği belirtiniz” sorusunun cevaplarında ilk sırayı “Pamukkale gezisi” almaktadır. Grafik 4’de, verilen cevaplar

gösterilmiştir. Denizli’de çoğu kamu kurumları ve özel kuruluşlar, hem adlarında hem de logolarında Pamukkale sembolünü ve/veya adını kullanmaktadırlar. Pamukkale Üniversitesi, Pamukkale Güvenlik, Pamukkale Tenis Kulübü, Pamukkale Turizm vb. örnekleri çoğaltmak mümkündür. Kent imgelerinden birinin Pamukkale olduğu düşünülmektedir. Bu durumda Pamukkale’nin ekonomik getirisinin de olması göz ardı edilememelidir. Belleklerde, sosyal ve kültürel bağlamının yanında, salt ekonomik bir getirisi de olan bir mekân özelliği taşımaktadır. Kent imgesi olarak belleklerde ne zaman yer ettiğini bilmenin mümkün olamayacağını bir gerçeklik olmasının yanında, Pamukkale’nin sanayileşme, modernleşme ve küreselleşme ile birlikte kent ve kentlilik bağlamında bir imge olarak yer ettiği düşünülmektedir. Bu bağlamdan hareketle sanayileşme öncesinde Pamukkale’nin bir kent imgesi olarak algılanmadığı, sanayileşmeyle birlikte modernleşmenin ve küreselleşmenin sonucunda imge konuma gelmiş olması sebebiyle, Denizlililerin bu imgeyi içselleştirmediklerini söylemenin yanlış olmayacağı kanaatindeyiz.

Grafik 4. Denizli’yi ziyaret edecek kişilere tavsiye edilecek mekânlar

Kent imgelerinden bir diğeri ise horozdur. Denizli horozu fiziksel özellikleri bakımından diğer horozlardan ayrılmakta, uzun süreli ötüşü de en önemli özelliği olarak aktarılmaktadır. Bu ötüş süresinin kırk saniyeye kadar çıktığı ifade edilmektedir. Fiziksel özelliklerinin yanında, horoz toplumda eril tavrın ve gücün simgesi olarak kabul edilmektedir. “Horoz gibi” deyimini kabarma anlamıyla eril tavrın bir göstergesi durumundadır. Denizli’de horoz imgesinin sanayileşme sonucunda ortaya çıkan modernleşme ve küreselleşme sonucu ortaya çıktığını düşündüğümüz Pamukkale

imgesinin aksine, daha erken dönemlerde imgeleştğini düşünmekteyiz. Sanayileşme, modernleşme ve küreselleşme sürecinde de bu imgenin kaybolmadığı, Denizli'ye aitlik bildiren bir imge olarak devam ettiği görüşündeyiz. Bu imgenin tarımla, çiftçilikle ve hayvancılıkla uğraşan, genellikle bahçeli evlerde oturan Denizlilerin kültürel belleklerinden, nesilden nesile aktarıla gelen geleneksel bir imge olduğu düşüncemizi, derlemelerimizde ve kaynak kişilerle yaptığımız görüşmelerden hareketle ifade edebiliriz. Denizliler horozu içselleştirdiklerini “Her horoz kendi çöplüğünde, Denizli Horozu her çöplükte öter” sözleriyle ifade etmişlerdir. Bir marka değeri de taşıyan bu imge özellikle spor müsabakalarında canlılığını korumaktadır. Logosu horoz olan Denizlispor futbolcularını da ‘horoz’ olarak nitelendiren Denizli halkı maçlarda ‘horozlar’ diyerek tezahürat yapmaktadır. Ayrıca, geleneksel halk kültürü ürünleri olan, bu bölgeden derlenmiş türkülerde, manilerde, efsanelerde, hikâye ve masalarda horoz imgesinin ifade aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Denizli’de bazı kamu kurumları ve özel kuruluşlar, hem adlarında hem de logolarında horoz sembolünü ve/veya adını kullanmaktadırlar. İsimlerinde horozu kullanan; Horoz Tuz, Horoz Gazetesi, Horoz FM (radyo kanalı), Horoz Sürücü Kursu, Horoz Bayrak, Horoz Mermer vb. kurum ve kuruluşlar bulunmaktadır. Logolarında horozu kullanan; Denizli Valiliği, Denizli Büyükşehir Belediyesi, PAÜ Denizli Halk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi (DEHAM), Pamukkale Üniversitesi Spor Kulübü, Denizli Spor Kulübü, İl Sağlık Müdürlüğü ve Kentgaz gibi kurumlardır. Denizli’de kurulan Sanayiciler ve İş Adamları Derneği, Cumhuriyet Lisesi Mezunları Derneği, Denizli Bilişim Derneği ve çeşitli öğrenci dernekleri de ‘Denizli Horozu’nu logo olarak kullanmaktadırlar. Ayrıca Denizli’de gerçekleştirilen Uluslararası Türkçevizyon Şarkı Yarışması, Uluslararası Halkoyunları Festivali, Uluslararası Amatör Tiyatrolar Festivali ve Ege Tarım- Sera ve Hayvancılık Fuarı gibi sosyal ve kültürel etkinliklerde de horoz imgesinden faydalanılmıştır. Ayrıca Denizli’deki meydanların birçoğunda horoz heykeli bulunmaktadır. Çınar meydanı düzenlemesi yapılırken kaldırılan horoz için “horozuma dokunma” platformları kurularak heykelin geçici olarak bile kaldırılmasına tepki gösterilmiştir. Denizli’ye farklı bölgelerden ziyaret için gelen kişilerin birçoğu bu horoz heykellerinin önünde fotoğraf çektirmektedirler. Denizli’de horoz imgesinin yaygın olarak kullanıldığı ve Denizlilerin bu imgeyi içselleştirildikleri bu örneklerde de açıkça görülebilmektedir. Belleklerde halen canlı bir şekilde yaşayan horoz imgesi, kişilerin kendilerini ifade etme ve Denizli’ye ait oluşlarını vurgulayan bir söylem olarak kullanılmaktadırlar. Uyguladığımız ankette “Denizli’yi düşündüğünüzde, aklınıza gelen

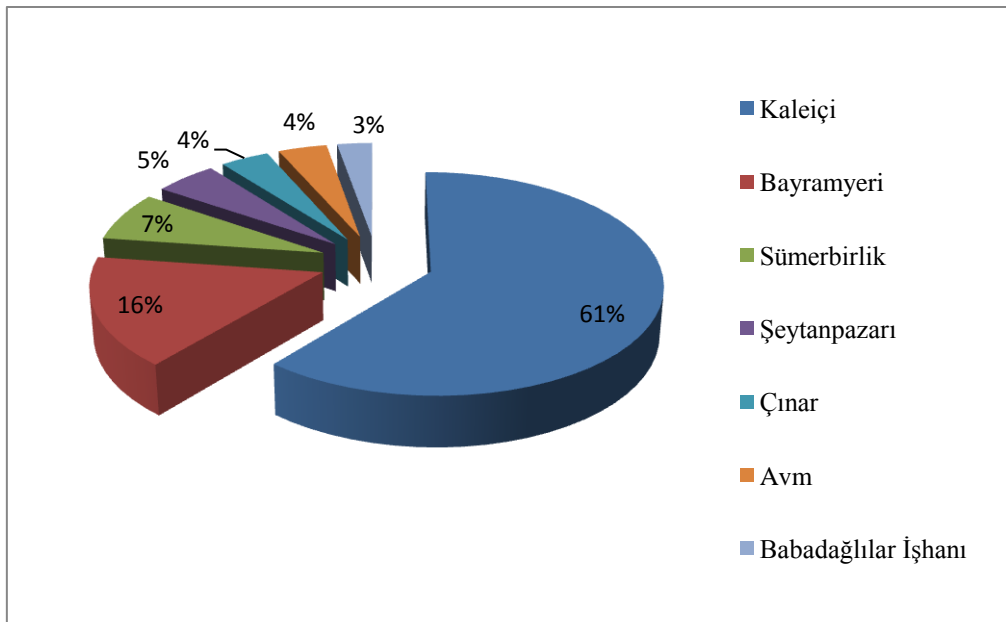
ilk üç şeyi yazınız” sorusuna aldığımız cevaplarda ‘horoz’ ikinci sırada yer almıştır. Horoz cevabıyla ilgili veriler, grafik 1, grafik 2 ve grafik 3’te sunulmuştur.

Denizli’nin bir diğer imgesi ise tekstil veya dokumadır. Denizli’de dokumanın ne zaman başladığı tam olarak bilinmemektedir. Bu konuyla ilgili çeşitli araştırmalar olmasına karşın ne zamandan beri yapıldığına ilişkin bir fikir birliği oluşmamıştır. Sularının bol olması, tarım arazilerinin çokluğu ve kılından faydalanılan hayvanların da yetiştirilmesinden dolayı bu toprakların dokuma için elverişli olduğu konusunda araştırmacılar hemfikirlerdir. İzlenebilir tarihin her döneminde Denizli’de dokumanın yapıldığı görülmekte, 20. yüzyılın başlarına kadar el tezgâhlarında dokunan ürünlerin daha sonra sanayi makinalarıyla dokundukları bilinmektedir. Makinaların kullanımıyla ürün çeşitliliği artmıştır. Piyasalarla rekabet edebilme ve tekstilin devam edebilmesi adına Denizli dokumacılığında da değişiklikler olmuştur. Ancak geçmişten getirdiği kültürel kodlarla ve kendine has üretim şekliyle ürettiği ürünler “Denizli işi” olarak adlandırılmaktadır. Günümüzde de hâlâ bu adla anılmakta ve üretime devam edilmektedir. Kent imgelerinden biri olan Pamukkale gibi tekstilin de sanayileşme, modernleşme ve küreselleşme ile birlikte kent ve kentlilik bağlamında bir imge olarak yer ettiği düşünülmektedir. Denizli’de tekstil üretiminde geçmişten getirilen kültürel kodlar, üretim şeklinde ve motiflerinde kullanılmaya devam etmiş olsa da sosyal ve kültürel boyutta bir imge boyutuna ulaşmadığından Denizlililer tarafından içselleştirilmediği söylenebilir. Diğer taraftan değişen ve gelişen dünyaya uyum sağlanması bağlamında tekstil ürünlerine yerel kültür kodlarının yüklenmesi, bu kodların hem yaygınlaştırılması hem de geleceğe aktarılması işlevinin yerine getirilmesine aracılık etmektedir. Bu durum tekstil unsurunun yaşayan belleklerde yer ettiğinin bir göstergesidir. Uyguladığımız ankette “Denizli’yi düşündüğünüzde, aklınıza gelen ilk üç şeyi yazınız” sorusuna aldığımız cevaplarda “tekstil” üçüncü sırada yer almıştır. Tekstil cevabıyla ilgili veriler, grafik 1, grafik 2 ve grafik 3’te sunulmuştur.

Türk İslam şehir yapılanmasında şehrin; cami, pazar ve hamam üçgeni etrafında geliştiği görülmektedir. Denizli’nin kuruluş itibariyle bu yapılanmaya örnek bir şehir olduğu söylenebilirken, günümüzde bu eserlerden hiç birinin fiilen kalmadığı, ancak belleklerde hâlâ yaşamaya devam ettiği tespit edilmiştir. Kaleiçi; hanları, hamamları, kahveleri gibi maddî unsurları barındıran bir ticaret merkezi konumunun yanında, ahilik teşkilatı, usta çırak ilişkileri, hakkaniyetli davranılması gibi manevî unsurları da içinde barındıran bir ticaret merkeziydi. Beş kapıdan girilebilen bu çarşı kendi içinde

bölgelere ayrılmıştı. Yaptığımız derlemelerde 1990'lı yıllara kadar alışverişlerde sözün senet olduğunu, hatta şehir dışından mal alan Denizlili bir esnafın borcunu ödeyememesi durumunda, Denizli'nin adına leke gelmemesi için Denizlili esnaflar tarafından borcun ödendiği aktarılmıştır. Kaleiçi esnafı, her sabah dükkânlarını açmadan Hazaz Kahvesi'nde beraber kahve içtiklerini, bekçilerin paralarını ortaklaşa topladıklarını, o günlerdeki birlik ve beraberliği özlediklerini dile getirmişlerdir. Ayrıca eskiden kepenklerin tahtadan olduğunu ve üzerinde dükkânın anahtarının asılı olduğu halde hırsızlık gibi herhangi bir olayın hiç yaşanmadığını dile getirmişlerdir. Kaleiçi'nin değişen mimarisiyle, dükkânların kat yüksekliklerinin artması ve genişlemesi, demirden yapılmış kepenklerin kullanılması, dükkân anahtarlarının ceplerde taşınması, hatta alarm takılmasının bile günümüzde hırsızlığı engellemediği aşikârdır. Bayramyeri ve Babadağlılar İşhanı'nın da alışveriş mekânı olarak belleklerde yer ettiği, uyguladığımız anketlerde ve derlemelerimizde tespit edilmiştir. Bayramyeri bayramların kutlandığı, şenliklerin yapıldığı meydan konumundaydı. Bu meydanda; Bayramyeri Camii, eskiden faytonların daha sonraları damalı taksi dolmuşların günümüzde ise şehir otobüslerinin ilk durakları bulunmaktadır. Ayrıca günümüzde Bayramyeri Meydanı'nın etrafında bankalar, lokantadan markete, ayakkabıcıdan konfeksiyona, züccaciye mağazasından spor mağazasına, fırından kuyumcusuna kadar farklı birçok dükkânın olduğu genişçe bir mekân konumundadır. Mimarî açıdan bir özgünlüğü bulunmamasına karşın, Denizli dokuma ürünlerinin satıldığı Babadağlılar İşhanı, günümüzde sadece Denizlililerin değil, ili ziyarete gelenlerin de çoğunlukla ziyaret ettikleri ve alışveriş yaptıkları bir mekândır. Hemen hemen Denizli'nin her mahallesinde kurulan semt pazarları da alışveriş mekânları olarak kabul edilebilir. Her gün ayrı bir mahallenin pazarı kurulurken, günümüzde aynı gün birkaç semtin pazarı birden kurulmaktadır. Daha önceleri ise Kaleiçi'nde büyük pazar perşembe günü ve küçük pazar pazartesi günleri olmak üzere sadece haftanın iki günü pazar kurulurdu. Bu pazarlar sabahları dua ile açılır, sadece alışveriş yapılan yerler değil, kişilerin birbirleriyle karşılaştıkları ve görüştükleri mekân özelliğine sahipken, günümüzde ise artan sayıları ile pazarların sadece alışveriş yapılan yerler konumundan başka bir özelliği kalmamıştır. Alışveriş mekânı olarak 2000'li yıllardan sonra açılmış olan Forum Çamlık, Pekdemir ve Teraspark gibi AVM olarak adlandırılan kapalı alışveriş ve yaşam merkezlerinin belleklerde olduğu da tespit edilmiştir. Ayrıca günümüzde kapanmış olan, Sümerbirik ve Şeytan Pazarı gibi alışveriş mekânlarının ise hâlâ belleklerde yaşamaya devam ettiği görülmüştür. Denizli'nin mekânsal anlamda kent imgesi olmamasına karşın, alışveriş

mekânı olarak Kaleiçi, Bayramyeri ve Babadağlılar İşhanı, sattığı ürünler vasıtasıyla belleklerde yaşayan ticari mekânlar konumundadır. Kaleiçi Çarşısı, günümüzde tarihî dokusunu büyük ölçüde kaybetmiş, kalan kısmı ise görülemez ve gezilemez durumdadır. Sadece tarihî dokusunu değil alışveriş kültürünü de kaybettiğini söyleyebiliriz. Görüşme yaptığımız birçok kişi, Kaleiçi esnafına güvenlerinin kalmadığını, satılan malların sabit fiyatının olmadığı, fiyatın gelen müşteriye göre belirlendiğini ve ne tutturabilirse mantığıyla satış yapıldığını vurgulamışlardır. Tüm bunlara rağmen uyguladığımız ankette “Denizli’yi düşündüğünüzde, ilk aklınıza gelen alışveriş mekânını yazınız” sorusuna aldığımız cevaplarda Kaleiçi birinci sıradadır. Anket sonucu grafik 5’te sunulmuştur.

Grafik 5. Denizli'nin Alışveriş Mekânları

Fay hattı üzerinde kurulmuş olan Denizli’de tarih boyunca birçok deprem meydana gelmiştir. 1744 ve 1899 yıllarında meydana gelen şiddetli depremler sonrasında şehrin neredeyse tamamı yıkılmıştır. Bu depremler sonrasında mimarî dokusunu kaybeden kent, daha sonraki yıllarda ise az sayıda kalan eski mimarî eserlerini rant, planlama hatası ve mülkiyet paylaşımı (miras) gibi nedenlerle kaybetmiş ve günümüze kadar eski mimariye ait çok az eser ulaşabilmiştir. Cumhuriyet’in ilanına kadar olan süreçte Kaleiçi’nin ticaret merkezi olarak konumlandığı ve etrafındaki camiler, hanlar, hamamlar, kahvehaneler gibi yapılarla da hem buradaki kişilerin ve hem de dışarıdan gelen kişilerin ihtiyaçlarını giderebilecekleri sosyal alan özelliğine

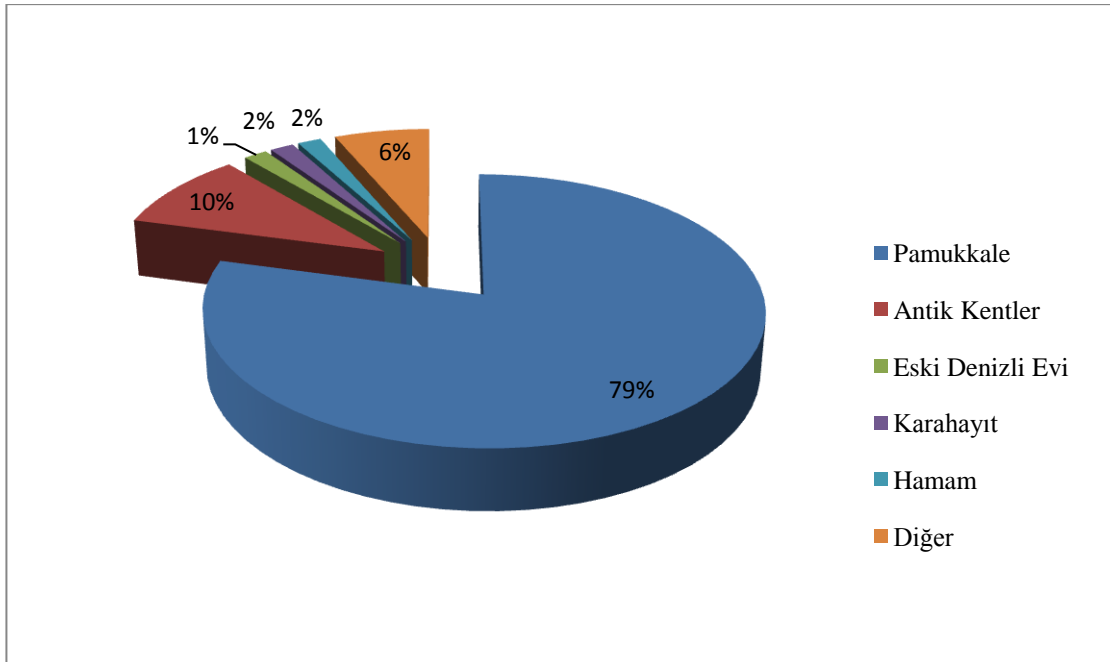
sahip olduğu gerçekleştirilen görüşmelerde belirtilmiştir. Evler, Kaleiçi'nin dışında geniş bahçeli bir avlu içerisinde, yanından veya içinden sular akan genelde tek katlı ahşap yapıya sahipti. Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar pınarlarıyla ünlü Denizli'de pınarlarından sanayi anlamında faydalanılmaya başlanmış, çay sularının geçtiği güzergâhlarda un değirmenleri kurulmaya başlanmıştır. Kentsel mekân kullanımında özellikle 1940'lı yılların sonundan itibaren tüm Türkiye'de olduğu gibi Denizli'de de önemli değişim ve dönüşümler olagelmıştır. 1940'lı yılların sonu ve 1950'li yılların başında büyük göçler almaya başlayan Denizli sanayisinde, konutlarında ve kültürel alanlarında değişimler oluşmaya başlamıştır. Teknolojinin gelişmesi ve elektrik kullanımının artması ile el dokuma tezgâhlarından makineleşmeye geçilmeye başlanmış, ürünler çeşitlenmeye ve farklılaşmaya başlamıştır. Özellikle 1950'lerde Denizli'nin çevresindeki ilçe ve köylerden büyük göçler almasında önemli etkenlerin başında kentte elektriğin yaygınlaşması, Sümerbank Fabrikası'nın kurulması, Denizli'nin karayolu ile İzmir'e bağlanması, Tugay'ın kente gelmesi gibi etkenler rol oynamıştır. Nüfusun artmasıyla, konut ihtiyacında da artış gerçekleşmiştir. Bahçeli ve iki katlı evler yerine çok katlı binalar yapılmaya, bahçeler arsa olarak değerlendirilmeye, hanlar yıkılıp yerine çok katlı işhanları yapılmaya başlanmıştır. 1980'li yıllara kadar ayakta kalmayı başarabilmiş eski Denizli evlerinden on altı tanesi 1984 yılında tescillenip koruma altına alınmıştır. Ancak 2000'li yılların başında çoğunluğu yakılmak suretiyle on tanesi yıkılmıştır. Koruma altında olduğu için yıkılıp yerine herhangi bir şey yapılamayan evler, çıkış nedeni bilinmeyen yangınlarda tahrip oldukları için yıkılmış ve birçoğunun yerine apartmanlar yapılmıştır. Bu durum Ahi Sinan Tekkesi'nde ve Türbesi'nde de aynı şekilde vuku bulmuştur. İlk başta bir vatandaşa satılmış, daha sonra yangın çıkmış ve tahrip olup yıkılmıştır. Şu an tekkenin olduğu yer olarak düşünülen yerde bir işhanı mevcuttur. Bu yangınların dikkatsizlikten mi yoksa bilinçli mi ortaya çıktığı sorusu halen net bir cevap bulamamıştır. Bu evlerden günümüzde varlığını sürdüren, Denizli Atatürk Evi Etnografya Müzesi (Saraylar Mah. Yapım Yılı: 1800'lü yılların sonu) ve Hacı (Ahmet) Baki Yağcı Evi –Denizli Evi- (Delikliçınar, Yapım Yılı:1926 yılında başlanmış, 1928 yılında tamamlanmıştır.) evleri vardır. Ayrıca; “İbrahim Çallı Sanat Evi, Konyalıoğlu Konağı, Balcı Evi, Sürücü Evi, Osmanbey Konağı” Denizli Büyükşehir Belediyesi tarafından restorasyonlarını tamamlanmış, “Necdet Bilge Evi” ile “Cezmi Ökten Evi”nin ise restorasyonlarına devam edilmektedir. Bunlar ev olarak kullanılmamakta herkesin ziyaret edebildiği, müze, sanat merkezi, konservatuvar, sosyal tesis veya lokanta olarak

değerlendirilmektedir. Eski Denizli evlerinin çoğu günümüzde varlıklarını sürdüremedikleri gibi, evlerin bahçelerinin içinden geçen arıklar, arıkların beslediği çaylar da günümüzde akmamaktadır. Çayların ve arıkların geçtikleri yerlerden iz bile kalmamıştır. Derlemelerimizden edindiğimiz bilgiler doğrultusunda çayların geçtiği yerler günümüzde yol olarak kullanılmaktadır. Liseden Çaybaşı'na giden yol, Ulus Caddesi, Çaybaşı Camisi'nden, Candoğan Parkı'na inen yol bunlardan birkaçıdır. Belleklerde yaşamaya devam eden bu arıklar sadece buzdolabı işlevi görmemekte, komşuların birbirlerine olan saygısının da bir ifadesi olarak görülmekteydi. Kirlenmeden akan bu suların içilebilecek kadar temiz olması bunun bir göstergesidir. Ayrıca bu suların değişen ve gelişen Denizli'de geçmişe ait bir özlemin ifade vasıtası olarak kullanıldığını da belirtmek gereklidir. Bu çayların sularıyla çalışan değirmenlerden günümüzde sadece birkaçı kalmıştır. Denizli Büyükşehir Belediyesi tarafından restore ettirilen Kûlahçioğlu Un Fabrikası ve Merzeci Un Fabrikası günümüzde farklı amaçlarla kullanılmaktadırlar. Arıklar ve çayların sularının çıktığı pınarlar kentin hemen hemen her mahallesinde mevcutken, günümüzde sadece adları yaşamaktadır. Yaptığımız derleme çalışmalarında ve başvurduğumuz kaynak eserlerde Denizli'de yüzün üzerinde pınar olduğunu belirledik. Tezimizin ikinci bölümündeki mekânlar kısmında ayrıntılarıyla değerlendirilen pınarlardan hiçbiri bugüne ulaşamamıştır. Ayrıca her mahalle arasında en az bir tane çeşme bulunmaktayken günümüzde bunların da çoğunun yok olduğu görülmektedir. Denizli'yi ziyaret eden seyyahların geldikleri dönemlerde belirttikleri “sularıyla meşhurdur” ifadesini, bugün artık “sularıyla meşhurdu” şeklinde kullanmanın daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

Türk İslam kent yapısının ana unsurlarından olan cami ve mescitlerin Denizli'de çok sayıda olmasının yanında, merkezde tarihî değere sahip hiç cami kalmamıştır. Günümüz Denizlisindeki camilerin tamamı son dönemde yaptırılmıştır. Kentin en eski camilerinden biri olan Ulu Cami'nin (Câmî'-i Kebîr) 1245-1247 yılları arasında Abdullah oğlu Seyfeddin bin Karasungur Bey tarafından yaptırıldığı bilinmektedir. Cami 1366 ve 1567 depremlerinden sonra tamir ettirilmiş, 1899 depreminden sonra ise tamamen yıkıldığı için, debbağ Ömeroğlu Hacı Salih tarafından 1921 yılında aynı yerinde fakat daha küçük olarak tekrar inşa ettirilmiştir. 2002 yılında ise, özellikle Bayram ve Cuma namazlarında cemaat için yetersiz kaldığı gerekçesiyle, Haziran ayının 14'ünü 15'e bağlayan gece yarısı Denizli Belediyesi tarafından yıkılmıştır. İsmi yaşatılmakla beraber, farklı bir mimarîye sahip olan 'yeni' Ulu Cami, asıl yerinden

yaklaşık 200 metre mesafede inşa edilmiştir. Selçuklu mimarisi tarzında yapılan bir diğer cami ise Kurşunlu Camii'dir. Kurşunlu Camii de Saltak Caddesi üzerinde (Doktorlar Caddesi kavşağının üstünde), yıkılmış ve aynı yerde yenisi inşa edilmiştir. Osmanlı Döneminden günümüze kadar ulaşabilmiş en eski cami, Kayalık (Eski Müftü) camisidir. Bu caminin tamir kitabesinde 1795-1796 yılında Çakırzade Hacı Ahmed ve oğlu Osman Ağa tarafından tamir ettirildiği belirtilmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere bu cami 1795 yılından önce yaptırılmıştır. Yapım ve süsleme özelliklerine bakıldığında Arasta, Hacı Kaplan ve İncekara camilerininin 18. yüzyılda yapıldığı düşünülmektedir. Kent belleğinde tarihî mekân algısı olarak yaşayan camiye rastlanmamıştır.

Sularının bolluğu ile bilinen Denizli'de, Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'ne göre altı hamam vardır. Kaynak kişilerimizden Mehmet Sehim ile yaptığımız görüşmede; "Hızır Hamamı, Halepli Hamamı, Halil Çavuş Hamamı, Beyler Hamamı, Asrî Hamam, Vakıflar Hamamı ve adını hatırlayamadığı melek pazarının olduğu yerdeki hamam" olmak üzere yedi hamam bulunduğu aktarılmıştır. Bunlardan dört tanesinin 1970'li yıllara kadar varlığını sürdürdüğü, günümüzde ise sadece Vakıflar Hamamı'nın varlığını sürdürmeye devam ettiğini görmekteyiz. O dönemlerde alışverişin yoğun olarak yapıldığı bir yerleşim yeri olan Denizli'de çoğunluğu şehrin ticaret merkezi konumundaki Kaleiçi'nin etrafında bulunmakla birlikte birçok han mevcuttu. Sayıları Kaleiçi'nin etrafındakiler kadar olmasa da Delikliçınar'da da hanlar mevcuttu. Kaleiçi'nin Bayramyeri kapısı tarafındaki, iki katlı bir han olan Dedelihan ile Vakıflar idaresi tarafından satılan Maarif Han (Vakıflar Hanı) 1950'li yıllarda Denizli Belediyesi tarafından yıktırılmıştır. Günümüzün otel vazifesini gören bu hanlardan hiçbiri varlığını sürdürememiştir. Uyguladığımız ankette "Denizli'yi düşündüğünüzde, aklınıza gelen ilk tarihî mekânı yazınız" sorusuna aldığımız cevaplarda, ilk sırada Pamukkale, ikinci sırada antik kentler (sırasıyla Laodikya, Hierapolis), üçüncü sırada hamam, eski Denizli evleri ve Karahayit, ardından dördüncü sırada Bayramyeri, Kaleiçi ve eski un fabrikaları gelmektedir. Anket sonucu grafik 6'da sunulmuştur. Anket sonucu incelendiğinde kent imgesi olarak değerlendirilebilecek tarihî bir yapının olmadığı görülmektedir.

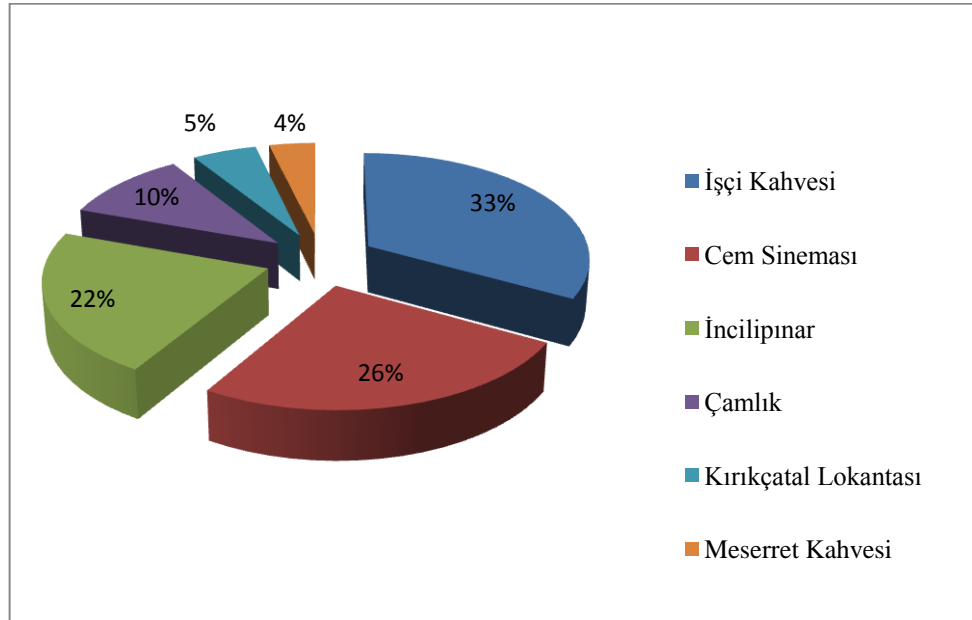
Grafik 6. Denizli'nin Tarihi Mekânları

Denizli'de yaşayan kişilerin boş vakitlerini değerlendirmek ve dinlenmek için tercih ettikleri ve halen belleklerinde yaşattığı mekânlar içinde ilk sıralarda kahvehaneler ve sinemalar gelmektedir. Her mahallenin kahvesi olmasının yanında meydanlarda, Kayalık, Çaybaşı, Bayramyeri ve Delikliçınar'daki kahvelerin daha çok tercih edildiği yaptığımız derlemelerden ve uyguladığımız anketlerden anlaşılmaktadır. Kişiler kahvehanelerde bir araya gelerek sohbet ettikleri, yer yer alışverişlerin de yapıldığı kahvehaneler günümüzde genellikle kâğıt ya da taş (okey, domino vb.) oyunlarının oynandığı mekânlar konumundadır. Sabah işyerlerine giderken ve iş yerlerini kapatıp evlerine dönerken uğranan, kahvelerini içerken sohbetlerin yapıldığı, yaz mevsiminde çardaklarında kış mevsiminde kapalı alanlarında oturulan kahvehaneler günümüzde kalmamıştır. O dönemin meşhur kahvehanelerinden hiçbiri şu an mevcut değildir. Bu kahvehanelerden belleklerde yaşayan başlıcaları; İşçi Kahvesi, Meserret Kahvesi, Hazaz Kahvesi, Söğütlü Kahve, Çınar Kahvesi, Gazallı Kahvesi, Pekşen Kahvesi, Meydan Kahvesi, Kayalık Kahveleri, İsmailoğlu Mustafa Efendi'nin Kahvesi, Cami Kahvesi, Muhaciroğlu Kahvesi, Kahveci Şakir'in Kahvesi'dir. Kahvehanelerin, sayısal anlamda günümüzde daha çok olmasına karşın işlevlerinin farklılaştığını belirtebiliriz.

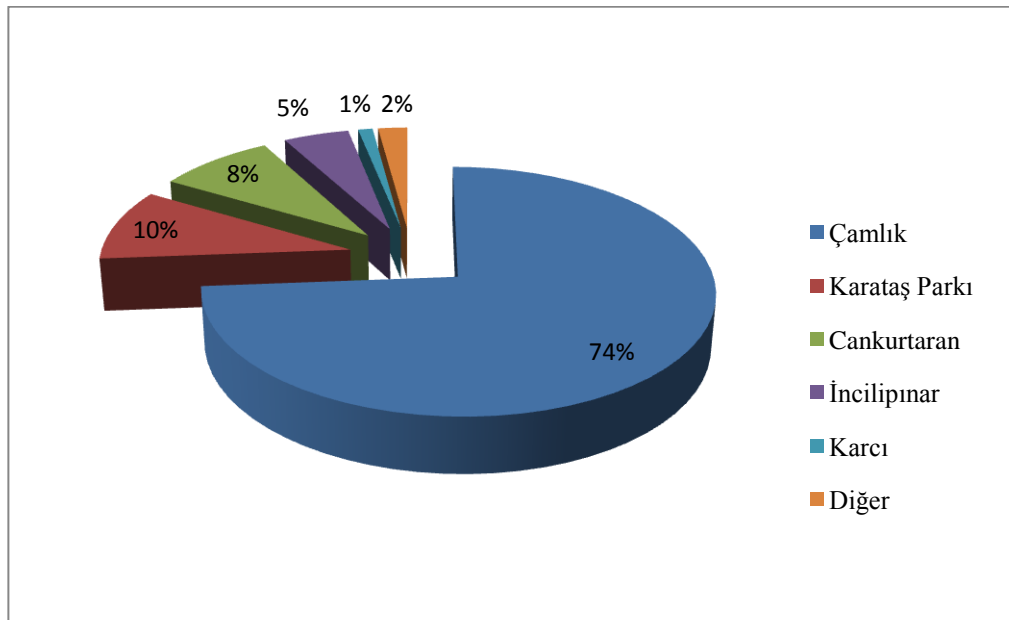
Kent kültürü içinde yer alan eğlence mekânlarından bir diğeri sinemalardır. Denizli’de yaz günlerinin en çok tercih edilen eğlence mekânlarının başında açık sinemaların geldiğini, görüşme yaptığımız kişilerin özlemle aktardıkları bilgilerden anlamaktayız. Denizli merkezinde, 1960’lı yıllarda dört açık dört kapalı, 1970’li yıllarda ise sekiz açık, on altı kapalı toplam yirmi dört sinema bulunmaktaydı. Yazlık sinemalarda, tahta sandalyelere oturulup film izlenirken bir taraftan çekirdek yenilip Zafer Gazozu’nun içildiğini aktaran kaynak kişilerimiz, bunun o dönemdeki en büyük zevk olduğunu belirtmişlerdir. Sinema denilince belleklerde oluşan imgelerin başında “yazlık sinema, çekirdek ve Zafer Gazozu” gelmektedir. Sinemada içilen Zafer Gazozu’nun tadının ayrı olduğu o tadın şimdiki Zafer Gazozu da dâhil olmak üzere hiçbir gazozda olmadığını aktaran kaynak kişilerimiz, bunun gazozdan kaynaklanmadığını içilen ortamdan olduğunu da vurgulamışlardır. Yaptığımız derlemelerden ve uyguladığımız anketlerden elde ettiğimiz verilere göre bu sinemaların en meşhurlarının; Cem Sineması, Venüs Yazlık Sineması, Gar Sineması ve Belediye Sineması olduğu tespit edilmiştir. Günümüz Denizlisinde AVM’lerin içinde kapalı sinemalar bulunmasına karşın, yazlık sinema bulunmamaktadır. Denizli’nin tarihinde var olan yazlık sinemalar ise Denizli’de yaşayan ancak orta yaş üzeri kişilerin belleklerinde yaşayabilmektedir. Bu doğrultuda belleklerde bir parça yer tutmuş olan yazlık sinemaların yakın bir zamanda artık anımsanamaz bir özellikte olacağını öngörmekteyiz.

Eğlence mekânlarından mesire alanlarındaki etkinliklerin özellikle sıcak havaya dayalı olarak bahar ve yaz aylarında gerçekleştirildiğini görmekteyiz. Denizli’de yaşayan kişiler, bireysel olarak gittikleri gibi topluca kutlanan Hıdırellez’de benzeri günlerde de mesire alanlarını tercih etmekteydiler. Hıdırellez kutlamaları genellikle Çamlık mesireliğinde yapılmaktaydı. Etkinliğin mekânla özdeşleşmesinin paralelinde Denizli’de bu güne “Çamlık Günü” de denilmekteydi. O gün herkes Çamlık’ta toplanır, sadece merkezden değil çevreden de otobüslerle insanlar gelirlerdi. Burada yemekler pişirilip yenir, çaylar kahveler içilir, salıncaklar kurulur, uçurtmalar uçurulur, yumurta tokuşturma yarışması gibi yarışmalar düzenlenirdi. O dönemde pınarların çok olduğunu belirtmiştik, bu pınarların etrafında genellikle ağaçlar olduğun için Denizli’nin hemen her mahallesinde mesire alanı vardır demenin yanlış olmadığı düşüncesindeyiz. Belleklerde yaşayan mesire alanları içerisinde “Çamlık, İncilipınar, Karataş, Vali çeşmesi, Karcı ve Fırka Bahçesi” öne çıkmaktadır. Bu mesire alanları değişikliğe

uğramış olsa da günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Uyguladığımız ankette “Denizli’yi düşündüğünüzde, ilk aklınıza gelen eğlence mekânını yazınız” sorusuna aldığımız cevaplar grafik 7’de, “Denizli’yi düşündüğünüzde, ilk aklınıza gelen mesire alanını yazınız” sorusuna aldığımız cevaplar ise grafik 8’de sunulmuştur.

Grafik 7. Denizli’nin Eğlence Mekânları

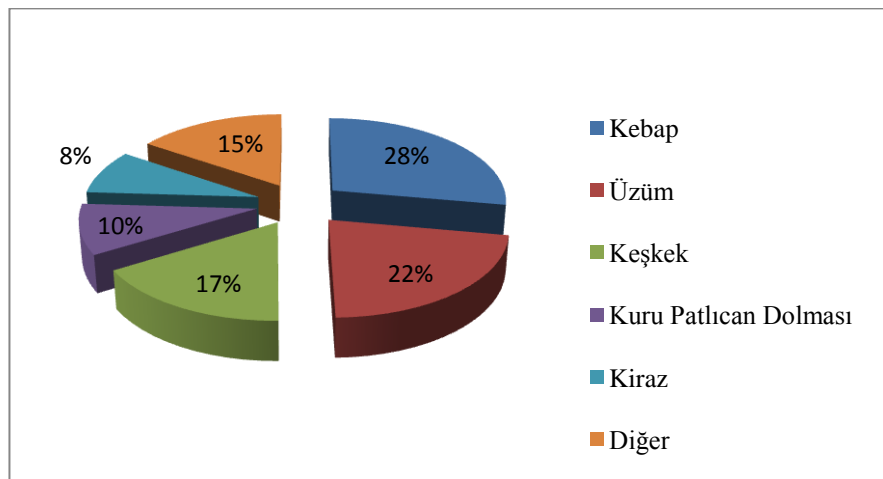
Grafik 8. Denizli’nin Mesire Alanları

Denizli’de yaşayan sadece orta yaş üzerindeki kişilerin belleklerinde yaşamaya devam eden birçok mekânın, onlar da öldüğünde yok olacağını düşünmekteyiz. Bu notadan hareketle Denizli Büyükşehir Belediyesi son yıllarda kentte kalan son mimari

eserlerden değirmenleri ve eski Denizli evlerini restore ettirmeye başlamışsa da, İnceoğlu'nun (2001: 93) da “*Tek tek evlerin veya birkaç evin korunması, kuşkusuz saygı duyulacak bir davranıştır. Ancak gerçek koruma bütün bir tavidir. Bir kent veya parçasının korunması aynı zamanda yolların, duvarların, ağaçların, meydanların, kentin strüktürünün bütün olarak ele alınması ile gerçekleştirilir.*” ifadeleriyle belirttiği üzere, bunun yeterli olmadığını söyleyebiliriz. Ancak Denizli Belediyesi tarafından restore edilen binaların olmasının yanında, Denizli'nin tarihî mekânlarından olan, Maarif Han'ı, Dedeli Han'ı, Kurşunlu Cami'sini, Ulu Cami'yi, Vali Vekfi Ertür Kız Meslek Lisesi'ni, Yusuf Batur Endüstri Meslek Lisesi'ni dönemin belediye başkanları yıktırıştır. Ayrıca Yeni Cami'nin bahçesindeki asırlık çınar ağaçlarını da yine belediye başkanları kestirmiştir. Bu örneklerden hareketle yıkılmış olan bu eserlerin bir daha geri kazandırılmasının mümkün olmadığını göz önünde tutulması gerektiği kanaatindeyiz. Bu bağlamda, günümüzde genel kanı anlamında Denizli'de tarihsel doku özelliğini taşıyan mekânın olmadığı da düşünülmektedir. Kaleiçi bu anlamda öne çıksa da, zaman içinde çarşıda yapılan değişikliklerle bu dokunun yok edildiği kanaatindeyiz. Mimarî anlamda tarihî bir özelliği olmamasına karşın, sattığı ürünler dolayısı ile Denizlililerin veya Denizli'ye ziyaret için gelenlerin gezdikleri Babadağlılar İşhanı'nın bu noktada değerlendirilebileceği düşünülmektedir.

Denizli konumu itibarıyla Akdeniz Bölgesi, Ege Bölgesi ve İç Anadolu Bölgesi arasında kavşak konumunda olması dolayısıyla kültürel anlamda bu bölgelerden etkilendiği belirtilebilir. Denizli'de Akdeniz Bölgesi Teke oyunları ile Ege Bölgesi Zeybek oyunlarının birlikte görüldüğü gibi, Akdeniz mutfağı ile Ege mutfağını da bir arada görmek mümkündür. Denizli'de et yemekleri veya sebze yemekleri de atalarından aktarıla aktarıla günümüze gelmiştir. Ancak et yemeklerinin ve sebze yemeklerinde bile et kullanılmasıyla et ağırlıklı bir mutfak kültürü olduğunu söyleyebiliriz. Sadece yemek yapımı değil kışlık hazırlama geleneği de Denizli'de devam etmektedir. Kışın yenilmesi için tarhana yapımı, turşu kurulması, salça yapılması, bulgurun hazırlanması, reçel yapılması, biberlerin ve patlıcanların kurutulması, konserveleme yapılması ve eriştenin yapılması yaz aylarında gerçekleştirilmektedir. Yaptığımız anketlerde ve derlemelerimizde Denizli'nin en meşhur yemeği “Denizli Kebabı” olarak tespit edilmiştir. Denizli kebabı sadece Denizliler tarafından değil kente şehir dışından gelenlerin de tercih ettiği ve bildiği Denizli'ye özgü bir tür yemektir. Denizli'deki kebabçılarda çatal bıçak bulunmamakta ve Denizli Kebabı elle yenilmektedir. Ayrıca

kebabçılar pazar günleri kapalı olmalarına karşın, her pazar muhakkak bir nöbetçi kebabçı dükkânı açılmaktadır. Denizli’ye özgü bir başka yemek ise “keşkek”dir. Keşkek daha çok toplu yapılan; düğün, sünnet, cenaze, Ramazan’da, Hac dönüşü vb. gibi yemeklerde bulunan bir tür yemektir. Günümüzde toplu yapılan yemeklerdeki çorba, ana yemek, salata, tatlı türleri değişiklik gösterebilmekteyken bu yemeklerde keşkek değişmeyen tek unsurdur. Sosyal olayların bitiminde “Bu düğünün de keşkeği yendi” sözü söylenerek, ilgili etkinliğe ilişkin tüm ritüellerin yerine getirildiği bildirilmiş olur. Bir anlamda keşkek yedirme belirtilen kültürel etkinliklerin zirve noktası olarak karşımıza çıkmaktadır. Denizli’yle özdeşleşmiş olan bir diğer unsur ise Zafer gazozudur. Gazozun bu başlık altında değerlendirilmesinin doğru olacağı düşüncesindeyiz. Tadının diğer gazozlardan farklı olmasının yanında, eskiden satıldığı mekânların genellikle, toplu zaman geçirilen mekânlar olmasından dolayı da, mekânlar ve durumlar ile özdeşleşerek bölge halkının kültürel bellek yapılanmasında önemli bir yere sahip olmuştur. Zafer Gazozu, Denizli için bir imge durumunda ve günümüzde eskiye özlemin bir sembolü olarak gelecek nesillere aktarılan kültürel bir öge durumundadır. Öyle ki Denizlili olup da şehir dışında veya yurt dışında yaşayanlar Denizli’den giderlerken yanlarında Zafer Gazozu götürmektedirler. Hâlen Zafer Gazozu’nun üretiliyor olması, bu sembolün gelecek kuşaklara aktarılması boyutunun da önemli bir belirti olarak değerlendirilebilir. Uyguladığımız ankette “Denizli’yi düşündüğünüzde, ilk aklınıza yiyeceği (yemeği) yazınız” sorusuna aldığımız cevaplar grafik 9’da sunulmuştur.

Grafik 9. Denizli’nin Yemek Kültürü

Turizm için konaklama tesislerinin kalitesi yargısının analiz sonuçlarına bakıldığında geçmiş ile günümüzde farklılık belirlenmiştir. Bu farklılık, erkekler için konaklama kalitesinin geçmişte daha önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Erkek katılımcıların bu görüşü, hem turizm sektöründe hem de konaklama sektöründe yaşanan değişimler ile günümüzde Denizli İli'nde konaklama tesislerinin kalitesinin belirli bir standarda getirilmesinin bir sonucunu yansıtmaktadır. Bu standardın oluşturulması sonucunda konaklama tesisleri arasında büyük farklılıklar kalmadığını bu nedenle insanların rahatlıkla istedikleri tesislerde konakladıkları belirtilebilir.

Yerel festivallerin varlığı yargısının analiz sonuçlarına bakıldığında, geçmiş ile günümüz arasında fark bulunmuştur. Bu farklılığın, erkekler için yerel festivallerin varlığı/imkanı yargısının geçmişte daha fazla önem arz etmesi olduğu belirlenmiştir. Yerel festivaller o bölgede yaşayan insanların hem geleneklerini hem de göreneklerini nesilden nesile aktardığı, her kesimden insanın bir araya gelip ortak faaliyetlerde bulunduğu ve maliyet açısından bakıldığında ise düzenleyen komite için belirli bir yük gerektirdiği rahatlıkla söylenebilir. Bu noktadan hareketle geçmiş dönemlerdeki festivallerin oldukça maliyetli ve az sayıda olduğu göz önüne alındığında o toplumda yaşayan kişiler için daha fazla önem arz ettiği ancak günümüzde hem ekonomik hem de sosyal alanda yaşanan değişimler neticesinde hem festival sayısının artması hem de maliyetlerin düşmesi bu organizasyonlara olan önemin yitirilmesine yol açtığı ifade edilebilir.

Analiz bulgularına bakıldığında bir diğer demografik faktör olan medenî durum değişkenine göre, “Yerel festivallerin varlığı/imkânı, can ve mal güvenliği ve yerel halkın konukseverliği” yargılarında geçmiş ve günümüz Denizli ili için istatistikî olarak fark gözlemlenmiştir. Yerel festivallerin varlığı yargısının analiz sonuçlarına bakıldığında geçmiş ile günümüz arasında farklılıklar belirlenmiştir. Buna göre, yerel festivallerin evli katılımcılar açısından daha fazla önem arz ettiği sonucuna ulaşılmaktadır. Evli katılımcılar açısından yerel festivallerin önemi öncelikli olarak gelir seviyesi ile ilişkilendirilebilir. Düzenlenen festivaller aileler için ucuz birer sosyal faaliyet olarak görülmektedir. Festivaller, ailece güzel ve keyifli bir vaktin geçirilmesini, organizasyona katılan dost veya akrabalar ile görüşülmesini ve aynı zamanda hiç tanımadıkları kişiler ile yeni dostluklar veya paylaşımlar yapılmasını sağlamaktadır. Festivallerin bir diğer önemli noktası ise özellikle evli ve çocuklu ailelerin çocuklarına kendi kültür, gelenek ve göreneklerini aktarmasında sağladığı

kolaylıklardır. Festivaller aracılığı ile aileler, çocuklarına görsel olarak da kültür aktarımında bulunabilmektedirler.

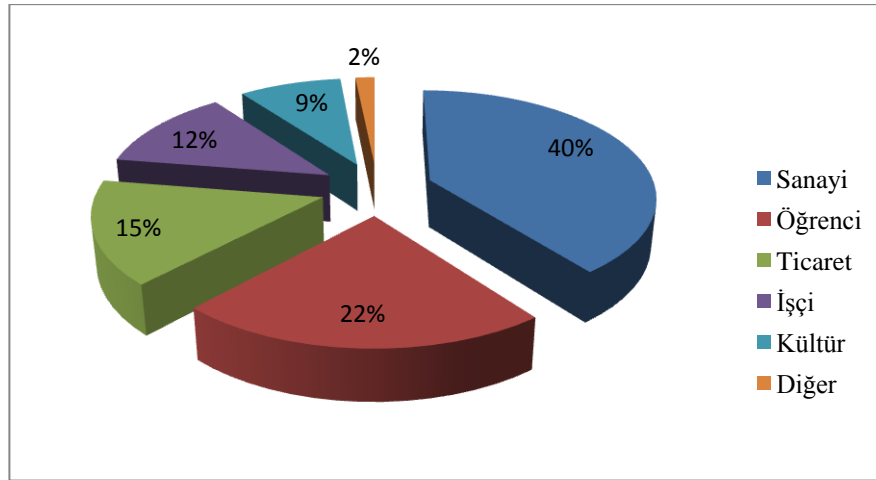
Can ve mal güvenliği yargısının analiz sonuçlarına bakıldığında geçmiş ile günümüz arasındaki farklılık dikkat çekicidir. Bu farklılık, can ve mal güvenliğinin evli katılımcılar açısından bekâr katılımcılara oranla geçmişte daha fazla önem arz ettiği sonucunu göstermektedir. Bu sonuç, evlilik müessesinin ortaya çıkardığı sorumluluk duygusunun artışı ile ilişkilendirilebilir. Evli kişiler diğer aile bireylerini de düşünerek yaşadığı muhiti ve ortamı seçme çabası içindedirler. Özellikle çocuklu aileler, içinde bulunulan sosyal çevrenin çocuğun ilerideki yaşamını şekillendirdiği düşüncesinden hareketle yetiştiği çevrenin önem arz ettiğini düşünmektedirler. Günümüzde ise gerek Denizli İli'nde gerekse ülkemizde can ve mal güvenliğini artırıcı düzenlemeler ile daha huzurlu ve sağlıklı bir ortama kavuşulmuş olduğu söylenebilir.

Yerel halkın konukseverliği yargısının analiz sonuçlarında, yerel halkın konukseverliğinin bekâr katılımcılar tarafından evli katılımcılara oranla geçmişte daha az önem arz ettiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Analiz bulgularına bakıldığında bir diğer demografik etken olan eğitim durumu değişkenine göre, “Manzara/Doğal Çekicilikler” yargısında geçmiş ve günümüz Denizli için istatistikî olarak fark gözlemlenmiştir. ‘Manzara/doğal çekicilikler’ yargısının analiz sonuçlarına bakıldığında geçmiş ile günümüz arasında fark bulunmuştur. Buna göre, manzara ve doğal çekicilikler ölçütünün geçmişte lisans ve ilkokul eğitim düzeyine sahip katılımcılar arasında, günümüzde ise lise ve ilkokul eğitim düzeyine sahip katılımcılar arasında fark bulunmaz iken bu eğitim düzeylerinin lisans mezunları ile aralarında bir fark olduğu gözlemlenmiştir.

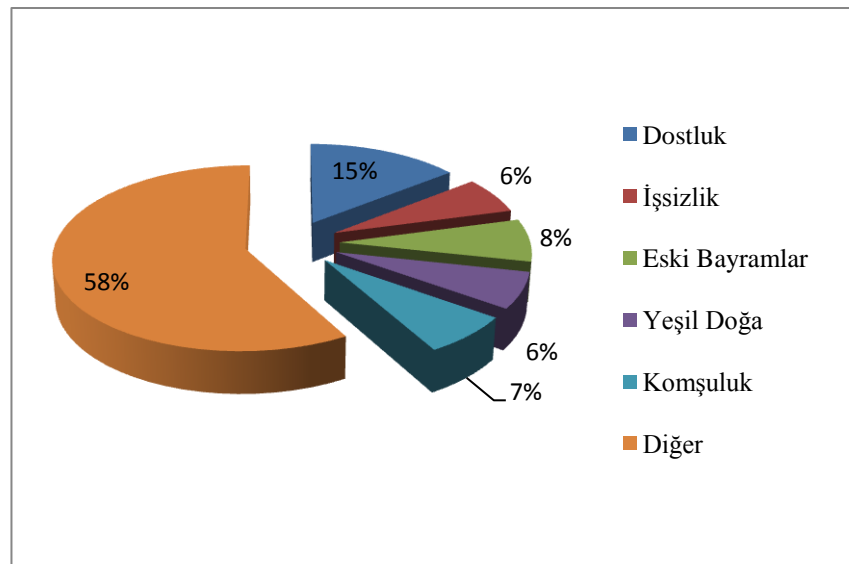
Anketteki bir diğer sorumuz³⁹ “Sizce günümüz Denizlisini aşağıdaki özelliklerden hangisi en iyi tanımlamaktadır?” şeklindedir. Cevapları incelendiğinde sanayi kenti birinci sıradadır. Öğrenci kenti ikinci ve ticaret kenti üçüncü sıradadır. Bu sonuçlara göre Denizli’de yaşayanlar yaşadıkları kenti ticaret kenti olarak görmektedirler. Bu soruya verilen cevapların dağılımı grafik 10’da sunulmuştur.

³⁹ Bkz. Ek-1 Anket soruları, soru 10.

Grafik 10. Günümüz Denizlisinin Özellikleri

Uyguladığımız anketin son sorusu⁴⁰ “Değişen ve gelişen Denizli’de geçmişe ait özlenen bir şey var mı?” sorusudur. Bu sorunun cevaplarında kırk dört ayrı unsurdan bahsedilmiştir. Bunlardan ağırlıklı olarak yazılan ilk beş unsur dikkat çekmektedir. Diğerleri bir veya iki kişinin yazdığı unsurlar olup, bunların kişisel olabileceği göz önünde bulundurularak diğer başlığı altında değerlendirilmiştir. En fazla özlenen unsurlar; dostluk, işsizliğin olmaması, eski bayramlar, yeşil doğa ve komşuluk ilişkileridir. Cevap dağılımı, grafik 11’de sunulmuştur.

Grafik 11. Denizli’de Geçmişe Ait Özlenen Unsurlar

⁴⁰ Bkz. Ek-1 Anket soruları, soru 11.

SONUÇ

“Yaşayan bir canlı olan kent, sadece mekânsal boyuttan ibaret bir ortam değildir. Kentin insani yönü sosyal ve kültürel boyutlarıyla ortaya çıkar. Kentin fiziksel dokusu sosyal ve kültürel dokusuna göre anlam kazanır” (Köktürk, 2011: 426). Bir başka ifadeyle, kentleri var edenler orada yaşayan topluluklardır. Toplulukların var olmalarını sağlayan ve onları bir arada tutan unsur ise kültürleridir. Bu çalışmada, kentte yaşayan kişilerin ortaklaşa yüzlerce yıl boyunca şekillendirip günümüze kadar belleklerinde yaşattıkları maddi ve manevi unsurların neler olduğu, tespit edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen veriler çerçevesinde belleklerde halen yaşayan; mekânlar, önemli olaylar, kente yön veren önemli şahsiyetler, eğitim-öğretim kurumları, giyim-kuşam unsurları, yemek çeşitleri, sportif özellikleri ve Denizli'nin imgelerinden biri olan horoz, kültürel kodları bağlamında belirlenmeye ve değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Fay hattı üzerinde kurulmuş olan Denizli'de tarih boyunca birçok deprem meydana gelmiştir. 1744 ve 1899 yıllarında meydana gelen şiddetli depremler sonrasında şehrin neredeyse tamamı yıkılmıştır. Bu depremler sonrasında mimarî dokusunu kaybeden kent, daha sonraki yıllarda ise az sayıda kalan eski mimarî eserlerini rant, planlama hatası ve mülkiyet paylaşımı (miras) gibi nedenlerle kaybetmiş ve günümüze kadar eski mimariye ait çok az eser ulaşabilmiştir. Ancak bu mekânların belleklerde hâlâ yaşamaya devam ettiği tespit edilmiştir. Kent imgelerinden biri olan, dünyada bir benzeri bulunmayan Pamukkale, Denizli'deki tarihî mekân algısının en üst düzeyde olduğu yerdir. Pamukkale'nin mesire alanı olarak da belleklerde yer aldığı tespit edilmiştir. Denizli'de alışveriş mekânı olarak yaşayan bellekte yer alan başlıca alan Kaleiçi'dir. Kaleiçi; hanları, hamamları, kahveleri gibi maddî unsurları barındıran bir ticaret merkezi konumunun yanında, ahilik teşkilatı, usta çırak ilişkileri, hakkaniyetli davranılması gibi manevî unsurları da içinde barındıran bir ticaret merkezidir. Bayramyeri ve Babadağlılar İşhanı'nın da alışveriş mekânı olarak belleklerde yer ettiği, uyguladığımız anketlerde ve derlemelerimizde tespit edilmiştir. Mimarî açıdan bir özgünlüğü bulunmamasına karşın, Denizli dokuma ürünlerinin satıldığı Babadağlılar İşhanı, günümüzde sadece Denizlililerin değil, ili ziyarete gelenlerin de çoğunlukla ziyaret ettikleri ve alışveriş yaptıkları bir mekândır. Hemen hemen Denizli'nin her mahallesinde kurulan semt pazarları da alışveriş mekânları olarak kabul edilebilir. Türk İslam şehri olan Denizli'de cami ve mescitlerin çok sayıda olmasının yanında, merkezde

tarihî değere sahip cami kalmamıştır. Günümüz Denizlisindeki camilerin tamamı son dönemde yaptırılmıştır. Belleklerde yaşayan bir başka mekân türü ise hanlar ve hamamlardır. Her dönemde ticaret yapılan Denizli’de birçok han bulunmaktayken, bunlardan hiçbiri günümüze kadar ulaşmamıştır. Sularıyla meşhur Denizli’deki hamamlardan ancak bir tanesi olan Vakıflar Hamamı’nın varlığını sürdürmeye devam ettiğini görmekteyiz. Denizli’de yaşayan kişilerin boş vakitlerini değerlendirmek ve dinlenmek için tercih ettikleri ve halen belleklerinde yaşattığı mekânlar içinde ilk sıralarda kahvehaneler ve sinemalar gelmektedir. Sabah işyerlerine giderken ve iş yerlerini kapatıp evlerine dönerken uğranan, kahvelerini içerken sohbetlerin yapıldığı, yaz mevsiminde çardaklarında kış mevsiminde kapalı alanlarında oturulan kahvehaneler günümüzde kalmamıştır. O dönemin bu meşhur kahvelerinden hiçbiri şu an mevcut değildir. Denizli merkezinde, 1960’lı yıllarda dört açık dört kapalı, 1970’li yıllarda ise sekiz açık, on altı kapalı toplam yirmi dört sinema bulunmaktayken, bu sinemaların hiçbiri günümüzde mevcut değildir. Günümüz Denizlisinde sadece AVM’lerin içerisinde sinemalar vardır. Ancak açık sinema bulunmamaktadır. Denizli’de yaşayan sadece orta yaş üzerindeki kişilerin belleklerinde yaşamaya devam eden ve bu çalışmayla tespit edilerek kayıt altına alınmaya çalışılan bu mekânların, kişiler öldüğünde yok olacağını düşünmekteyiz.

Denizli’de vuku bulmuş olaylar, burada yaşayan kişileri etkilemiş ve belleklerinde yer etmiştir. Denizli’de yaşayanların atalarından duydukları veya kaynaklardan öğrendikleri geçmiş tarihlerde meydana gelmiş bu olayların başlıcalarını; büyük depremler, kolera vakası, Üç Taş olayı ve Demirci Mehmet Efe olayı olarak sıralayabiliriz. Denizli’de tespit edilen en büyük depremler 1744 ve 1899 yıllarında meydana gelmiştir. Bu depremlerden sonra o günü yaşamış kişilerden aktarılan ve yazılı kaynaklardan anlaşıldığı üzere, o dönemde Denizli’de hemen hemen hiçbir evin kalmadığı ve binlerce kişinin öldüğüdür. Depremlerin sonucunda sadece insanlar ölmemiş, Denizli’nin tarihe ışık tutan evler, camiler, hanlar, hamamlar gibi cansız nesnelere olarak algılanan ama belleklerde hayat bulmuş organlar da yıkılmıştır. Şehrin hafızasındaki önemli hadiselerden olan kolera salgını ise, 1914 yılının yaz aylarında görülmüş ve birçok Denizliliye bulaşarak ölümlerine neden olmuştur. Hastalığın nedeni olarak sebze ve meyve bahçelerinin kanalizasyon sularıyla sulandığı düşünülmüş ve o dönem sebze ve meyve satışı Denizli’de yasaklanmıştır. Denizli dışından gelen doktorların da yardımıyla bu bulaşıcı hastalık kontrol altına alınabilmiştir. Bu dönemde

sosyal ilişkiler durmuş, toplu olarak hiçbir şey yapmamanın yanında insanlar arasında ziyaretler dahi kesilmiştir. Önemli olaylardan bir diğeri ise Üç Taş olayıdır. İzmir'in işgalinden dört saat gibi kısa bir süre sonra Denizlililer bu olayı protesto etmek için Müftü Ahmet Hulusi Efendi önderliğinde Bayramyerinde toplanmışlardır. Müftü Ahmet Hulusi Efendi, burada yaptığı konuşmada düşmanla savaşmanın "farz" olduğunu belirtmiş, silahları olmasa dahi yerden üç tane taş alıp atmak suretiyle de olsa mücadele edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu toplantı "üç taş" toplantısı olarak da belleklerde yer etmiştir. Bu olay İzmir'in işgaline verilen ilk tepki olması açısından da önemlidir. Görüştüğümüz özellikle elli yaş üzerindeki Denizlililer hâlâ evlerinin bir köşesinde üç tane taş bulduklarını belirtmişlerdir. "İnşallah bir daha kullanmaya ihtiyacımız olmaz ama tekrar öyle bir durum meydana gelirse diye hâlâ saklarız" demektedirler. Müftü Ahmet Hulusi Efendi'nin Bayramyeri Meydanı'nda yapmış olduğu tarihî konuşmaya istinaden büstünün de bulunduğu "Üç Taş Anıtı" Denizli'de yaşayanların ve şehre gelen turistlerin ziyaret ettiği öncelikli mekânlardandır. Belleklerde yaşamaya devam eden bir başka olay ise Demirci Mehmet Efe olayıdır. Kurtuluş savaşı zamanında Denizli'de yaşayan azınlıkların başka illere gönderilmesi için Demirci Efe zeybeklerinden Sökeli Ali Efe'yi Denizli'ye göndermiştir. Sökeli Ali Efe azınlıkları, Efenin talimatına uygun olarak Eğridir'e gönderdikten sonra bir süre daha Denizli'de kalır. Bu sırada halk tarafından öldürülür. Bunu duyan Demirci Efe Denizli'de yaşayanlara kızar ve Denizli'ye gelerek karşısına kim çıkarsa öldürür. Hükümet Konağı'na yerleşen Demirci Efe, olaya karıştığını düşündüğü sayısının elli ile altmış arasında olduğu düşünülen kişi öldürür. Günümüzde bu olay hâlâ belleklerde yaşamaktadır. Denizlililer Kurtuluş Savaşı sırasında birçok yararlı iş yapmış olmasına rağmen Demirci Mehmet Efe'yi günümüzde de hâlen bu olayla anmaktadır.

Denizli, geçmişten günümüze eğitim-öğretim hayatı yönünden bölgenin öncü yerleşim yerlerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Medreselerde başlayan eğitim öğretim süreci Cumhuriyet'in ilanından sonra okullarda devam etmiştir. Denizli, her dönemde yetiştirdiği kişilerle Türkiye'nin gelişmesinde ve ilerlemesine katkıda bulunmuştur. Okulların yanında eğitime katkıda bulunan diğer unsurlardan olan dernek faaliyetleri de etkin olarak yapıla gelmiştir. Türk Ocağı yaptığı faaliyetlerle bu derneklerin başında gelmektedir. Cumhuriyet'in ilanından sonra açılan Halkevi de buna örnek teşkil edebilir. Günümüzde de eğitim öğretime önem verilmekte, Türkiye çapında yapılan sınavlarda çoğunlukla ilk on içinde yer almaktadır. Spor faaliyetlerine

baktığımızda ise aynı şekilde geçmişteki başarısını sürdürebildiğini söylemek mümkün değildir. Güreşte birçok Dünya, Avrupa ve Balkan şampiyonu çıkartan Denizli’de günümüzde bu spor dalında başarı nerdeyse yoktur. Denizli’de Bayram Şit, Hasan Güngör, Mehmet Güçlü ve Hasan Şahin gibi güreşçiler yetişmiştir. Denizli’de yetişen son güreşçi Hüseyin Çokal olmuştur. Hüseyin Çokal; 1982, 1983 ve 1984’de olmak üzere üç yıl üst üste başpehlivanlığı kazanmıştır. Bu tarihten sonra Denizli’de başarı elde etmiş güreşçi çıkmamıştır. Bunun nedeni olarak kaynak kişilerimiz, eskiden yapılan bütün düğünlerde güreş yapıldığını, düğünlerde güreşin kalkmasıyla birlikte bu sporun kaybolduğunu düşündüklerini aktarmışlardır. Sadece düğünlerde değil özel olarak tertip edilen güreş müsabakaları ve festivallerde de yapılan güreşlerin kalkmasıyla birlikte zayıfladığı düşüncesindeyiz. Günümüzde, Denizli’nin diğer sportif branşların herhangi birinde de Türkiye çapında söz sahibi olmadığı kanaatindeyiz.

Denizli’nin yaşayan belleğinde öne çıkan unsurlar konu başlıklarıyla şöyle sıralanabilir:

Denizli’nin kentsel imgeleri;

- Pamukkale
- Horoz
- Dokuma (Tekstil)

Denizli’nin mekânları;

- Kaleiçi
- Bayramyeri
- Babadağlılar İşhanı
- Şeytan Pazarı
- Delikliçınar
- Çamlık
- İncilipınar
- Cankurtaran
- Karataş
- Vali Çeşmesi
- Eski Kahveler (Meserret, Hazaz, İşçi, Söğütlü, Gazallı, Pekşen, Kayalık, Meydan, Çaybaşı Kahvesi)
- Yazlık Sinemalar (Cem, Venüs, Gar, Yeni, Şafak, Nur, Ferah, Işık Sinemaları)

- Hamamlar (Hızır, Halepli, Halil Çavuş, Beyler, Asri, Vakıflar Hamamları)
- Hanlar (Maarif, Yanık, Dedeli, Şibir, Kıbrıslıoğlu, Hacı İbrahim, Şerbetçi, Tevfik Çavuş, Arap, Hacı Muhittin, Okkalı, Alvanoğlu, Karadam, Çukur, Kaşıkçı, Leblebici, Isıkoğlu, Ahmet Çavuş, Kasap Karpuzoğlu Hanları)
- Değirmenler ve Un Fabrikaları (Muhacir, Maarif, Eğriboyun, Çaybaşı, Saltak, Uçancı, Tek, Kadir Hamal, Dört, Baytar Vasıf, Aşçı Ahmet, Helvacı Ali Bey, Hacı Koç, Saraçlar, Günlük, Hadımlıoğlu, Bağırsak Deresi, Taş Geçit, Zambaklı Köprü Değirmenleri ve Merzeci, Kimon Pandazoflu, Sakallı, Talat Bey, Nişli, Ali Karabacak, Naili Küçüka, Karakurt, Kaşıkçı (Hacı Şam), Kûlahçı (Doğan) Un Fabrikaları)

Denizli'nin yemekleri;

- Denizli Kebabı
- Keşkek
- Kuru Patlıcan Dolması
- Zafer Gazozu

Denizli'deki önemli kişiler ve tarihî olaylar;

- Merkez Efendi
- Müftü Ahmet Hulusi Efendi
- Üç Taş Olayı
- Demirci Mehmet Efe Olayı
- Depremler

Sonuç olarak; yapılan derlemelerden ve uygulanan anketlerden hareketle yaşayan bellekte Denizli'nin kentsel imgelerinin Pamukkale, horoz ve tekstil olduğunu belirtebiliriz. Bu imgelerden horozu Denizlililerin içselleştirerek birçok noktada kendilerini ifade etme aracı olarak kullandıkları gözlenmiştir. Kentin mimarî anlamda kent imgesi olmadığı, ancak sattığı ürünlerin tarih boyunca bu topraklarda yaşayan atalarının kültürel belleklerinden aktarılan geleneksel kültür imgeleriyle üretilmiş ürünler olması dolayısıyla Babadağlılar İşhanı'nın mekân bağlamında en dikkati çeken yer konumunda olduğu düşünülmektedir.

Kentler içinde yaşayan toplumlarla varlıklarının devam ettirebilirlerken, toplumların varlıklarını devam ettirebilmeleri ancak kültürlerinin devam etmesiyle

mümkün olabilmektedir. Bu durumdan hareketle kişilerin kendilerini kentin bir parçası, kente ait olarak görmeleri, belleklerinde yaşattıkları kente ait unsurlarla sağlanabilmektedir. Bu unsurların ancak kentteki çoğunluk tarafından yaşatıldığı zaman imgeleşebileceği kanaatindeyiz. Bunun sonucunda ise sadece kentte yaşayanlar değil diğer insanlar tarafından da kent o imgelerle anılmaya başlanabilecektir. Yaşayan bellekteki unsurların gelecek kuşaklara aktarılmasında bir parça dahi olsa fayda sağlanması amacıyla hareketle oluşturduğumuz bu tezle, gelecek kuşakların kentlilik bilincinin yerleşmesine de yarar sağlanması amaçlanmıştır. Bir Türk şehri olan Denizli'nin gelecek şekillenmesinin, geçmişinden getirdiği ve belleklerinde yaşattığı kültürel kodların devamıyla mümkün olabileceğini düşünmekteyiz.

KAYNAKLAR

- ADNS (2013). Adrese Dayalı Nüfus Sistemi Verileri, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul> (E.T. 30.01.2014)
- AKALIN, Ş. Haluk (1988). *Ebü'l-Hayr-ı Rumi, Saltukname II*, Kaynak Eserler Dizisi, Cilt 2, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- AKARSU, Bedia (1979). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara.
- AKÇA, Akçakoca Fahri (1945), *Küçük Denizli Tarihi*, Resimli Ay Matbaası T.L. Şirketi, İstanbul.
- AKÇA, Akçakoca Fahri (2010). *İstiklal Savaşı'nın Denizlili Milli Kahramanı Fahri Akçakoca Akça'nın Bütün Eserleri*, Denizli Belediyesi Kültür Yayınları No:07, Dahi Yayıncılık, Denizli.
- AKSAN, Doğan (2007). *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)*, Cilt 1, TDK Yayınları, Ankara.
- AKYÜZ, Yahya (2001). *Başlangıçtan 2001'e Türk Eğitim Tarihi*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- ARSLAN, Hüsamettin (Derleyen ve Çeviren) (2002), *İnsan Bilimlerine Prologomena Dil, Gelenek ve Yorum*, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- ARSLAN, Mustafa vd. (2011). "Kentler ve İmgeler Bağlamında Denizli ve Horoz", *Türk Kültür Tarihinde Denizli ve Kentleşme Sorunları Sempozyumu Bildiriler*, Denizli Belediyesi Kültür Yayınları, Yayın no:11, s.391-398.
- ARSLAN, Mustafa (2011). "Geçmişten Günümüze Denizli Folkloru", *Denizli Tanrıların Kutsadığı Vadi*, Yapı Kredi Yayınları-3476, İstanbul, s.305-357.
- ASSMANN, Jan (2001). *Kültürel Bellek, Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*, (çev: Ayşe Tekin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- AVCI, Yasemin (2010). *Bir Osmanlı Anadolu Kentinde Tanzimat Reformları ve Kentsel Dönüşüm: Denizli (1839-1908)*, Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- BARASH, Jeffrey Andrew (2007). "Belleğin Kaynakları", (çev: Şeyda Öztürk), *Cogito*, Üç Aylık Düşünce Dergisi, S. 50, s.11-22.
- BAYKARA, Tuncer (1997). *Türk Kültürü Araştırmaları*, Akademi Kitabevi, İzmir.
- BUDAK, Selçuk (2000). *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- CEVİZCİ, Ahmet (2005), *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul.

- CİLLOV, Haluk (1949). *Denizli El Dokumacılığı Sanayii*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul.
- CONNERTON, Paul (1999). *Toplumlar Nasıl Anımsar?*, (çev: Alâeddin Şenel), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- ÇAĞBAYIR, Yaşar (2007). “*Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı*”, *Ötüken Türkçe Sözlük*, C.3, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- ÇETİN, Muzaffer, vd. (2013). *Denizli'nin Seyyahları*, Denizli Belediyesi Kültür Yayınları, Yayın No:40, Denizli.
- ÇOBANOĞLU, Özkul (2005). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Denizli Valiliği (1968). *Denizli İl Yıllığı 1967*, Ayyıldız Matbaası A.Ş., Ankara.
- Denizli Valiliği (1973). *Cumhuriyet'in 50. Yılında Denizli, Denizli İl Yıllığı/1973*, Ayyıldız A.Ş. Basımevi, Ankara.
- Denizli Valiliği (1998). *Türkiye'nin Parlayan Yıldızı Denizli*, T.C. Denizli Valiliği Yayınları, İzmir.
- Denizli Valiliği (2001). *Denizli 2001 Kültür Değerleri*, T.C. Denizli Valiliği Yayınları, Denizli.
- DUYMAZ, Ali (2013). “Merkez Efendi'nin Halk Bilimi Açısından Değerlendirilmesi”, *Merkez Efendi Tıp Günleri (16-20 Mayıs 2011)*, Denizli Belediyesi Kültür Yayınları No:41, Denizli, s.26-34.
- EKİCİ, Metin (2007). *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*, Geleneksel Yay., Ankara.
- GÖÇGÜN, Önder (2011). “1922'den 1960'lı yıllara uzanan çizgide: Denizli'nin Futbol Tarihi”, *Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi*, S. 28, CSA Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, s.6-11.
- GÖKÇE, Turan (2000). *XVI ve XVII. Yüzyıllarda Lâzıkıyye (Denizli) Kazası*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- GÖKSEL, Nil (2006). *Unutma, Parodi ve İroni*, Cogito, Üç Aylık Düşünce Dergisi, S.47-48, s.359-368.
- GÜNGÖR, Erol (1986). *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul.
- GÜNEY, Salih (ed.), (2007). *Örgüt Kültürü, Yönetim ve Organizasyon*, Nobel Yayınları, Ankara.
- GÜVENÇ, Bozkurt (1994). *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

- HABERMAS, Jürgen (2003). “Mitle Aydınlanmanın Kördüğümü: Max Horheimer ve Theodor Adorno”, (çev: Bülent O. Doğan), *Cogito*, Üç Aylık Düşünce Dergisi, S.36, s. 85-108.
- HALBWACHS, Maurice. (2007), “*Kollektif Bellek ve Zaman*” (çev: Şule Demirkol), *Cogito*, Üç Aylık Düşünce Dergisi, S. 50, s.55-76.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan (1967). *Felsefe Sözlüğü*, Varlık Yayınları, İstanbul.
- İNAN, Süleyman (2006). “Denizli Halkevi ve Faaliyetleri (1932-1951)”, *Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi*, Sayı: 9, CSA Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, s.20-24.
- İNCEOĞLU, Necati (2001). “*Eski Denizli Evleri ve Kent Dokusu*”, Denizli 2001 Kültür Değerleri, Denizli Valiliği Yayınları, Denizli, s.93-94.
- İNCEOĞLU, Necati (Tarihsiz). *Geleneksel Türk Mimarisi: Denizli*, Tasarım Yayın Grubu, İstanbul.
- KABAAĞAÇ, Sina (1995). *Latince Türkçe Sözlük*, Sosyal Yayınlar, İstanbul.
- KAFESOĞLU, İbrahim (1977). *Türk Millî Kültürü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 46, Seri: I – Sayı: A6, Ankara.
- KALAYCI, Şeref (2009). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Asil Yayıncılık, Ankara.
- KALLİMCİ, Hasan (2008). *Denizli Ahileri*, AHİYAD, Fazilet Neşriyat, İstanbul.
- KAPTAN, Şükrü Tekin (1988). *Denizli'nin Halk Kültür Ürünleri*, C. I, Yenigün Ofset, Denizli.
- KAPTAN, Şükrü Tekin (2005). *Gönül Sultanları Denizli'de Türbeler ve Yatırlar*, Bilal Ofset, Denizli.
- KELEŞ, Ruşen (1998). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Kemal Şakir (1927). *Tarihî, Coğrafi, İctimaî, Sıhhî, İktisadî Nokta-i Nazardan Denizli*, Hüs-n-ü Tabiat Matbaası, İstanbul. Yayına Hazırlayan, Dr. İbrahim Balık (2012), Denizli Belediyesi Kültür Yayınları No:17, Denizli.
- KODAL, Tahir (2007). *Atatürk Döneminde Denizli (1923-1938)*, Denizli Ticaret Odası Kültür Yayınları No:4, Matsa Basımevi, Ankara.
- KÖKTÜRK, Milay (2011). “Kentın Ruhı: Tarihsellik”, *Türk Kültür Tarihinde Denizli ve Kentleşme Sorunları Sempozyumu Bildiriler*, Denizli Belediyesi Kültür Yayınları, Yayın no:11, s.425-435.

- KURGUN, Levent (2011). “Denizli Adı Üzerine”, *Türk Kültür Tarihinde Denizli ve Kentleşme Sorunları Sempozyumu Bildiriler*, Denizli Belediyesi Kültür Yayınları, Yayın no:11, s.252-258.
- KÜÇÜKA, Necip Ali (1937). “İnanç”, *İnanç Dergisi*, Sayı.1, s.1-2.
- LEVY- BRUHL, Lucien (2006). *İlkel Toplumlarda Mistik Deneyim ve Semboller*, (çev: Oğuz Adanır), Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- LORD, Raglan (2005). “*Tarih ve Mit*” (çev: Levent Soysal), Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2. (hızl. M. Öcal Oğuz-Selcan Gürçayır), Geleneksel Yayınları, Ankara.
- MAKAL, Tahir Kutsi (2010). “Edebiyata Yansıyan Müftü Ahmet Hulusi Efendi”, *Milli Mücadele’de Denizli ve Müftü Ahmet Hulusi Efendi Sempozyumu ‘24-25-26-Haziran 1992 Denizli’ Bildiriler Kitabı*, Denizli Belediyesi Kültür Yayınları, Yayın No: 09, Dahi Yayımcılık, Denizli.
- MANSEL, Arif Müfid (1999). *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- MARSHALL, Gordon (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*, (çev: Osman Akınbay, Derya Kömürçü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- MISZTAL, Barbara Anna (2003). *Theories Of Social Remembering*, Open University Press, England.
- Muallim Murat (der.) (1933). *Denizli Vilayeti Hakkında Faydalı Bilgiler*, Denizli Vilayeti Matbaası, Denizli.
- MÜFTÜLER, Lütfü (1989). *Millî Mücadelede (Aydın Cephesinin Kurucusu) Denizli Heyeti Milliyesi*, Anadolu Matbaası, Denizli.
- OĞUZ, M. Öcal ve ÖZKAN, Tuba Saltık (2004). *Kentler ve İmgeler*, Gazi Üniversitesi THMER Yayınları, Ankara.
- ONG, Walter J. (2010). *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözüün Teknolojileşmesi*, (çev. Sema Postacıoğlu Banon), Metis Yayınları, İstanbul.
- OZANKAYA, Özer (1975). *Toplumbilim Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara.
- ÖZÇELİK, Ayfer (2007). “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Denizli’nin Sosyo-Ekonomik Yapısı”, *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Denizli, Cilt II, s.539-548.
- PEKTAŞ, Kadir (2011). “Denizli ve Çevresindeki Türk Dönemi Eserleri”, *Denizli Tanrıların Kutsadığı Vadi*, Yapı Kredi Yayınları-3476, İstanbul, s.167-234.

- PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali (2007). *Türkçe Sözlük*, Can Yayınları, İstanbul.
- RİFAT, Mehmet (2006). “Mircea Eliade: Sözlü Edebiyat II”, *Varlık Dergisi*, Mart Sayı:1182, s.68-74, Varlık Yayınları, İstanbul.
- SANCAR, Mithat (2007). *Geçmişle Hesaplaşma, Unutma Kültüründen Hatırlama Kültürüne*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- SARAÇOĞLU, Burhan (1937). “Mecmuanın Adını Niçin İnanç Koyduk?”, *İnanç Dergisi*, S.1, s.3-4.
- SARIKAYA, Mustafa (1963). *Denizli İli Coğrafyası, Tarihi, Şehri ve Turistik Önemi*, Ticaret Matbaacılık Taş, İzmir.
- SARIKOYUNCU, Ali (2010). “Milli Mücadele’de Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi”, *Milli Mücadele’de Denizli ve Müftü Ahmet Hulusi Efendi Sempozyumu ‘24-25-26- Haziran 1992 Denizli’ Bildiriler Kitabı*, Denizli Belediyesi Kültür Yayınları, Yayın No: 09, Dahi Yayımcılık, Denizli.
- SEVİN, Veli (1982). “Frigler”, *Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, C. II., Ankara.
- SOYDAŞ UZUNÇARŞILI, Ayda. (2010), *Kültürlerarası İletişim, Farklı Kültürel Ortamlarda Çalışma ve İletişim*, Parşömen Yayınları, İstanbul.
- ŞEMSİOĞLU, Cevdet (1964). “Denizli’nin Geçmişteki Büyük Olayları”, *Tarihi-Turizmi ve Bütün Üniteleriyle Denizli 1964*, Denizli Uyarma ve Uygarlaştırma Derneği Yayınları, Ajans-Türk Matbaası, s.114-118.
- ŞEMSİOĞLU, Cevdet (2004). *20. Yüzyıl Başlarında Denizli*, Sanatseverler Derneği Yayınları No:3, Denizli.
- ŞİT, M. Kemal (2013). *Gücünü Yüreğinden Al Olimpiyat Şampiyonu Bayram Şit’in Gerçek Yaşam Öyküsü*, Denizli Belediyesi Kültür Yayınları, Yayın No:32, Denizli.
- TDK. (2005), *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- TEKELİ, İlhan (1991). “ ‘Bir Kentin Kimliği Üzerine Düşünceler’ , Kent Planlaması Konuşmaları”, TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, Ankara.
- TEMUR, Nezih (2011). “Kültürel Bellek Bağlamında Deve Oyunu”, *Millî Folklor*, C.12, Yıl 23, S.90, s.156-163.
- TOK, Turgut (2012). “Türk Kültür Tarihinde Ahilik ve Denizli Yöresinde İzleri Denizlili Bir Önder: Ahi Sinan”, *Türk Kültür Tarihinde Ahilik ve Denizli Ahiliği*, Denizli Belediyesi Kültür Yayınları No:29, Denizli, s.20-30.
- TOKER, Tarhan (1967). *Denizli Tarihi*, Yenigün Matbaası, Denizli.
- TOKER, Tarhan (1992). *Denizli İli Kültür Hayatı*, Denizli.

- TURHAN, Mümtaz (2006). *Kültür Değişmeleri (Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik)*, Çamlıca Yayınları, İstanbul.
- TÜRKTAŞ, Metin (2009). “Zafer Gazozları” , *Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi*, S. 23, CSA Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, s.14-21.
- UYSAL, Seval (2013). *Onların Hikayesi-Denizli'nin Tekstil Serüveni*, Laodikya Yayınevi, Denizli.
- VARDAR, Berke (1998). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, ABC Yayınevi, İstanbul.
- YALÇIN, Osman (1969). *Denizli*, Özyürek Yayınevi, İstanbul.
- YAVUZÇEHRE, Pınar Savaş (2011). *Kentsel Mekânda Değişim Denizli*, Denizli Belediyesi Kültür Yayınları, Yayın No: 10, Denizli.
- WELLS, Calvin (1984). *İnsan ve Dünyası*, (çev: Bozkurt Güvenç), Remzi Kitabevi, İstanbul.

KAYNAK KİŞİLER

- AVCI, Ayşe (2012). 1959 Şirinköy doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı, sözlü görüşme, Şirinköy, Denizli.
- BAKIRTAŞ, Ahmet (2011). 1956 Acıpayam doğumlu, astsubay okulu mezunu, Yeşilyuva Belediye Başkanı, sözlü görüşme, Yeşilyuva Belediyesi Acıpayam, Denizli.
- BAKIRTAŞ, Nuray (2013). 1961 Acıpayam doğumlu, ortaokul mezunu, ev hanımı, sözlü görüşme, Siteler Mah. 6239 sok. No.5, Denizli.
- COŞKUN, Mehmet Hamdi (2011). 1914 Yeşilyuva (Acıpayam) doğumlu, rüştiye mezunu, emekli, sözlü görüşme, Çamlaraltı mah. Almelo cad. No.16/1, Denizli.
- COŞKUN, Nazmi (2011). 1947 Yeşilyuva (Acıpayam) doğumlu, ilkokul mezunu, esnaf, sözlü görüşme, Çamlaraltı mah. Almelo cad. No.16/1, Denizli.
- HELVACI, Mehmet Hamdi (Hacı Şerif) (2010). 1925 Babadağ doğumlu, ilkokul mezunu, tatlıcı, sözlü görüşme, Hacı Şerif Dükkânı 2.Ticari Yol, 466 sok. No.13/15, Denizli.
- KOCASERT, Süleyman (2013). 1971 Buldan doğumlu, lisans mezunu, DENİB başkanı, sözlü görüşme, Ankara Yolu 10.km 246 sok. No.8 Akkale, Denizli.
- KURGUN, Levent (2013). 1969 Ankara doğumlu, doktora mezunu, öğretim üyesi, sözlü görüşme, PAÜ Fen-Edebiyat Fakültesi B-Blok, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Denizli.
- MAKAL, Mithat (2010). 1946 Denizli doğumlu, ortaokul mezunu, matbaacı, sözlü görüşme, Oğuz Matbaası Saraylar Mah. 497 sok. İzmirlioğlu İşhanı, No.19, Denizli.
- ORANSIZ, Mehmet (2013). 1966 Tavas doğumlu, lise mezunu, memur, sözlü görüşme, KYK Pamukkale Öğrenci Yurdu Kınıklı, Denizli.
- ORHAN, Ali İhsan (2010). 1951 Denizli doğumlu, okuryazar (İlkokul terk), bakırcı, sözlü görüşme, Bakırcılar Çarşısı, Kaleiçi, Denizli.
- ÖNCE, Fikret (2011). 1937 Honaz doğumlu, lise mezunu, emekli, sözlü görüşme, Delikliçınar Meydanı, Denizli.
- ÖZCAN, Mehmet Ali (2010). 1929 Denizli doğumlu, okuryazar (İlkokul terk), bakırcı, sözlü görüşme, Bakırcılar Çarşısı, Kaleiçi, Denizli.
- ÖZSOY, Ahmet (2010). 1939 Kale doğumlu, lise Mezunu, tekstilci, sözlü görüşme, Özsoy Ticaret Kaleiçi, Denizli.

SEHİM, Mehmet (2010). 1922 Denizli doğumlu, okuryazar (İlkokul terk), demirci, sözlü görüşme, Atatürk cad. Oruç 1 Apt. Kat:2 D.6, Denizli.

SOYLU, Bekir (2010). 1945 Denizli doğumlu, lisans mezunu, tekstilci, sözlü görüşme, Soylu Ticaret Ankara Asfaltı No.40, Denizli.

TOK, Süleyman (2011). 1941 Acıpayam doğumlu, ilkokul mezunu, emekli, sözlü görüşme, Deliktaş Mah. 202 sok. No.4, Denizli.

3. **Denizli'yi düşündüğünüzde, aklınıza gelen ilk üç şeyi** yazınız. (Örneğin, Denizli 'ye ait özellikler, turistik veya kültürel çekicilikler)

1) _____ 2) _____ 3) _____

4. Denizli'yi düşündüğünüzde ilk aklınıza gelen yiyeceği(yemeği) yazınız.

5. Denizli'yi düşündüğünüzde ilk aklınıza gelen eğlence mekânını yazınız.

6. Denizli'yi düşündüğünüzde ilk aklınıza gelen alışveriş mekânını yazınız.

7. Denizli'yi düşündüğünüzde ilk aklınıza gelen mesire alanını yazınız.

8. Denizli'yi düşündüğünüzde ilk aklınıza gelen tarihi mekânı yazınız.

9. Denizli'de ikamet etmeyen birinin ziyaret amacı ile geldiğinde kendisine öncelikli olarak tavsiye edeceğiniz ilk 3 etkinliği belirtiniz.

() Tarihi mekânlar (Sit alanları, Arkeolojik alanlar, Antik kentler vb.)

() Camiler/kiliseler () Müzeler

() Türbeler/kümbetler () Pamukkale

() Büyük hamam kompleksi () Festivaller

() Fuarlar () Müzik etkinlikleri

() Sanat galerileri () Dans, halk oyunları etkinlikleri

() Spor etkinlikleri () Parklar

() Diğer (Lütfen açıklayınız) _____

10. Sizde günümüz Denizlisini aşağıdaki özelliklerden hangisi en iyi tanımlamaktadır?

() Denizli, **sanayi** kentidir. () Denizli, **kültür** kentidir.

() Denizli, **işçi** kentidir. () Denizli, **ticaret ve hizmet** kentidir.

() Denizli, **öğrenci/üniversite** kentidir. () Diğer

11. Değişen ve gelişen Denizli'de geçmişe ait özlenen bir şey var mı? Belirtiniz.

Ek.2. Fotoğraflar

Resim 1. Denizli Haritası (1910)

Resim 2. Denizli Haritası (2013)

Resim 3. Denizli Horozu.

Resim 4. Delikliçınar'daki Eski Horoz Heykeli.

Resim 5. Pamukkale.

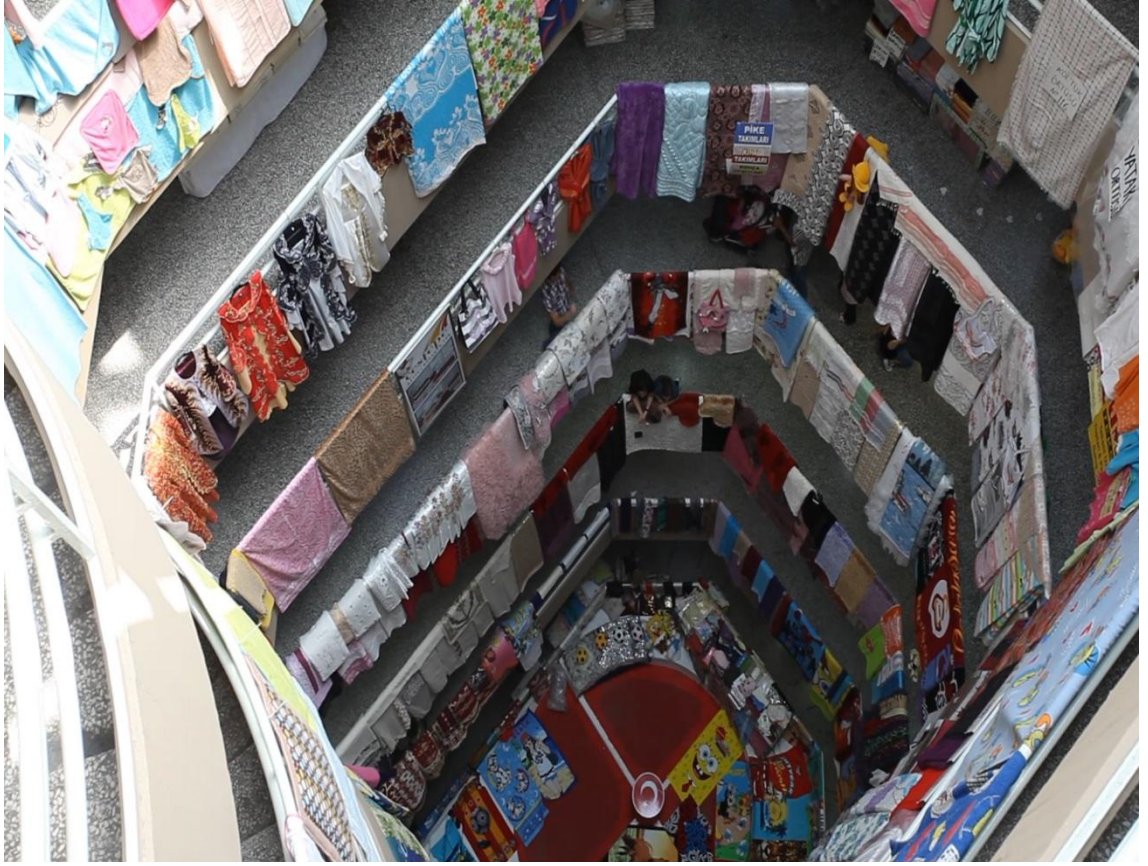
Resim 6. Denizli Dokumaları.

Resim 7. Kaleiçi.

Resim 8. Bayramyeri.

Resim 9. Babadağlılar İşhanı.

Resim 10. Delikliçınar.

Resim 11. Denizli amlık'tan bir manzara.

Resim 12. amlık

Resim 13. İncilipınar.

Resim 14. İncilipınar.

Resim 15. Denizli Kebabi.

Resim 16. Keşkek.

Resim 17. Kuru Patlıcan Dolması.

Resim 18. Zafer Gazozu.

Resim 19. Hareket-i arzdan rahnedâr olup tecdîden inşâ olunan Denizli İdâdî Mektebi'nin inşaat komisyonuyla muallimîn ve şâkirdânı. (Malumat Dergisi'nden-17 Ocak 1901)

Resim 20. Denizli'nin Büyük Mektep'ten görünüşü.

Resim 21. Kayahk Cami.

Resim 22. Müftü Ahmet Hulusi Efendi ve Üç Taş Anıtı.

Resim 23. Denizli'nin Sokak Aralarındaki Çeşmelerinden (Musa Mahallesi).

Resim 24. Denizli'nin Sokak Aralarındaki Çeşmelerinden (Atalar Mahallesi-1802 tarihli).

Resim 25. Kaynak Kişilerimizden Rahmetli Mehmet Hamdi HELVACI (Hacı Şerif).

Resim 26. Kaynak Kişilerimizden Ahmet ÖZSOY.

ÖZGEÇMİŞ

1978 yılında Antalya’da doğmuştur. Çanakkale Gazi İlkokulu’nda başladığı ilköğrenimini, Tunceli Atatürk İlkokulu’nda tamamlamıştır. Ankara Dikmen Lisesi’nde başladı orta öğrenimini, İzmir Suphi Koyuncuoğlu Ortaokulu’nda tamamlamıştır. Ardından Nazilli Anadolu Öğretmen Lisesi’nde lise öğrenimini tamamlamıştır. 1997 yılında Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sınıf Öğretmenliği Bölümü’nde başladığı lisans öğrenimini, 2001 yılında tamamlamıştır. 2007 yılında başladığı Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Halkbilimi Bilim Dalı’nda yüksek lisans öğrenimini, 2014 yılında “Yaşayan Bellekte Denizli” adlı tezi ile tamamlamıştır. 2001 ile 2003 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı okullarda Sınıf öğretmenliği ve İngilizce öğretmenliği yapmıştır. 07.04.2003 tarihinde Uzman kadrosuyla atandığı Pamukkale Üniversitesi’nde, hâlen 26.01.2012 tarihinde atandığı Öğretim Görevlisi kadrosuyla görev yapmaktadır. Mehmet Tolga BAKIRTAŞ, evli ve iki çocuk babasıdır.